

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ / ΕΡΕΥΝΕΣ

Νεολαία

Συνήθειες, Αντιλήψεις
& Πολιτική Συμπεριφορά

Σε συνεργασία με
την εταιρία ερευνών

prorata|

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει την παρουσίαση, ανάλυση και σχολιασμό της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Νίκος Πουланτζάς σε συνεργασία με την εταιρία Prorata, μεταξύ 28 Φεβρουαρίου και 10 Μαρτίου 2020, γύρω από τις συνήθειες της αντιλήψεις και την πολιτική συμπεριφορά της ελληνικής νεολαίας.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ/ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ :

ΔΑΝΑΗ ΚΟΛΤΣΙΔΑ | ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΙΝΠ

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

ΑΓΓΕΛΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ | ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ, ΙΝΠ

ΜΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ | ΥΠΟΨ. ΔΡ. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΖΩΓΡΑΦΟΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ, ΙΝΠ

ΤΣΑΤΣΑΡΩΝΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ | ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ ΙΝΠ

Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ **ΕΤΑΙΡΙΑ PRORATA**

ΘΕΡΜΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ :

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΝΑ | ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ, TRANSFORM! EUROPE

ΛΥΣΙΚΑΤΟΥ ΒΑΓΓΙΑ | ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ, ΨΥΧΟΛΟΓΟ, ΙΝΠ

ΧΑΪΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΡΥΧΕΑ ΜΑΡΙΑ | ΔΡ. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ ΙΝΠ

Αθήνα, Απρίλιος 2020

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή.....	4
1. Η έννοια της «γενιάς» και η νεολαία	4
2. Από τη «γενιά του καναπέ» στη «γενιά της ανατροπής» (;)	6
3. Απάθεια ή/και νέα μοτίβα κινητοποίησης;	9
4. Η έρευνα του ΙΝΠ	11
B. Ταυτότητα έρευνας & μεθοδολογικές διευκρινίσεις	12
1. Μεθοδολογικά γνωρίσματα διαδικτυακών ερευνών – Δείγμα – Σταθμίσεις.....	13
2. Πληθυσμός της έρευνας – Ηλικιακή οριοθέτηση της «νεολαίας»	14
3. Ερωτηματολόγιο – Κατασκευή δεικτών.....	16
Γ. Γενικά χαρακτηριστικά δείγματος	16
1. Δημογραφικά/γεωγραφικά δεδομένα	17
2. Εκπαίδευση/Εργασία.....	19
3. Συνθήκες νοικοκυριού/Οικογένεια.....	22
Δ. Προσεγγίζοντας καλύτερα τη νέα γενιά. Ικανοποίηση από τη ζωή, προοπτικές, ανησυχίες, ελεύθερος χρόνος και αισθητική.....	24
1. Παρόν και μέλλον : Ικανοποίηση από τη ζωή, σιγουριά για το μέλλον και ανησυχίες	24
2. Οι νέοι και οι νέες μιλούν για τη γενιά τους.....	26
3. Συνήθειες και ελεύθερος χρόνος	27
4. Αισθητική	30
E. Νέοι/-ες και πολιτική	32
1. Και όμως, ενδιαφέρονται (οι νέοι για την πολιτική)	33
2. «Εμπρός...πίσω;» : Προοδευτικές και συντηρητικές αντιλήψεις εντός της νεολαίας	36
3. Παιδιά ενός «μεταϋλιστικού» κόσμου; Η νεολαία απέναντι σε επιμέρους διακυβεύματα. 40	
4. «Εγώ με τις ιδέες μου» : Τι απέμεινε από τις «βαριές» ιδεολογικές αναφορές του παρελθόντος;	42
5. Θεσμικά δύσπιστοι, αλλά όχι πολιτικά κυνικοί.....	44
6. «When nothing goes right, go left»: Κλίνετε επ’ αριστερά;	51
7. Κομματική τοποθέτηση και μοτίβα εκλογικής συμπεριφοράς : Είναι τα κόμματα «ξεπερασμένα»;.....	54

8. «Για τα παιδιά που 'ναι στο Κόμμα» : Μορφές κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής και δράσης.....	60
9. «Γίνε η αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο»; Απόψεις των νέων για την κοινωνική αλλαγή	66
10. Από το Δεκέμβρη του 2008 στους «μακεδονομάχους» : Διαδρομές πολιτικοποίησης.....	68
11. « <i>Το είπε το ραδιόφωνο - το είχα κλείσει, το είπε η τηλεόραση - την είχα σπάσει, το είπαν οι αρμόδιοι - δεν ψήφισα</i> » : Πηγές ενημέρωσης και παράγοντες επιρροής των πολιτικών αντιλήψεων της νεολαίας.....	70
ΣΤ. Ειδικά θέματα	74
1. Η Γκρέτα και οι άλλοι : Περιβαλλοντική ευαισθησία στη νέα γενιά.....	75
2. Πολίτες του κόσμου που ζουν στην Ελλάδα ή Έλληνες/-ίδες που ανοίγονται στον κόσμο; Πατριωτισμός, εθνική ταυτότητα και Ευρώπη στη νέα γενιά.....	78
Ζ. Ενδεικτική βιβλιογραφία.....	81
Χρήσιμα sites.....	82

A. Εισαγωγή

1. Η έννοια της «γενιάς» και η νεολαία

Η (εκάστοτε) **νέα γενιά** τείνει να προσωποποιεί το **μέλλον**. Δεν είναι λοιπόν περίεργο το ενδιαφέρον που υπάρχει για τη διακριτή μελέτη και κατανόηση της νεολαίας, ως ξεχωριστής *κοινωνικής κατηγορίας*, το οποίο έχει φτάσει ως τη διαμόρφωση ενός διακριτού διεπιστημονικού ερευνητικού πεδίου – των *Σπουδών Νεολαίας (Youth Studies)*. Αν και στην Ελλάδα η σχετική έρευνα έφτασε, συγκριτικά με άλλες χώρες, με σχετική καθυστέρηση, ήδη από τη δεκαετία του 1980, κυρίως με επίκεντρο το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς που ιδρύθηκε την ίδια περίοδο (1983), έχουν παραχθεί κατά καιρούς σημαντικές εμπειρικές έρευνες γύρω από τις διαφορετικές όψεις της ελληνικής νεολαίας, αλλά και συναφής βιβλιογραφία.

Η **έννοια της «γενιάς»** έχει εισαχθεί εδώ και αρκετές δεκαετίες, ήδη από την αρχή του 20^{ου} αιώνα, στις κοινωνικές επιστήμες¹ για να περιγράψει τα «*μέλη της ίδιας ηλικιακής ομάδας ή κοόρτης που αντιμετώπισαν κεντρικής σημασίας ιστορικά γεγονότα κατά την περίοδο διαμόρφωσής τους, ανέπτυξαν κοινή συνείδηση ομάδας, μοιράζονται μια κοινή συλλογική μνήμη και αντιπαρά τίθενται πολιτικά προς τις προηγούμενες γενιές*»². Απέκτησε δε χαρακτηριστικά μιας ιστορικά διακριτής συλλογικής ταυτότητας που είχε την ικανότητα να συναρθρώνει και να κινητοποιεί μαζικά, με βάση και τα γνωρίσματα του παραπάνω ορισμού, κυρίως με το ορόσημο τον Μάη του 1968 ([Εικόνα 1](#)) – με ιστορικό ανάλογο στην ελληνική περίπτωση τη «γενιά του Πολυτεχνείου».

---

¹ Ιδίως με το έργο των Ortega y Gasset, J., *El tema de nuestro tiempo*, Austral, 1923 (2010), Madrid (αγγλική έκδοση: Ortega y Gasset, J., *The modern theme*, The C.W. Daniel Co, 1931, London) και Mannheim, K., “The sociological problem of generations”, in Mannheim, K., Kecskemeti, P. (ed. and trans.), *Essays on the sociology of knowledge*, Routledge and Kegan Paul, 1928 (1952), London, pp. 276–322.

² Mannheim, K., *ibid*

Εικόνα 1 : Αφίσες του γαλλικού Μάη του '68³

³ Αρχίζοντας από επάνω αριστερά, τα συνθήματα αναφέρουν χαρακτηριστικά : «Η νεότητα είναι η φλόγα της επανάστασης», «Κάτω των 21 ορίστε το ψηφοδέλιό σας», «Η νεολαία που ανησυχεί υπερβολικά συχνά για το μέλλον» και «(Να) είσαι νέος, σώπα». Πηγή : Διαδικτυακή έκδοση εγκυκλοπαίδειας Larousse, λήμμα «[Événements de mai 1968](#)» και Bibliothèque Nationale de France (BnF), Υλικό έκθεσης [Esprit\(s\) de mai 68](#).

2. Από τη «γενιά του καναπέ» στη «γενιά της ανατροπής» (;)

Ωστόσο, τα τελευταία πολλά χρόνια, η νεολαία έχει χαρακτηριστεί ως «απαθής», «αδιάφορη», «ατομικιστική», «απολίτικη», «χωρίς ιδανικά και αξίες», ως «γενιά του καναπέ» ή – υπακούοντας και στις τεχνολογικές εξελίξεις – ως «γενιά του πληκτρολογίου». Σε πολύ μεγάλο βαθμό, **τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την παραδοσιακή κοινωνική και πολιτική συμμετοχή και τοποθέτηση**, η εικόνα αυτή υποστηριζόταν και από εμπειρικά δεδομένα, που καταδείκνυαν την **απομάκρυνση των νέων από την πολιτική, το μειωμένο πολιτικό τους ενδιαφέρον και τη χαμηλότερη έμπρακτη συμμετοχή τους στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι σε σύγκριση με προηγούμενες γενιές⁴**.

Η εικόνα αυτή – στην αμφισβήτηση της ακρίβειας της οποίας θα αναφερθούμε στη συνέχεια – ανατράπηκε κατά την τελευταία δεκαετία περίπου, τουλάχιστον από το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης (2007/08) και μετά, καθώς **τα δεδομένα γύρω από την πολιτική ενεργοποίηση της νεολαίας φάνηκαν να αλλάζουν, άλλοτε με εντυπωσιακό και εκκωφαντικό και άλλοτε με αδιόρατο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό τρόπο**, οδηγώντας το Λεξικό της Οξφόρδης να ανακηρύξει ως λέξη της χρονιάς για το 2017 τον όρο **«youthquake»⁵** και τους ερευνητές να κάνουν λόγο για «επιστροφή» της νεολαίας στην πολιτική⁶.

Πράγματι, **ένας ολόκληρος κύκλος σημαντικών κοινωνικών κινητοποιήσεων** – από τον «δικό μας» Δεκέμβρη του 2008 μετά τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και τις αντιμνημονιακές κινητοποιήσεις (ιδίως της περιόδου 2010-2012), μέχρι τις πλατείες των Αγανακτισμένων (Indignados), το Occupy Wall Street και, πολύ πρόσφατα, τα Κίτρινα Γιλέκα (Gilets Jaunes) στο Παρίσι, τις κινητοποιήσεις για το κλίμα και τους δρόμους της Χιλής – έχει

⁴ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 2015, 5-46

⁵ Σύνθετος νεολογισμός προερχόμενος από τις λέξεις «youth» (νεολαία) και «earthquake» (σεισμός), που ορίζεται ως μια «σημαντική πολιτισμική, πολιτική ή κοινωνική αλλαγή που συμβαίνει εξαιτίας της δράσης ή της επιρροής των νέων».

⁶ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., ό.π.

στο επίκεντρό του την νεολαία, η οποία από «γενιά του καναπέ» διεκδικεί να γίνει η «γενιά της ανατροπής» (Εικόνα 2).

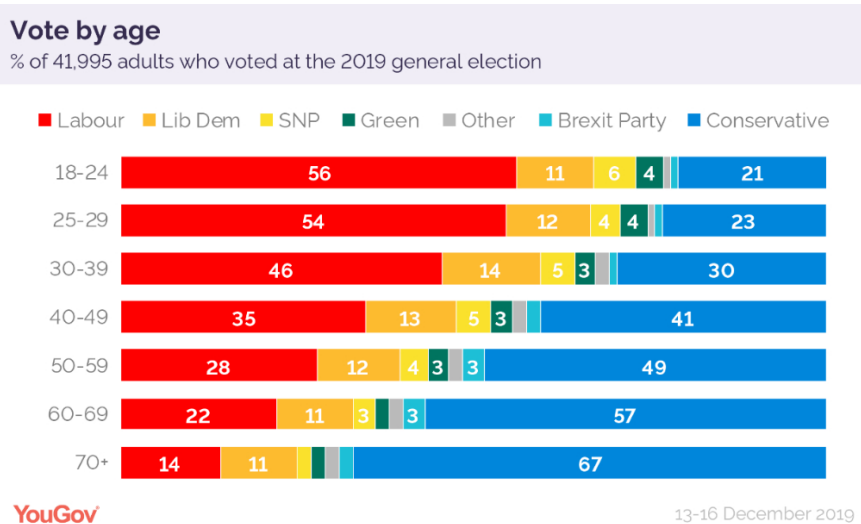
Εικόνα 2 : Αφίσα του "Δεκέμβρη" του 2008⁷

Η ίδια τάση «επανόδου» της νεολαίας στο πολιτικό πεδίο αποτυπώνεται – αν και επίσης με ασυνέχειες – και στο **εκλογικό πεδίο**. Μεγάλες εκλογικές μάχες κρίθηκαν ή, έστω, χαρακτηρίστηκαν από μία σαφή **ηλικιακή διαιρετική τομή**, που προσέλαβε χαρακτηριστικά είτε μαζικής εκλογικής κινητοποίησης των νέων ψηφοφόρων είτε κατά πλειοψηφία στροφής τους σε συγκεκριμένη εκλογική κατεύθυνση και σε αντιπαράθεση με τις μεγαλύτερες γενιές. Πρόσφατο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου από το δημοψήφισμα του 2017, οπότε και η νέα γενιά τάχθηκε πλειοψηφικά υπέρ του Brexain, έχει αναδειχθεί η ηλικία ως η βασική διαχωριστική γραμμή του εκλογικού σώματος – στοιχείο το οποίο αποτυπώθηκε ξεκάθαρα και στις τελευταίες εθνικές εκλογές (2019) με τη σαφή πλειοψηφία των Εργατικών του Jeremy Corbyn στους νεότερους και στις νεότερες ψηφοφόρους (Εικόνα 3). Αλλά και στις προκριματικές εκλογές στο κόμμα των Δημοκρατικών για την ανάδειξη

⁷ Πηγή : Κυριακόπουλος, Αλ., Γουργουρή, Ευθ. (επιμ.), *Ανησυχία. Μια καταγραφή του αυθόρμητου τον Δεκέμβριο του 2008*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2009.

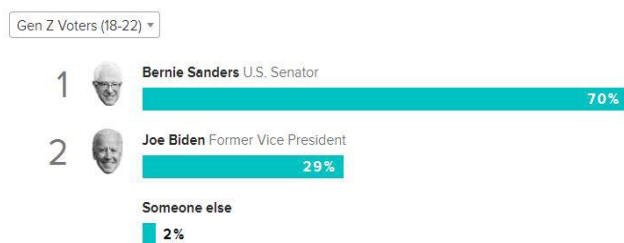
υποψηφίου προέδρου των ΗΠΑ ο Bernie Sanders συγκέντρωσε τη στήριξη του μεγαλύτερου μέρους των νέων ηλικιών έναντι του βασικού του αντιπάλου, Joe Biden (Εικόνα 4)⁸.

Εικόνα 3 : Ψήφος ανά ηλικιακή ομάδα στις βρετανικές εκλογές (2019) σύμφωνα με την μετεκλογική έρευνα του YouGov⁹

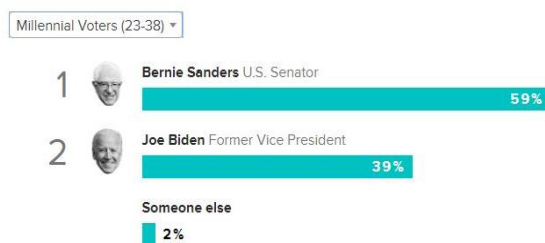
Who's Leading the Democratic Primary

The figures are broken out among Democratic primary voters nationwide and 14 other demographics.

Who's Leading the Democratic Primary

The figures are broken out among Democratic primary voters nationwide and 14 other demographics.

Εικόνα 4 : Προτιμήσεις της GenZ και των Millennials στις προκριματικές εκλογές των Δημοκρατικών¹⁰

⁸ Ενώ γραφόταν αυτή η ανάλυση, ο Bernie Sanders ανακοίνωσε την απόσυρσή του από την προκριματική εκλογή.

⁹ Πηγή : MacDonnell, A., Curtis, Chr., *How Britain voted in the 2019 general election*, YouGov, December 17th 2019.

¹⁰ Πηγή : *Morning Consult Political Intelligence*, Ερευνητικό «κύμα» 23-29/3/2020 σε δείγμα 15.101 ψηφοφόρων στις προκριματικές των Δημοκρατικών (ανανεώνεται σε εβδομαδιαία βάση - προσπελάστηκε 5/4/2020).

Στο **ελληνικό εκλογικό/κομματικό τοπίο**, μια παρόμοια ηλικιακή διαιρετική τομή αναδύθηκε κατά τη διάρκεια του «εκλογικού σεισμού» του 2012 (οπότε ο ΣΥΡΙΖΑ που αναδύθηκε τότε στο εκλογικό προσκήνιο επικράτησε της Νέας Δημοκρατίας σε όλες τις ηλικιακές ομάδες από 18-54 ετών), επιβεβαιώθηκε στο δημοψήφισμα και στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2015 και επανήλθε – μετά από μία κάμψη στις ευρωεκλογές του 2019 – κατά τις τελευταίες εθνικές εκλογές, όπου και πάλι ο ΣΥΡΙΖΑ επικράτησε σημαντικά της Νέας Δημοκρατίας στις νεότερες ηλικίες (17-24 και 25-34 ετών)¹¹, όπως φαίνεται στην [Εικόνα 5](#).

Το προφίλ των ψηφοφόρων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1	Ν.Δ.	ΣΥΡΙΖΑ	ΚΙΝ.ΑΛΛ.	ΚΚΕ	Χ.Α.	ΕΛΛ. ΛΥΣΗ	ΜΕΡΑ25	ΛΟΙΠΟΙ
ΣΥΝΟΛΟ	39,9%	31,5%	8,1%	5,3%	2,9%	3,7%	3,4%	5,3%
ΦΥΛΟ								
Ανδρες	40%	28%	9%	6%	4%	5%	4%	5%
Γυναίκες	40%	36%	7%	5%	2%	3%	3%	5%
ΗΛΙΚΙΑ								
17 - 24	30%	38%	5%	4%	5%	4%	6%	8%
25 - 34	31%	36%	6%	6%	5%	3%	6%	7%
35 - 44	42%	27%	7%	5%	4%	5%	4%	7%
45 - 54	40%	31%	7%	4%	3%	4%	4%	6%
55 - 64	37%	37%	8%	7%	2%	3%	2%	4%
65 +	48%	26%	12%	5%	2%	4%	1%	2%

Εικόνα 5 : Ψήφος ανά ηλικία στις εκλογές του Ιουλίου 2019 (στοιχεία exit polls)¹²

3. Απάθεια ή/και νέα μοτίβα κινητοποίησης;

Βέβαια, η νέα γενιά έχει **πολύ διαφορετικά βιώματα από όλες τις προηγούμενες**. Λέγεται συχνά (και ισχύει) ότι είναι η πρώτη μεταπολεμική τουλάχιστον γενιά που θα κληθεί να ζήσει χειρότερα από τη γενιά των γονιών της, αφού η παγκόσμια οικονομική κρίση –

¹¹ Ένα κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει τις περιπτώσεις στις οποίες αναφερθήκαμε (το Εργατικό Κόμμα στη Μεγάλη Βρετανία, την υποψηφιότητα του Bernie Sanders για το «χρίσμα» των Δημοκρατικών για τις προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ, αλλά και τον ΣΥΡΙΖΑ και τις πρόσφατες εκλογές του 2019) είναι το ότι η νεανική ψήφος δεν φάνηκε αρκετή για να δώσει την επικράτηση στα κόμματα/στους υποψήφιους που επέλεξαν οι νέοι. Ο λόγος έγκειται, σύμφωνα με όλες τις αναλύσεις, στο γεγονός ότι η νεολαία παραμένει στη συντριπτική της πλειοψηφία εκτός εκλογικής διαδικασίας.

¹² Πηγή: Κουστένης, Π., [Ο εκλογικός κύκλος της κρίσης](#), Εφημερίδα των Συντακτών, 14/7/2019

όχι μόνο στην Ελλάδα που βρέθηκε στο επίκεντρό της, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες – ανέκοψε την τάση συνεχούς βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων, τουλάχιστον του δυτικού ημισφαιρίου. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την εκρηκτική άνοδο των ανισοτήτων, την άμεση πλέον απειλή από τις συνέπειες της κλιματικής κρίσης, αλλά και τη νέα, ακόμα σφοδρότερη, οικονομική κρίση που φαίνεται ότι θα πυροδοτήσει η πανδημία του covid19 καταδεικνύει ότι **τα δύσκολα κάθε άλλο παρά έχουν τελειώσει για τη γενιά αυτή.**

Έτσι, οι νέοι και οι νέες είναι σήμερα μια γενιά πολύ περισσότερο **μορφωμένη**, με πολύ περισσότερες **εμπειρίες** που συνήθως υπερβαίνουν τα όρια του τόπου της κατοικίας, ακόμα και της χώρας τους, χάρη και στις νέες **τεχνολογίες**, αλλά την ίδια στιγμή είναι μια γενιά που ζει σε μόνιμο καθεστώς εργασιακής και οικονομικής **επισφάλειας**, που παραμένει για περισσότερο χρόνο στο σπίτι των **γονιών** μην έχοντας τη δυνατότητα να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις, λόγω της **ανεργίας** και των χαμηλών **μισθών**. Η συνθήκη αυτή δημιουργεί **αντιφάσεις** που η συγκεκριμένη γενιά καλείται να διαχειριστεί με τους δικούς της τρόπους και εργαλεία και δημιουργεί τα βιώματα εκείνα που αποτελούν **τον ομογενοποιητικό παράγοντα που συγκροτεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γενιάς αυτής**¹³ και καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους αυτή κοινωνικοποιείται και πολιτικοποιείται.

Το κοινωνικό πλαίσιο, λοιπόν, μέσα στο οποίο οι νέοι άνθρωποι ζουν τις ζωές τους, όντας σημαντικά διαφορετικό από αυτό που υπήρχε πριν είκοσι ή τριάντα χρόνια, δημιουργεί **νέα μοτίβα συμμετοχής και πολιτικοποίησης**¹⁴, τα οποία πολύ συχνά οι μεγαλύτεροι και οι μεγαλύτερες, αλλά ακόμα και οι εμπειρικές έρευνες με τα παραδοσιακά εργαλεία τους, **αδυνατούν ακόμη και να ανιχνεύσουν ως τέτοια**, πυροδοτώντας μια ενδιαφέρουσα πολιτική, αλλά και ακαδημαϊκή συζήτηση ως προς το **τι συνιστά σήμερα πολιτική ή κοινωνική δράση, με αναφορά κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά το πεδίο των social**

¹³ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., ό.π.

¹⁴ «New participatory repertoires», σύμφωνα με τους Benett, W.L., "The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 20-39 και Thorson, K., "What Does It Mean to Be a Good Citizen? Citizenship Vocabularies as Resources for Action", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 70-85.

media¹⁵. Αποκτά συνεπώς ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τη χώρα μας η επισήμανση ότι σε ό,τι αφορά τη νέα γενιά και την επάνοδό της στην πολιτική «η κρίση, ισχυρότατος (ανα)κοινωνικοποιητικός παράγοντας, λειτούργησε [...] καταλυτικά, αν και με τρόπο που δεν είναι πάντα προφανής στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας [...]»¹⁶.

Όλα τα παραπάνω και πολύ περισσότερα ακόμα στοιχεία – όπως, λόγου χάρη, το γεγονός ότι βοηθούσης και της τεχνολογικής προόδου, οι προσλαμβάνουσες και οι συνήθειες της νέας γενιάς διαφοροποιούνται όλο και περισσότερο και με όλο και αυξανόμενους ρυθμούς από αυτό που είναι οικείο στις μεγαλύτερες ηλικίες – εξηγούν το **ανανεωμένο ενδιαφέρον για τη νεολαία**, όπως αυτό αποτυπώνεται σε σειρά ερευνών και στη χώρα μας, είτε εκ μέρους επίσημων θεσμικών φορέων¹⁷ είτε άλλων ερευνητικών ομάδων, εταιριών δημοσκοπήσεων κ.λπ.

4. Η έρευνα του ΙΝΠ

Στο ίδιο πλαίσιο, **η έρευνα που παρουσιάζουμε εδώ** – και ανοίγει έναν νέο κύκλο δραστηριότητας του Ινστιτούτου Νίκος Πουланτζάς, που θα περιλαμβάνει τη διεξαγωγή εμπειρικών, ποσοτικών και ποιοτικών, ερευνών ακολουθώντας διαφορετικές μεθοδολογίες και

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά : Amnå, E., Ekman, J., “Standby citizens: diverse faces of political passivity”, *European Political Science Review*, 6(2), 2014, 261-281, Dimitrova, D.V., Shehata, A., Stromback, J., Nord, L.W., “The Effects of Digital Media on Political Knowledge and Participation in Election Campaigns: Evidence from Panel Data”, *Communication Research*, 41(1), 2014, 95-118, Ekström, M., Olsson, T., Shehata, A., “Spaces for public orientation? Longitudinal effects on Internet use in adolescence”, *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 168-183, Loader, B.D., Vromen, A., Xenos, M.A., “The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement”, *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 143-150, Theocharis, Y., Quintelier, E., “Stimulating citizenship or expanding entertainment? The effect of Facebook on adolescent participation”, *New Media & Society*, 18(5), 2014, 817-836.

¹⁶ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., ό.π.

¹⁷ Λόγου χάρη, τις μέρες που ξεκινούσε η έρευνα την οποία παρουσιάζουμε εδώ ξεκίνησε και η συλλογή των δεδομένων της διαδικτυακής έρευνας νεολαίας YouWho? που διενεργεί Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (περισσότερα στο : www.youwho.gr).

αξιοποιώντας διαφορετικές συνέργειες – **επιλέξαμε να αφορά ακριβώς την ελληνική νεολαία.**

Στόχος μας είναι να κατανοήσουμε καλύτερα **ποιοι/-ες είναι, πώς ζουν, τι πιστεύουν, τι φοβούνται οι νέοι και οι νέες σήμερα, ποιους θεσμούς εμπιστεύονται, ποιες ιδέες τους/τις συγκινούν, από πού ενημερώνονται και διαμορφώνουν την πολιτική τους άποψη, πώς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους, τι τους αρέσει και τι είναι αυτό που θα μπορούσε να τους/τις παρακινήσει να ενεργοποιηθούν κοινωνικά και πολιτικά και με ποιον τρόπο.** Και επιπλέον – έχοντας παρακολουθήσει τη δημόσια συζήτηση για τη στροφή της νεολαίας τα τελευταία χρόνια, αλλά και στις πρόσφατες εθνικές εκλογές προς την Αριστερά – ένας ειδικότερος στόχος μας ήταν, μέσω της έρευνας, να μάθουμε περισσότερα για τους νέους και τις νέες αυτούς/-ές που στρέφονται προς την Αριστερά.

Ελπίζουμε ότι τα ευρήματα θα δώσουν έναυσμα για μία ακόμα πιο συγκροτημένη και σε βάθος, όχι μόνο ακαδημαϊκή, αλλά και πολιτική συζήτηση για την νεολαία, και μέσα στους κόλπους της ελληνικής Αριστεράς και ευρύτερα.

B. Ταυτότητα έρευνας & μεθοδολογικές διευκρινίσεις

Η έρευνα που παρουσιάζουμε στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε (συλλογή δεδομένων) μεταξύ 28 Φεβρουαρίου και 10 Μαρτίου 2020, με τη συνεργασία της εταιρίας ερευνών Prorata¹⁸, με τη μέθοδο της **online συμπλήρωσης δομημένου ερωτηματολογίου από τους ερωτώμενους/τις ερωτώμενες, σε πανελλαδικό δείγμα 497 ατόμων σε όλη την επικράτεια.**

Όπως σε κάθε έρευνα, έτσι και στη συγκεκριμένη περίπτωση χρειάστηκε να γίνουν ορισμένες **βασικές μεθοδολογικές επιλογές**, σταθμίζοντας τις υπάρχουσες δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κάθε λύσης. Παρουσιάζουμε επομένως εδώ τα βασικά

---

¹⁸ Αριθμός μητρώου ΕΣΡ 56. Περισσότερα στοιχεία στο www.prorata.gr

μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της έρευνας, που πρέπει να έχει υπόψη του ο αναγνώστης/η αναγνώστρια κατά τη μελέτη των ευρημάτων που παρουσιάζονται στα επόμενα κεφάλαια.

1. Μεθοδολογικά γνωρίσματα διαδικτυακών ερευνών – Δείγμα – Σταθμίσεις

Η έρευνα που παρουσιάζουμε πραγματοποιήθηκε **διαδικτυακά**, μέσω της αποστολής του ερωτηματολογίου **μέσω e-mail σε όσους/όσες έχουν εγγραφεί στο panel διαδικτυακών ερευνών** της εταιρίας Prorata. Επομένως, δεν έχουν ακολουθηθεί κατά το σχεδιασμό του δείγματος κανόνες δειγματοληψίας που θα εξασφάλιζαν την στατιστική του **αντιπροσωπευτικότητα**. Έτσι, σε μία σειρά θεμάτων (όπως λ.χ. το εκπαιδευτικό επίπεδο ή το ενδιαφέρον για την πολιτική) υπάρχουν εκ των προτέρων γνωστές προκαταλήψεις (biases), καθώς οι άνθρωποι που δίνουν εθελοντικά το e-mail τους για να συμμετέχουν σε πολιτικές/κοινωνικές έρευνες έχουν συνήθως υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο ή μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό. Για να αντιμετωπιστούν επομένως εκ των υστέρων οι πιθανές στρεβλώσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν από ένα στατιστικά μη αντιπροσωπευτικό δείγμα, χρησιμοποιήθηκαν **σταθμίσεις**, και συγκεκριμένα η στάθμιση ως προς την προηγούμενη (2019) ψήφο με βάση τα δεδομένα του exit poll των βουλευτικών εκλογών, η οποία έχει αποδειχθεί ότι λειτουργεί εκ νέου, μετά την περίοδο ρευστότητας που ακολούθησε τον εκλογικό σεισμό του 2012.

Επίσης, επιλέξαμε κάθε παραλήπτης/-τρια του ερωτηματολογίου της έρευνας να έχει πρόσβαση σε αυτό μέσω ενός **μοναδικού συνδέσμου (token)**, με τον οποίο επιτρεπόταν η εφάπαξ συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, ώστε να μην είναι δυνατή η προώθηση του ίδιου συνδέσμου προς άλλους/-ες πιθανούς/-ές ερωτώμενους/-ες. Με τον τρόπο αυτό μπορεί, βέβαια, να συγκεντρώνεται μικρότερος αριθμός ερωτηματολογίων συνολικά, αποφεύγονται όμως σημαντικές στρεβλώσεις (biases) που μπορούν να προκύψουν εάν η πρόσβαση στην έρευνα είναι ανοιχτή (όπως λ.χ. η μαζική προώθηση και απάντηση του ερωτηματολογίου σκοπίμως από οργανωμένες ομάδες με διακριτά πολιτικά, ιδεολογικά ή άλλα χαρακτηριστικά) ή ακόμα και

στη συλλογή απαντήσεων με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας» (όπου δηλ. κάθε ερωτώμενος/-η μπορεί ή και ενθαρρύνεται να προωθεί το ερωτηματολόγιο στον κύκλο των επαφών του/της)¹⁹.

2. Πληθυσμός της έρευνας – Ηλικιακή οριοθέτηση της «νεολαίας»

Ο πληθυσμός της έρευνας είναι **οι νέοι και οι νέες που κατοικούν στην Ελλάδα και έχουν ηλικία από 17-34 ετών**. Στο επίπεδο αυτό, πρέπει να διευκρινιστούν δύο στοιχεία. Συνήθως, οι έρευνες για τη νεολαία περιλαμβάνουν τον πληθυσμό 15-29 ετών, ωστόσο επιλέξαμε να τροποποιήσουμε το ηλικιακό εύρος του πληθυσμού που μελετήσαμε, αφ' ενός αποκλείοντας τους νέους/τις νέες ηλικίας 15-16 ετών και αφ' ετέρου διευρύνοντας προς τα πάνω το ηλικιακό όριο ώστε να συμπεριλάβουμε νέους άνδρες και γυναίκες έως και 34 ετών. Οι λόγοι που υπαγόρευαν τις επιλογές αυτές ήταν πολλαπλοί :

Πρώτον, μεγάλο κομμάτι της έρευνας αφορά την πολιτική και, πιο στενά, την εκλογική συμπεριφορά των νέων. Επομένως, αφ' ενός κρίθηκε σκόπιμο να περιλάβουμε μόνο τους νέους/τις νέες που έχουν **δικαίωμα ψήφου** (17 ετών και άνω), αφ' ετέρου επιλέξαμε να ακολουθήσουμε τις ηλικιακές κατηγορίες (17-24 και 25-34) που χρησιμοποιούνται συνήθως στις εκλογικές έρευνες (και κυρίως στα exit polls) για λόγους **συγκρισιμότητας** των ευρημάτων.

Δεύτερον, η έρευνα σε παιδιά και εφήβους έχει αυστηρότερες σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό μεθοδολογικές και δεοντολογικές προϋποθέσεις (με σημαντικότερη, αλλά όχι μοναδική υποχρέωση την εκ των προτέρων λήψη έγκρισης από τους ασκούντες τη γονική μέριμνα κ.λπ.), λόγω της αυξημένης προστασίας που πρέπει να τους παρέχεται, γεγονός που θα δυσχέραινε δυσανάλογα σε σχέση με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα το σχεδιασμό της έρευνας.

Τρίτον, πέραν της συγκρισιμότητας με τα εκλογικά δεδομένα που προαναφέρθηκε, η διεύρυνση της νεολαίας ως και τα 34 έτη υπαγορεύθηκε και από **ουσιαστικούς λόγους**. Ήδη

---

¹⁹ Το ερωτηματολόγιο αναρτήθηκε, ωστόσο, στους λογαριασμούς της εταιρίας Prorata στα social media, με διαφορετικό ανοιχτής πρόσβασης σύνδεσμο (link), για λόγους μεθοδολογικού ελέγχου των απαντήσεων. Ωστόσο, οι απαντήσεις αυτές δεν συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα που χρησιμοποιείται για την ανάλυση.

γνωρίζουμε από τα δεδομένα που δημοσιεύει η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) και άλλες προηγούμενες έρευνες ότι πλέον οι νέοι και οι νέες μένουν περισσότερο στο σπίτι των γονιών τους, κάνουν αργότερα δική τους οικογένεια, ενώ αποκτούν με καθυστέρηση σταθερή επαγγελματική σχέση και οικονομική ανεξαρτησία, επομένως **διατηρούν μέχρι μεγαλύτερη ηλικία τα «νεανικά» χαρακτηριστικά τους.**

Παράλληλα, σε αρκετά σημεία της ανάλυσής μας διαχωρίσαμε – όπως θα εκτεθεί στη συνέχεια – το δείγμα μας σε **δύο επιμέρους ηλικιακές κατηγορίες : η πρώτη 17-24 και η δεύτερη 25-34 ετών.** Ο λόγος, εκτός των άλλων διαφορών που – κατά κανόνα – σχετίζονται με την ένταξη ή μη κάθε κατηγορίας στο εκπαιδευτικό σύστημα ή στην αγορά εργασίας, τη συνήθη ηλικία απόκτησης οικογένειας κ.ο.κ., σχετίζεται με μία πιο ουσιώδη κατά τη γνώμη μας διαφοροποίηση των δύο αυτών επιμέρους ηλικιακών ομάδων.

Τα επιστημονικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι η ένταση, το περιεχόμενο και, κυρίως, ο συγκεκριμένος τρόπος πολιτικοποίησης επηρεάζονται σημαντικά από την περίοδο της κοινωνικοποίησης κάθε ανθρώπου κατά την παιδική/εφηβική ηλικία. Ωστόσο, θέτοντας ως συμβολικό ορόσημο/αφετηρία της κρίσης το 2008, παρατηρούμε μια σημαντική διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, η μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία (όσοι/-ες είναι σήμερα μεταξύ 25 και 34 ετών) το 2008 ήταν μεταξύ 13 και 22 ετών, είχαν δηλαδή προλάβει να κοινωνικοποιηθούν ως παιδιά και έφηβοι κατά την προ κρίσης εποχή, με όλα τα χαρακτηριστικά αυτής, ενώ βίωσαν όλη την περίοδο της κρίσης σε μια ηλικία αρκετά ώριμη ώστε να κατανοούν τα τεκταινόμενα γύρω τους. Αντίθετα, η μικρότερη ηλικιακή κατηγορία (όσοι/-ες είναι σήμερα μεταξύ 17 και 24 ετών) το 2008 ήταν μεταξύ 5 και 12 ετών, έχουν δηλαδή πολύ περιορισμένη ή και μηδενική ανάμνηση της προ κρίσης ελληνικής κοινωνίας, ενώ και κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης ήταν σε παιδική ή σε πρώιμη εφηβική ηλικία. Επομένως, και θεωρώντας δεδομένο ότι κρίση και η υπαγωγή της Ελλάδας σε καθεστώς μνημονίου υπήρξε ένα σημείο τομής που αναδιαμόρφωσε σημαντικά την ελληνική πολιτική και κοινωνική ζωή, είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι οι δύο αυτές ηλικιακές κατηγορίες είχαν πολύ διαφορετικές προσλαμβάνουσες κατά την παιδική/εφηβική τους ηλικία και κατά συνέπεια να αναρωτηθεί για

τις επιπτώσεις αυτών των διαφορετικών φάσεων κοινωνικοποίησης στις απόψεις τους και στην πολιτική τους συμπεριφορά σήμερα. Για το λόγο αυτό παρακάτω εξετάζονται (και) διακριτά.

3. Ερωτηματολόγιο – Κατασκευή δεικτών

Τα δεδομένα συνελέγησαν μέσω **δομημένου «κλειστού» ερωτηματολογίου**. Προφανώς, με δεδομένους τους μεθοδολογικούς περιορισμούς στη **διάρκεια** που μπορεί να έχει ένα ερωτηματολόγιο – και μάλιστα όταν απευθύνεται σε νέους ανθρώπους και διεξάγεται διαδικτυακά με αυτοσυμπλήρωση – υπήρχε όριο στις ερωτήσεις που μπορούσαν να περιληφθούν σε αυτό, ώστε να μην υπάρξουν πολλές περιπτώσεις εγκατάλειψης του ερωτηματολογίου πριν την ολοκλήρωσή του. Καταβλήθηκε ωστόσο προσπάθεια να μετρηθούν επαρκώς όλα τα βασικά μεγέθη που μας ενδιέφεραν εν προκειμένω, ενώ κατά την επεξεργασία των στοιχείων κατασκευάστηκαν και επιπλέον χρήσιμοι για την ανάλυση **δείκτες**, όπως λ.χ. ο δείκτης προόδου-συντήρησης ή ο δείκτης περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης.

Εξάλλου, μια μελέτη της ελληνικής νεολαίας σε όλη την έκταση και το βάθος που χρειάζεται ώστε να έχει κανείς μια εξαντλητική «ακτινογραφία» της θα απαιτούσε δυνάμεις, πόρους και χρόνο που δεν διαθέτει συνήθως ένας μεμονωμένος ιδιωτικός φορέας, ενώ είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικές και χρήσιμες για διαχρονικές συγκρίσεις οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κατά καιρούς στο παρελθόν από τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς²⁰ και οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν και κατά το σχεδιασμό και την ανάλυση της παρούσας έρευνας.

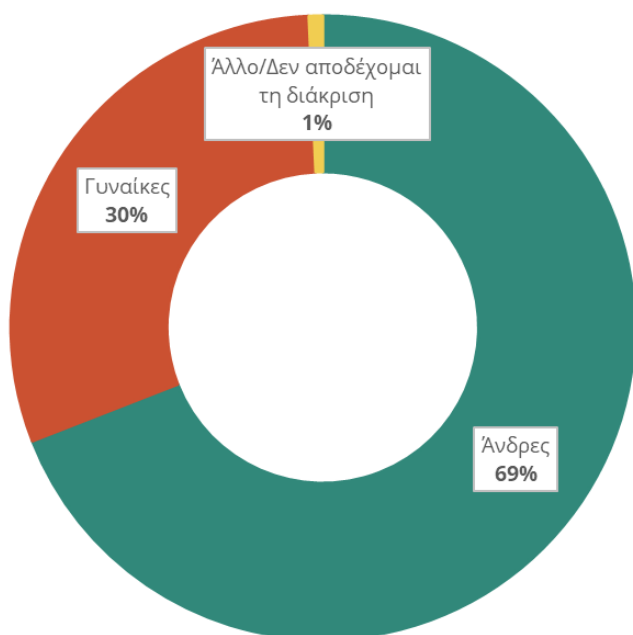
Γ. Γενικά χαρακτηριστικά δείγματος

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα βασικά δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που αφορούν το δείγμα των ερωτώμενων της έρευνας.

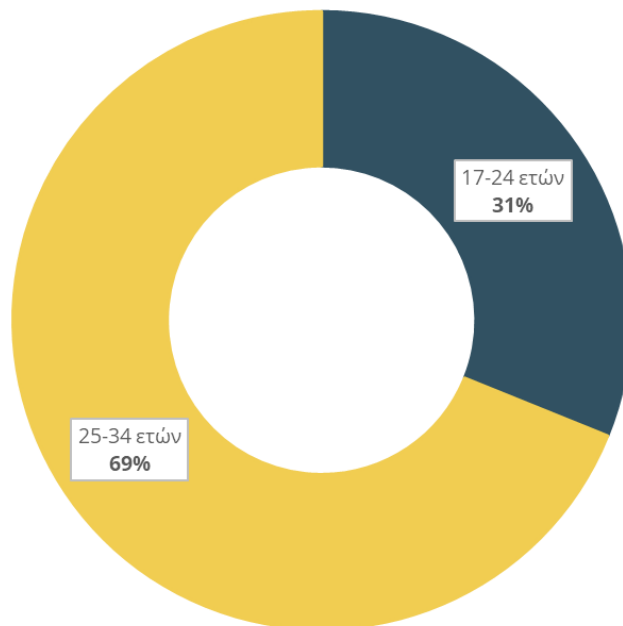
²⁰ Βλ. αναλυτικά στη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος.

1. Δημογραφικά/γεωγραφικά δεδομένα

Οι απαντήσεις στην έρευνα προήλθαν και από τα δύο **φύλα**, με μεγαλύτερη παρουσία νέων ανδρών (**69%**) έναντι των νέων γυναικών (**30%**), ενώ ένα μικρό μέρος (**1%**) είτε προσδιορίζεται διαφορετικά ως προς το φύλο είτε δεν θέλησε να απαντήσει ([Διάγραμμα 1](#)). Επίσης, σε ό,τι αφορά τις επιμέρους **ηλικίες**, το ένα τρίτο των ερωτώμενων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 17 και 24 ετών, ενώ τα δύο τρίτα στην αμέσως μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα μεταξύ 25 και 34 ετών ([Διάγραμμα 2](#)).

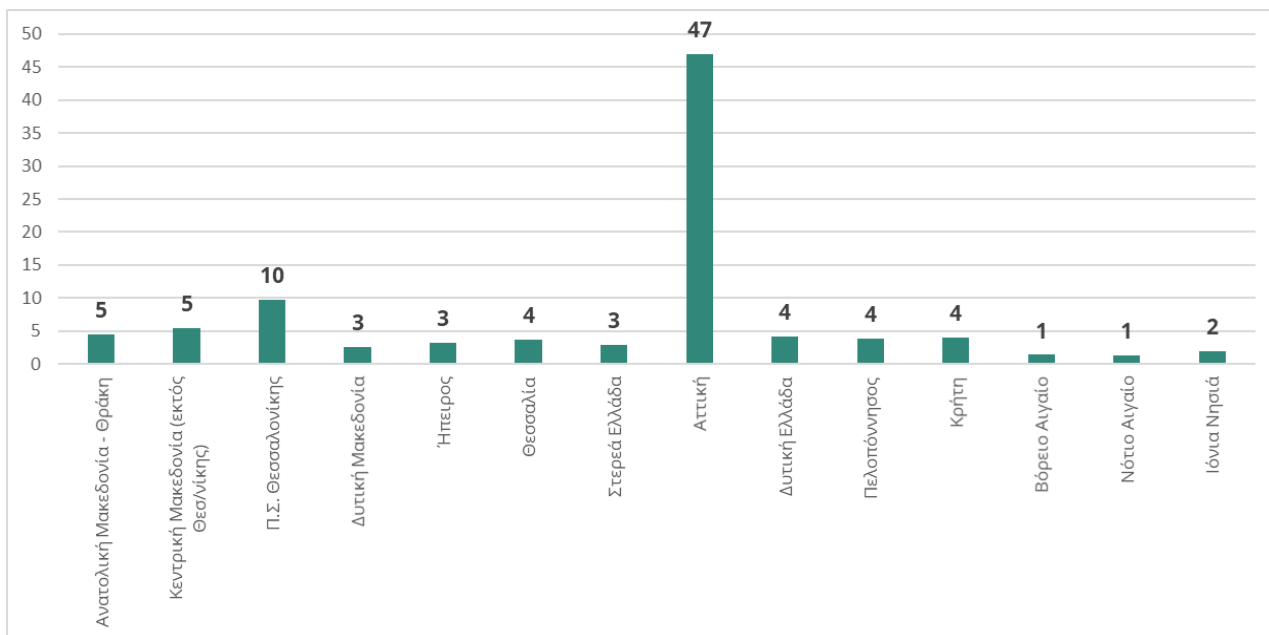

Διάγραμμα 1 : Κατανομή των ερωτώμενων ως προς το φύλο

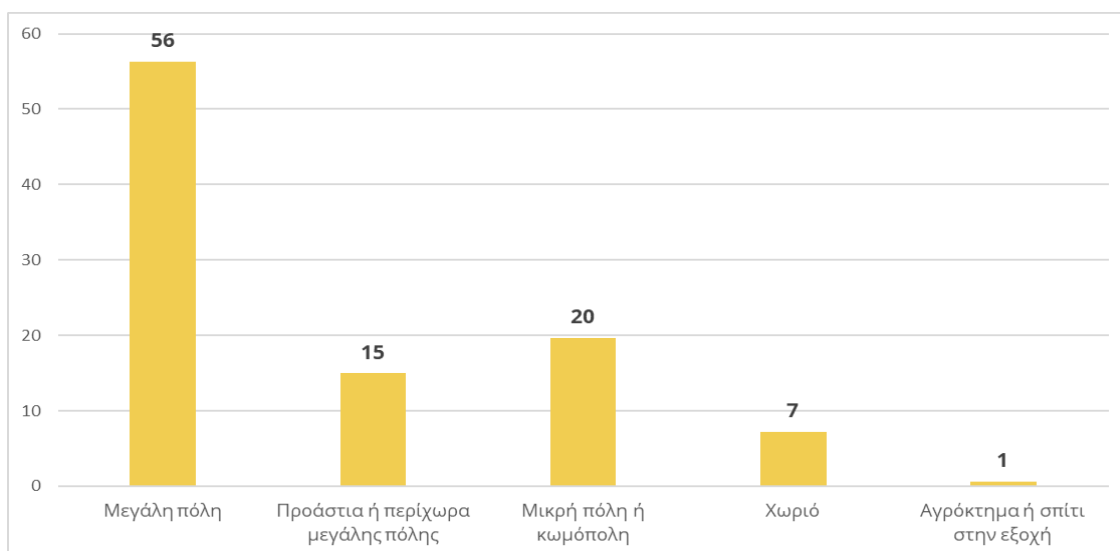

Διάγραμμα 2 : Κατανομή των ερωτώμενων στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες

Σε ό,τι αφορά τον **τόπο κατοικίας** των ερωτώμενων (Διάγραμμα 3), αυτοί/ές προέρχονται από όλες τις περιφέρειες της χώρας, με μεγαλύτερη εκπροσώπηση – όπως είναι αναμενόμενο – της Αττικής (**47%**), ενώ σε σχέση με το **βαθμό αστικότητας** του τόπου κατοικίας των ερωτώμενων (Διάγραμμα 4), παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων κατοικεί σε μεγάλες πόλεις (**56%**) ή γύρω από αυτές (**15%**).

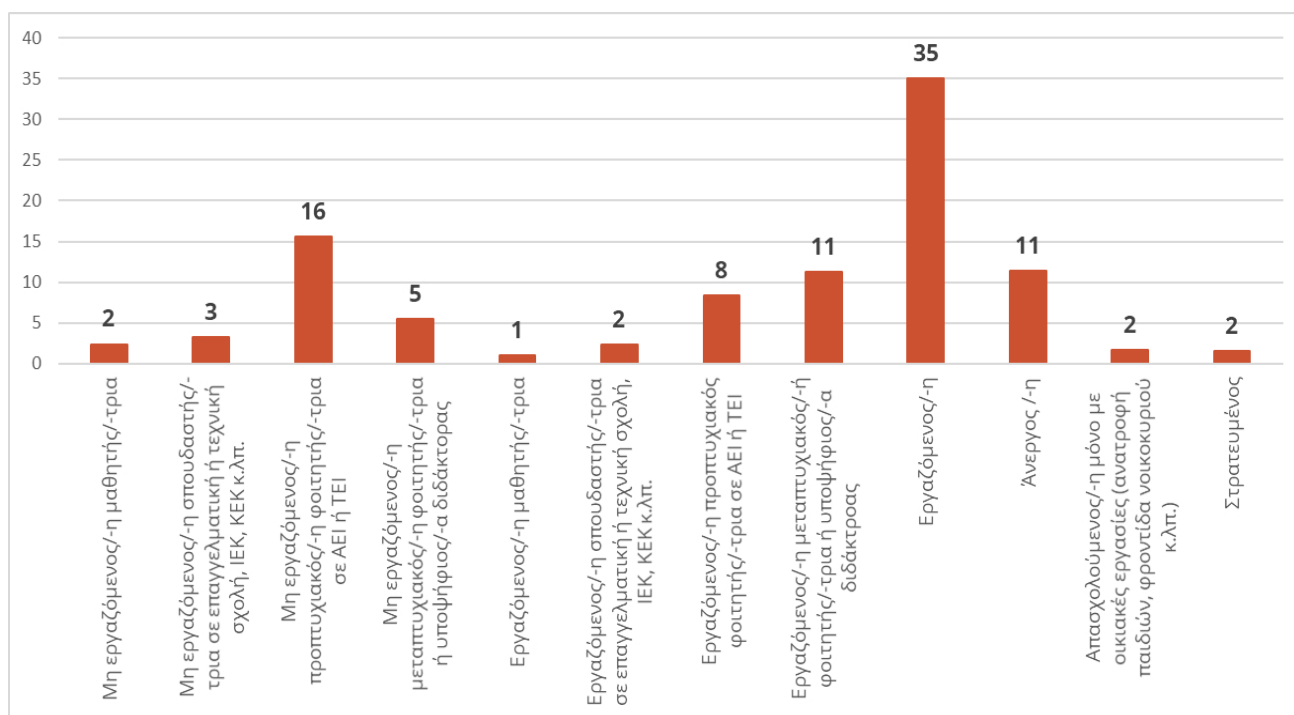
Διάγραμμα 3 : Περιφέρεια κατοικίας των ερωτώμενων

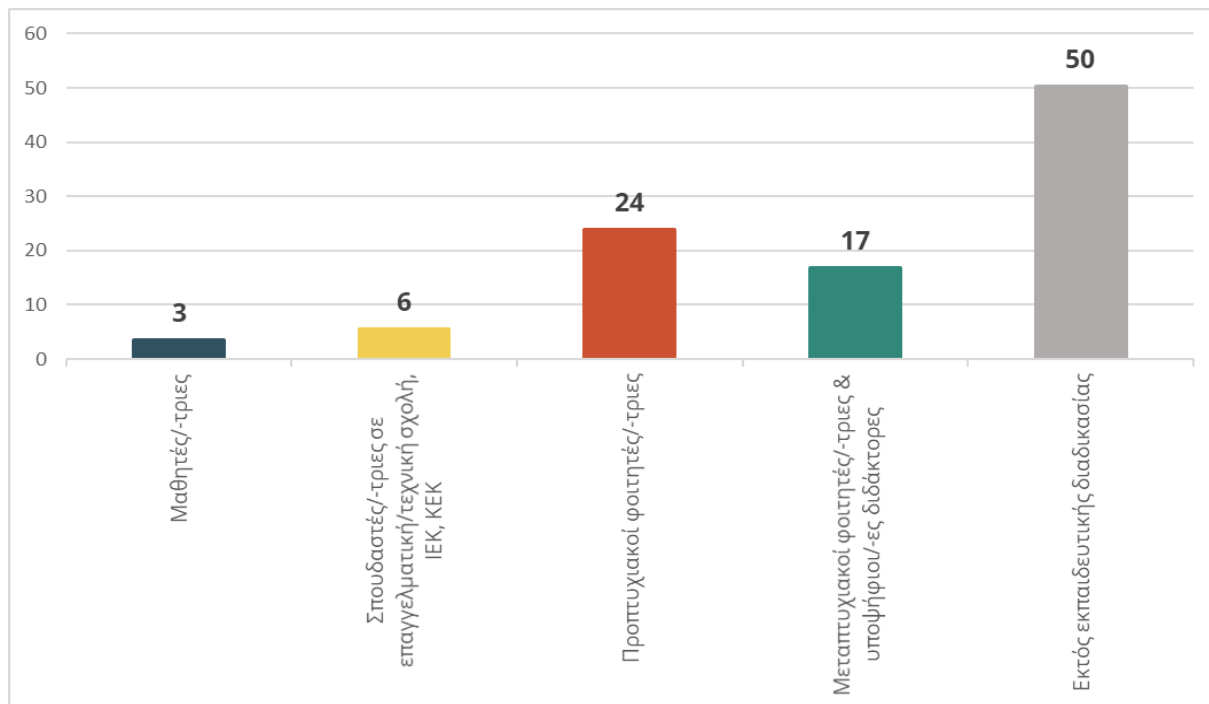
Διάγραμμα 4 : Βαθμός αστικότητας τύπου κατοικίας των ερωτώμενων

2. Εκπαίδευση/Εργασία

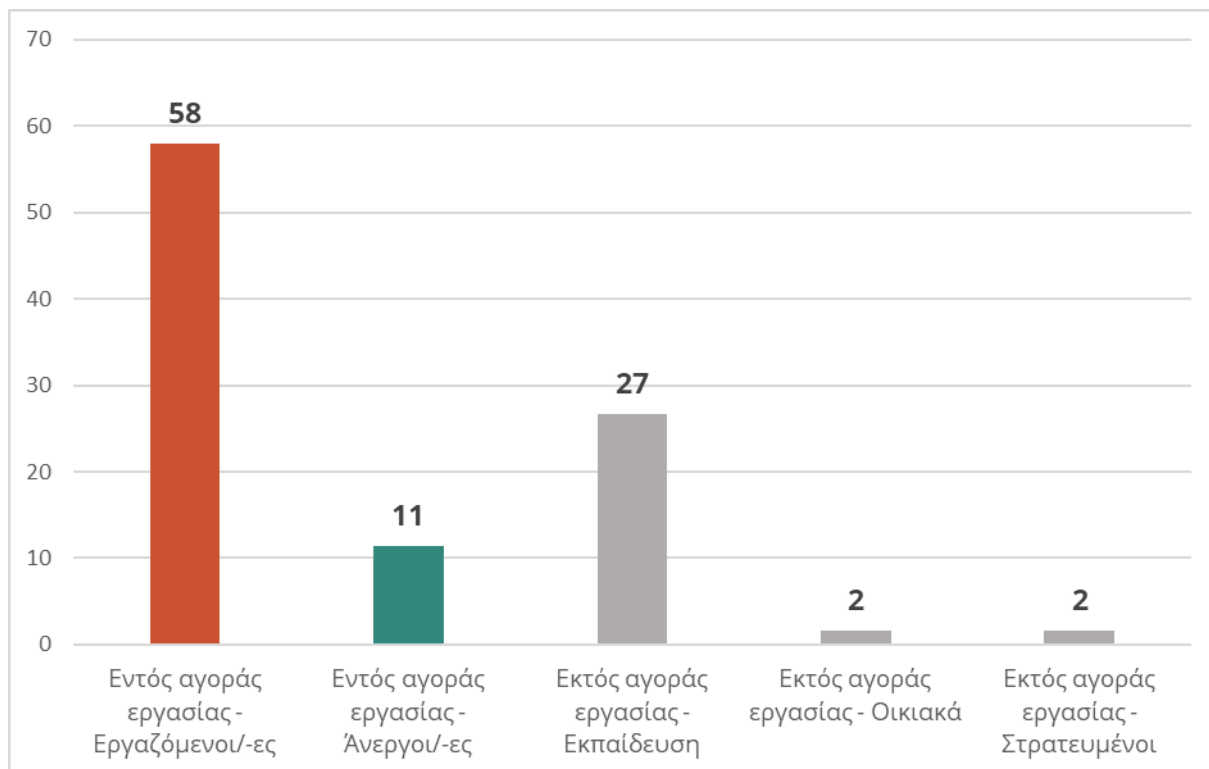
Σε ό,τι αφορά την **ένταξή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία ή/και στην αγορά εργασίας**, οι ερωτώμενοι/-ες κατανέμονται όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5. Κωδικοποιώντας τις σχετικές κατηγορίες προκύπτει ότι ακριβώς οι μισοί/-ές ερωτώμενοι/-ες βρίσκονται εκτός εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ οι υπόλοιποι/-ες βρίσκονται σε κάποιο από τα στάδια της τυπικής εκπαίδευσης (Διάγραμμα 6). Αντίστοιχα, σε ό,τι αφορά την αγορά εργασίας (οικονομικά ενεργός πληθυσμός), προκύπτει ότι 7 στους/στις 10 ερωτώμενους/-ες είναι εντός της αγοράς εργασίας, είτε ως εργαζόμενοι/-ες είτε ως άνεργοι/-ες, ενώ 3 στους/στις 10 ανήκουν στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό (Διάγραμμα 7).

Διάγραμμα 5 : Κατηγορίες εκπαίδευσης ή/και εργασίας

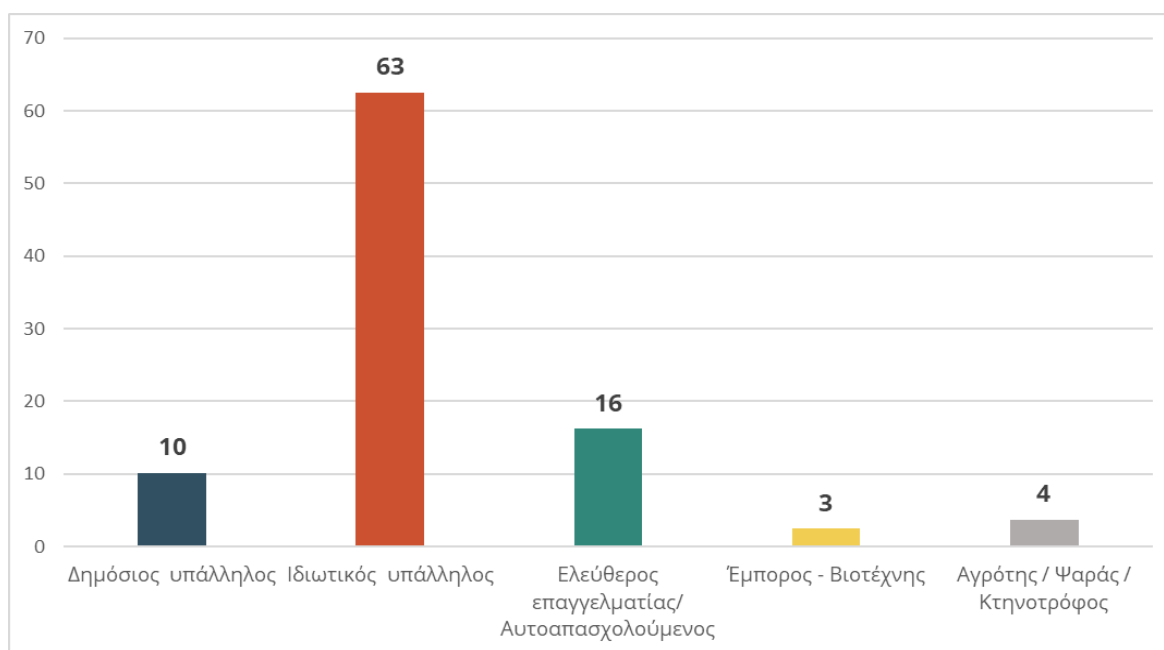

Διάγραμμα 6 : Ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία

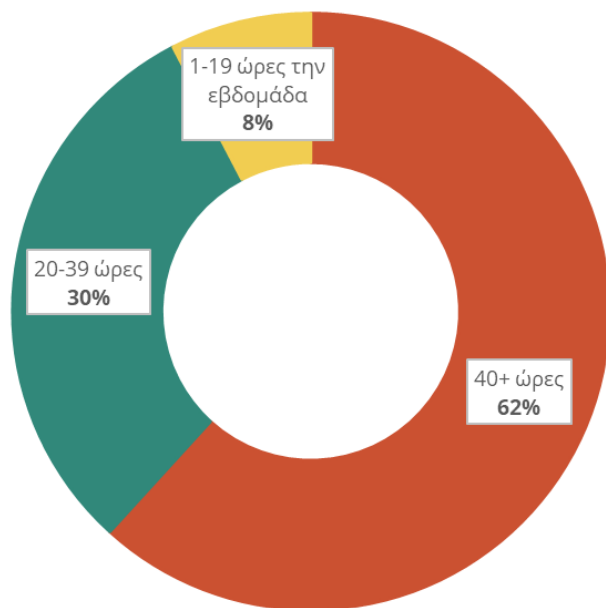
Διάγραμμα 7 : Ένταξη ή μη των ερωτώμενων στην αγορά εργασίας (οικονομικά ενεργός πληθυσμός)

Εξετάζοντας ειδικότερα το επάγγελμα όσων δήλωσαν εργαζόμενοι/-ες (N=288), προκύπτει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων είναι **ιδιωτικοί υπάλληλοι (63%)**, στοιχείο αναμενόμενο σε μεγάλο βαθμό, λόγω και των συνθηκών που επικράτησαν στην ελληνική οικονομία και κοινωνία τα τελευταία χρόνια οπότε και εισήλθε στον εργασιακό στίβο αυτή η γενιά (Διάγραμμα 8). Σε ό,τι δε αφορά τον **εργάσιμο χρόνο**²¹, μεταξύ πάντοτε όσων δήλωσαν εργαζόμενοι/-ες (N=288), η πλειοψηφία (**62%**) δήλωσε ότι εργάζεται τουλάχιστον 40 ώρες την εβδομάδα, ενώ αξιοσημείωτο είναι και το ποσοστό (**8%**) όσων, αν και εργαζόμενοι/-ες, δήλωσαν ότι εργάζονται μόνο 1-19 ώρες την εβδομάδα (Διάγραμμα 9). Εστιάζοντας δε περισσότερο σε όσους/όσες δήλωσαν **αυτοαπασχολούμενοι/-ες** (N=47), παρατηρούμε ότι στην πραγματικότητα περίπου οι μισοί/-ές είναι **συγκαλυμμένα μισθωτοί/-ές**, αφού εργάζονται με «μπλοκάκι» σε έναν ή δύο εργοδότες, χωρίς ουσιαστική ελευθερία στον τρόπο οργάνωσης της δουλειάς τους (Διάγραμμα 10), στοιχείο χαρακτηριστικό της εποχής ειδικά για τη νέα γενιά, όπως προαναφέρθηκε.

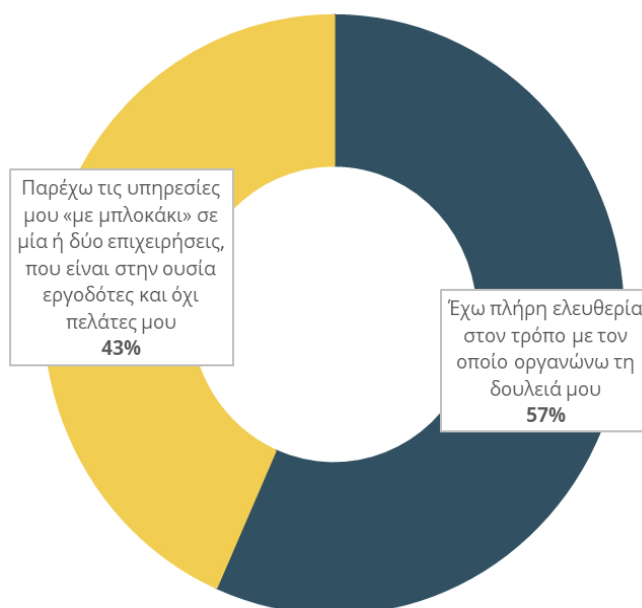

Διάγραμμα 8 : Επάγγελμα ερωτώμενων (N=288)

²¹ Διευκρινίζεται ότι με βάση τη διατύπωση της ερώτησης ζητήθηκε από τους/τις ερωτώμενους/-ες ο πραγματικός χρόνος εργασίας τους σε εβδομαδιαία βάση και όχι το είδος τυπικά της σύμβασης εργασίας τους (πλήρους ή μερικής απασχόλησης). Επισημαίνεται επίσης ότι η ερώτηση για τον εργάσιμο χρόνο αφορούσε όλους/-ες τους/τις εργαζόμενους/-ες και όχι μόνο τους/τις μισθωτούς/-τές.

Διάγραμμα 9 : Εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας ερωτώμενων (N=288)

Διάγραμμα 10 : Αυτοαπασχολούμενοι ή με "μπλοκάκι" (N=47)²²

3. Συνθήκες νοικοκυριού/Οικογένεια

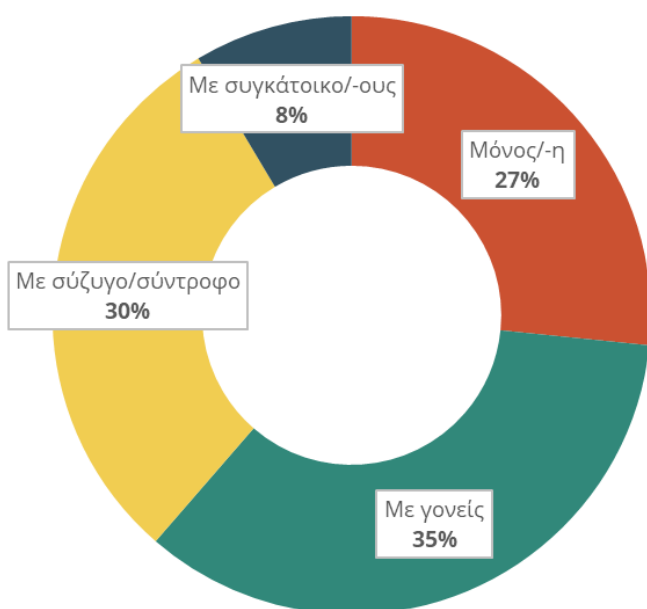
Τα εργασιακά δεδομένα που μόλις παραθέσαμε προϊδεάζουν και για το καθεστώς υπό το οποίο ζουν οι περισσότεροι/-ες ερωτώμενοι/-ες και την οικογενειακή τους κατάσταση (Διάγραμμα 11). Συγκεκριμένα, με βάση τις απαντήσεις τους, περίπου ένας/μία στους τρεις ερωτώμενους/-ες (**34%**) ζει ακόμα με τους **γονείς** του/της, ενώ μόνο ένας/μία στους τέσσερις (**26%**) ζει **μόνος/-η** και ένα αντίστοιχο ποσοστό (**29%**) **με σύντροφο ή σύζυγο**. Περιορισμένη αντίθετα, παρά τις εργασιακές και οικονομικές δυσχέρειες που περιγράψαμε, φαίνεται ότι είναι στην Ελλάδα η πρακτική της **συγκατοίκησης** (**8%** δήλωσε ότι ζει με συγκατοίκο). Το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι ζουν ακόμη με τους γονείς τους είναι βέβαια μικρότερο από ευρήματα άλλων αντίστοιχων ερευνών (όπου το σχετικό ποσοστό κυμαινόταν από 66-78%)²³. Ωστόσο

²² Λόγω του μικρού αριθμού των ερωτώμενων αυτής της κατηγορίας (N=47) τα ποσοστά που δίνονται είναι ενδεικτικά.

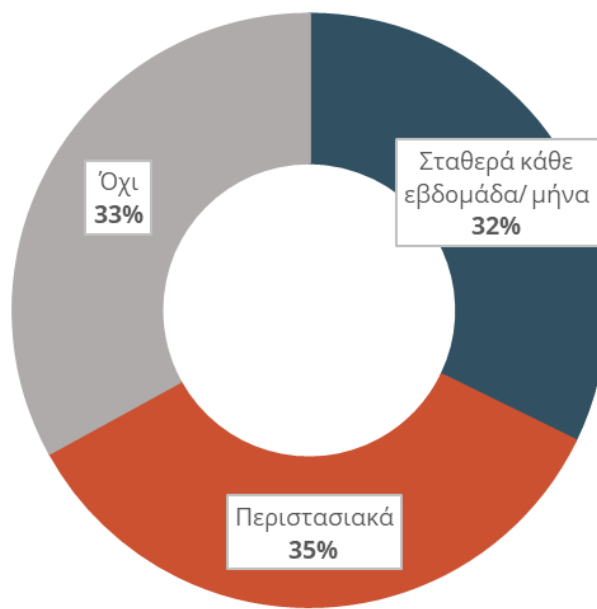
²³ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, *Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της Ελληνικής νεολαίας (1997-1999)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2000, σ. 23, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, *Η Νεολαία στην Ελλάδα 2003*, σ. 42, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, *Τελική έκθεση του έργου*

πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι – όπως αναφέρθηκε παραπάνω – το δείγμα μας καλύπτει τις ηλικίες μέχρι και 34 ετών, σε αντίθεση με τις προηγούμενες έρευνες που είχαν ως ανώτατο όριο τα 29 έτη, και μάλιστα οι ερωτώμενοι/-ες 30-34 ετών αποτελούν το **49%** του συνολικού δείγματος, είναι επομένως λογικό το μικρότερο ποσοστό παραμονής στη γονική εστία.

Ανεξαρτήτως συμβίωσης ή μη με τους γονείς, πάντως, η πλειοψηφία των ερωτώμενων (**67%**) λαμβάνει κάποιου είδους **οικονομική βοήθεια, είτε σταθερά κάθε εβδομάδα/μήνα είτε περιστασιακά από τους γονείς ή τους παππούδες**, ενώ αντίθετα μόνο ένας/μία στους τρεις δήλωσε ότι δεν λαμβάνει βοήθεια (Διάγραμμα 12).

Διάγραμμα 11 : Συνοίκηση/Οικογενειακή κατάσταση

Διάγραμμα 12 : Οικονομική βοήθεια από γονείς/παππούδες

Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα, Μάιος 2005, σ. 44, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, *Εθνική Έκθεση για τη Νεολαία (National Report)*, Δεκέμβριος 2012, σ. 53.

Δ. Προσεγγίζοντας καλύτερα τη νέα γενιά. Ικανοποίηση από τη ζωή, προοπτικές, ανησυχίες, ελεύθερος χρόνος και αισθητική.

Ένα σημαντικό «κλειδί» για να κατανοήσει κανείς πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές που θα δούμε στη συνέχεια είναι προηγουμένως να προσπαθήσει να «έρθει στη θέση» των σημερινών νέων, να κατανοήσει **πόσο ικανοποιημένοι/-ες είναι από το παρόν τους, πόσο αισιόδοξοι/-ες είναι για το μέλλον τους, τι τους/τις ανησυχεί περισσότερο, αλλά και πώς βλέπουν τον εαυτό τους ως γενιά**. Αντίστοιχα, υπάρχουν θέματα που – εκ πρώτης όψεως – δεν αφορούν ευθέως την πολιτική συνείδηση και συμπεριφορά είναι όμως στην πραγματικότητα απολύτως συναφή με αυτή και, κυρίως, φωτίζουν πλευρές της ζωής και της προσωπικότητας των νέων ανθρώπων. Τέτοια θέματα είναι, λόγου χάρη, **το ερώτημα της διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου και των συνηθειών, αλλά και το θέμα της αισθητικής και της άποψης για το ωραίο**. Πρόκειται για πλευρές της ζωής των νέων ανθρώπων για τις οποίες συχνά τους είναι πιο εύκολο να μιλήσουν και οι οποίες μας βοηθούν να αρχίσουμε να τους/τις προσεγγίζουμε καλύτερα και ολόπλευρα.

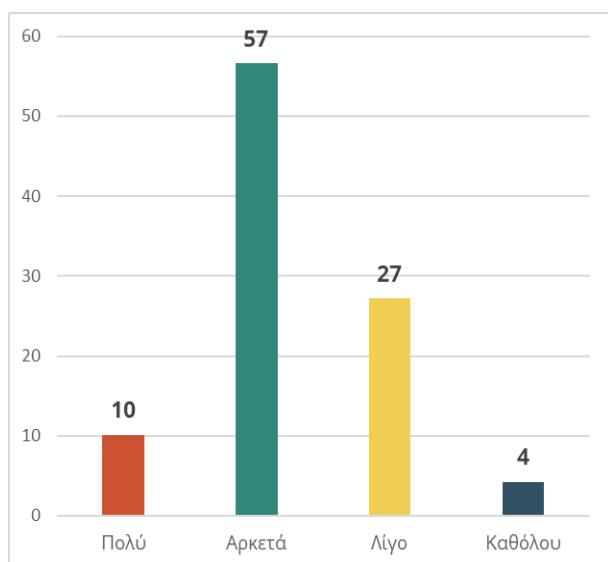
1. Παρόν και μέλλον : Ικανοποίηση από τη ζωή, σιγουριά για το μέλλον και ανησυχίες

Συνολικά **ικανοποιημένη από τη ζωή της** δηλώνει η πλειοψηφία (**67%**) των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα (Διάγραμμα 13), εικόνα ριζικά διαφορετική από τις έρευνες που έγιναν κατά τη διάρκεια της κρίσης, όπου η εικόνα ήταν ακριβώς αντίστροφη²⁴, γεγονός που μας φέρνει κοντά στα παλιότερα προ κρίσης δεδομένα²⁵. Προφανώς, η ικανοποίηση που

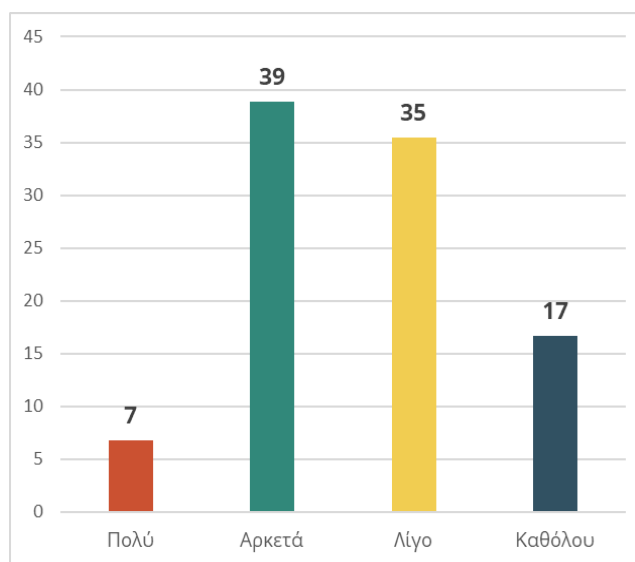
²⁴ Στην έρευνα του 2012 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 54) το ποσοστό όσων δήλωσαν «ικανοποιημένοι/-ες» ή «μάλλον ικανοποιημένοι/-ες» από τη ζωή τους ανέρχονταν σε 30%.

²⁵ Βλ. και Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 78, σύμφωνα με τις έρευνες των οποίων τα αντίστοιχα ποσοστά ικανοποίησης ανέρχονταν σε 67% (1997) και σε 65% (1999), Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 62, η οποία καταλήγει σε αντίστοιχες διαπιστώσεις με βάση την έρευνα του 2005.

εκφράζεται εδώ σχετίζεται όχι μόνο με τη συνήθως θετικότερη στάση της νεότητας απέναντι στη ζωή, αλλά και με τη σχετική βελτίωση του οικονομικού κλίματος και των κοινωνικών δεικτών σταδιακά και κυρίως από το 2018 και μετά. Αντίθετα, αν και υψηλό, είναι μειοψηφικό το ποσοστό (**46%**) των νέων που δηλώνουν **«πολύ» ή «αρκετά σίγουροι/-ες» για το προσωπικό τους μέλλον** (Διάγραμμα 14), γεγονός που καταδεικνύει ότι η νέα γενιά συναισθάνεται – ακόμα και πριν το ξέσπασμα της κρίσης του covid19 και των συνεπειών της – ότι δεν έχουν ακόμα με σιγουριά ξεπεραστεί οι δυσκολίες. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η ανασφάλεια για το μέλλον δεν είναι νέο φαινόμενο, καθώς ακόμα και στην υποτιθέεται «χρυσή εποχή» του millennium τα ποσοστά σιγουριάς για το μέλλον ήταν αντίστοιχα (33% το 1997, 42% το 1999)²⁶.

Διάγραμμα 13 : Πόσο ικανοποιημένος/-η θα λέγατε ότι είστε από τη ζωή σας;

Διάγραμμα 14 : Όταν σκέφτεστε το προσωπικό σας μέλλον, πόσο σίγουρος/-η αισθάνεστε;

Εξετάζοντας δε τα επιμέρους θέματα που ανησυχούν περισσότερο τους νέους/τις νέες, προκύπτει ότι το μεγαλύτερο με διαφορά ποσοστό (**53%**) απασχολούν οι χαμηλοί μισθοί και οι συνθήκες εργασίας, με την ανεργία να έρχεται δεύτερη (με ποσοστό **32%**), ενώ ενδιαφέρον είναι

²⁶ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π. σ. 79. Βλ. και Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 55, όπου σε παρόμοια ερώτηση στην έρευνα του 2012 μόλις 35% δηλώνει «πολύ» ή «αρκετά αισιόδοξο» για το μέλλον του.

το υψηλό ποσοστό που συγκεντρώνει η ανησυχία για την κλιματική κρίση και τις φυσικές καταστροφές (**27%**), στοιχείο που δείχνει ότι η νέα γενιά έχει λάβει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τα μηνύματα περί του άμεσου πλέον κινδύνου που συνιστά για την ανθρωπότητα η ταχεία κλιματική αλλαγή ([Διάγραμμα 15](#)).

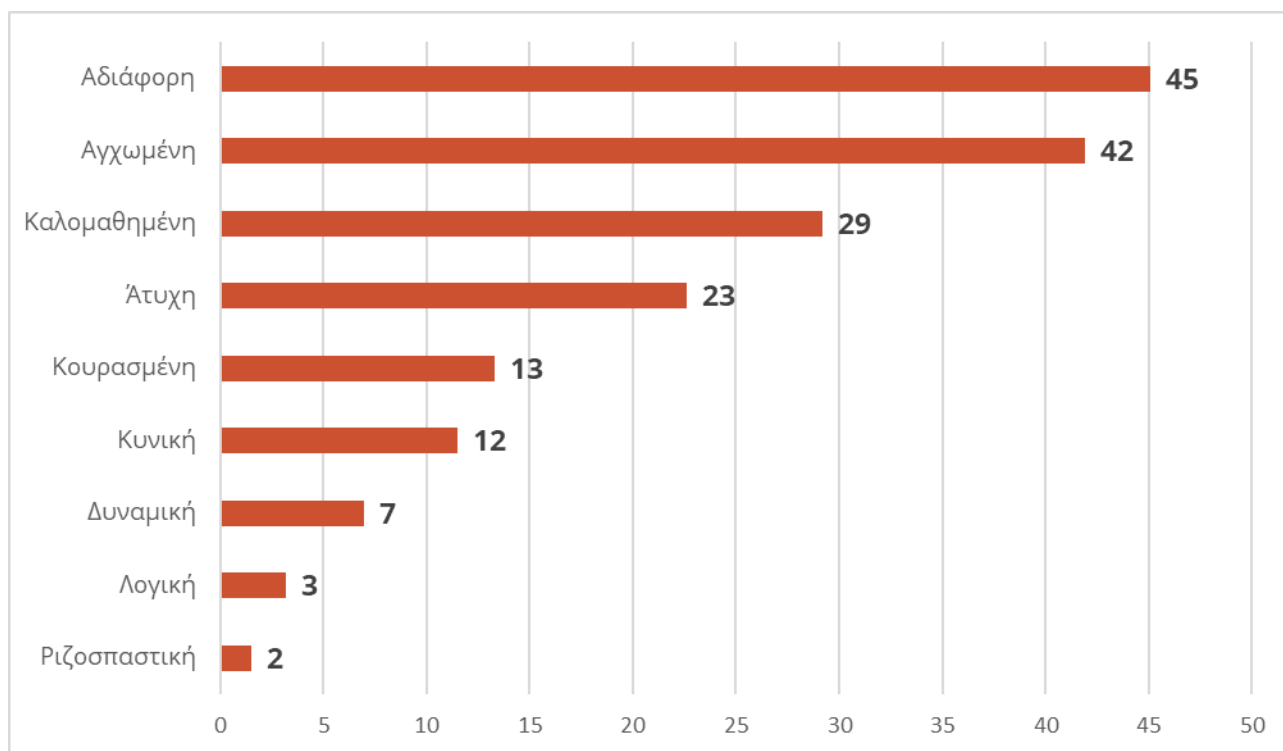
Διάγραμμα 15 : Σε ό,τι σας αφορά προσωπικά, τι σας προκαλεί μεγαλύτερη ανησυχία για το μέλλον;

2. Οι νέοι και οι νέες μιλούν για τη γενιά τους

Στην έρευνά μας ζητήσαμε επίσης από τους/τις ερωτώμενους/-ες να επιλέξουν τις λέξεις που θεωρούν ότι περιγράφουν καλύτερα τη γενιά τους, επιλέγοντας έως δύο χαρακτηρισμούς από μία λίστα που τους προτάθηκε²⁷. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 16, οι νέοι και οι νέες χαρακτηρίζουν τη γενιά τους ως **αδιάφορη (45%)**, κάτι ωστόσο που δεν επιβεβαιώνεται από τις απαντήσεις τους σε σχέση με την κοινωνική και πολιτική ενεργοποίησή

²⁷ Η ερώτηση αυτή είχε χρησιμοποιηθεί – με ελαφρώς διαφορετικές κατηγορίες από αυτές που χρησιμοποιήσαμε εδώ – και στις έρευνες του 1997 και 1999 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 25-26, 82).

τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια, γεγονός που πιθανόν δείχνει ότι η νέα γενιά έχει αποδεχθεί και ενσωματώσει την κριτική που της γίνεται από τις προηγούμενες γενιές. Επίσης, αξίζει να σταθεί κανείς στο γεγονός ότι είναι εξαιρετικά υψηλό το ποσοστό (**42%**) όσων επέλεξαν να χαρακτηρίσουν τη γενιά τους ως **αγχωμένη**, στοιχείο το οποίο σε συνδυασμό με τις απαντήσεις που χαρακτηρίζουν τη νέα γενιά **άτυχη (23%)** και **κουρασμένη (13%)** είναι ενδεικτικό της πίεσης που υφίσταται, λόγω και της δεκαετούς κρίσης, η νεολαία.

Διάγραμμα 16: Πώς θα χαρακτηρίζατε τη γενιά σας; (Έως 2 επιλογές)

3. Συνήθειες και ελεύθερος χρόνος

Ως γνωστόν, ο **τρόπος διάθεσης του ελεύθερου χρόνου και οι συνήθειες που συνδέονται με αυτόν** διαρθρώνονται με την κοινωνικοποίηση των νέων ανθρώπων και, κατ' επέκταση, το είδος των ερεθισμάτων που δέχονται και της με την ευρεία έννοια κουλτούρας που διαμορφώνουν. Έτσι, χωρίς φυσικά να υπάρχει η δυνατότητα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης έρευνας, η οποία είχε διαφορετική εστίαση, να προχωρήσουμε σε μια

εξαντλητική μελέτη²⁸ για τον ελεύθερο χρόνο και τη νεολαία, από τη σχετική ερώτηση που περιλήφθηκε στην έρευνα, προκύπτουν ενδιαφέροντα ευρήματα (Διάγραμμα 17). Συγκεκριμένα, όπως ήταν ενδεχομένως αναμενόμενο, τις περισσότερες θετικές απαντήσεις²⁹ (62%) συγκεντρώνει η επιλογή «μπαίνω στο Facebook, στο twitter, στο Instagram ή σε άλλη πλατφόρμα **social media**», ακολουθούμενη από τις επιλογές «πηγαίνω για **καφέ, ποτό ή φαγητό** με παρέα» (55%) και «βλέπω ταινίες/σειρές μέσω internet ή πλατφορμών τύπου **Netflix**» (54%). Αξιοσημείωτο πάντως είναι και το γεγονός ότι αρκετά υψηλό ποσοστό (51%) απάντησε ότι στον ελεύθερό του χρόνο διαβάζει, ενώ ενδεικτική της απόσυρσης των νεότερων κοινών από την **τηλεόραση**, που έχει επισημανθεί και σε άλλες έρευνες γύρω από τα media και την τηλεθέαση, είναι η χαμηλή κατάταξη (19%) της επιλογής «βλέπω τηλεόραση» μεταξύ των διαθέσιμων απαντήσεων³⁰.

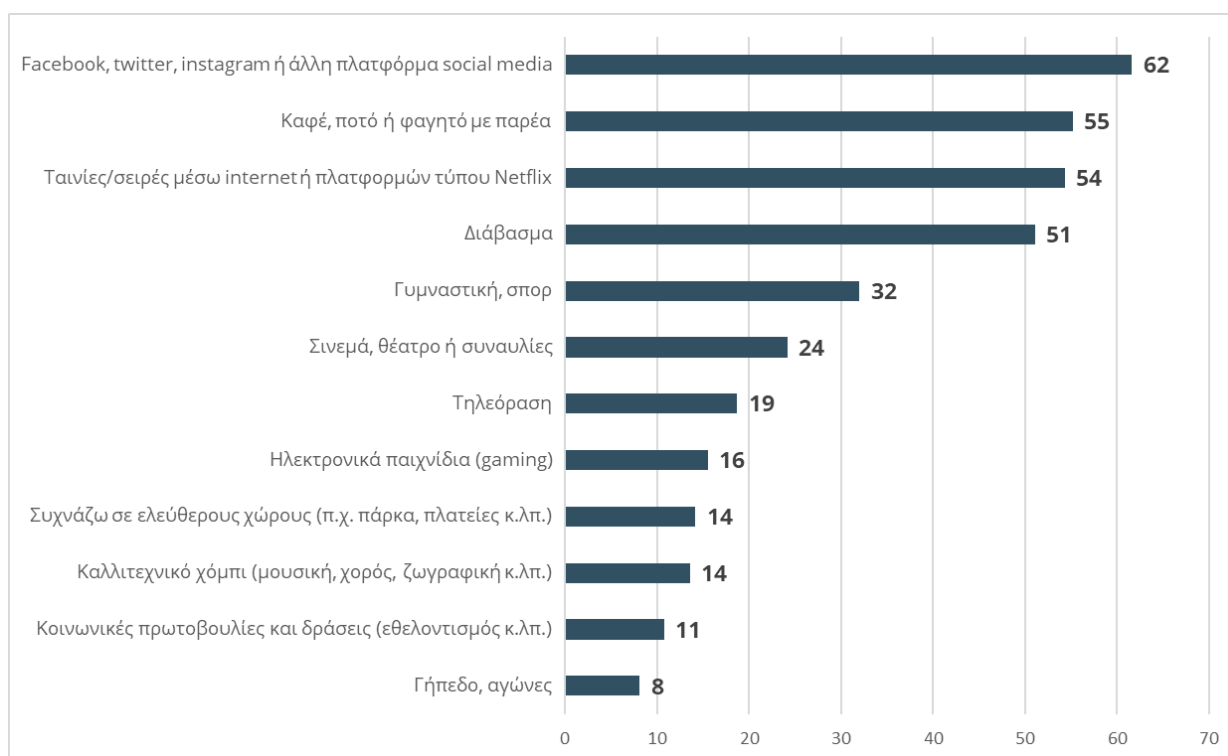
Συνολικά μιλώντας, οι δραστηριότητες που προϋποθέτουν κάποιας μορφής **φυσική (δια ζώσης, ενσώματα) κοινωνικοποίηση** είναι αρκετά ψηλά στις προτιμήσεις των ερωτώμενων, παρά την πολύ διαδεδομένη άποψη που υποστηρίζει ότι η νέα γενιά κάνει τα πάντα μέσω ψηφιακών εργαλείων. Έτσι, εκτός της εξόδου για καφέ, ποτό, φαγητό (55%), υψηλές θετικές απαντήσεις συγκέντρωσαν και άλλες επιλογές («γυμνάζομαι, κάνω σπορ» - 32%, «πηγαίνω στο σινεμά, στο θέατρο ή σε συναυλίες» - 24%, «συχνάζω σε ελεύθερους χώρους (πάρκα, πλατείες κ.λπ.)» - 14% κ.ά.). Το στοιχείο αυτό υποδεικνύει ότι μορφές ενσώματης και ψηφιακής/εικονικής κοινωνικοποίησης μπορούν να συνδυάζονται και μας απομακρύνει από αναγνώσεις που υποστηρίζουν το δίπολο ενσώματο/εικονικό ως ανεξάρτητες ή και αντικρουόμενες συνθήκες.

²⁸ Αντίστοιχη, λόγου χάρη, με την έρευνα του ΕΚΚΕ του 1983 στο : Κελπερής, Χ., Μουρίκη, Α., Μυριζάκης, Γ. Παραδέλλης, Θ., Γαρδίκη, Ο. και Τεπέρογλου, Α., «Νέοι: Διάθεση Χρόνου, Διαπροσωπικές Σχέσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 57, 1985, σ. 83-144.

²⁹ Η ερώτηση ήταν διατυπωμένη ως εξής : «Τι από τα παρακάτω κάνετε *πιο συχνά* στον ελεύθερο χρόνο σας;», έδινε δε δικαίωμα επιλογής έως και 4 απαντήσεων.

³⁰ Είναι ενδεικτικό ότι ακόμα και στην πλέον πρόσφατη έρευνα του 2012 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, *Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι*, ό.π., σ. 66) το ποσοστό όσων επέλεξαν την απάντηση «τηλεόραση/ταινίες στο σπίτι» ανέρχονταν σε 33,4%. Πρόκειται ωστόσο για μία έρευνα στην οποία δεν υπήρχε διακριτή επιλογή για παρακολούθηση ταινιών μέσω internet ή πλατφορμών (Netflix κ.λπ.), ενώ ιδίως οι δεύτερες δεν ήταν ακόμη ιδιαίτερα διαδεδομένες στην Ελλάδα.

Τέλος, ένα ακόμη στοιχείο που αξίζει να επισημανθεί είναι ότι το ποσοστό όσων επέλεξαν την απάντηση «πηγαίνω στο **γήπεδο**, παρακολουθώ αγώνες» (**8%**) είναι μη αναμενόμενα χαμηλό. Οι πιθανές εξηγήσεις σχετίζονται είτε με κάποιου βαθμού προκατάληψη (bias) του δείγματος είτε με το πρόβλημα του κόστους των εισιτηρίων στις αθλητικές διοργανώσεις, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η μέση ηλικία όσων μπορούν να πάνε στο γήπεδο (ακόμα και στα πλέον δημοφιλή αθλήματα, όπως το ποδόσφαιρο), στοιχείο το οποίο έχει αναδειχθεί από αναλυτές σε άλλες χώρες (λ.χ. Ηνωμένο Βασίλειο)³¹.

Διάγραμμα 17 : Κύριες ασχολίες κατά τον ελεύθερο χρόνο (περισσότερες της μίας απαντήσεις)

³¹ Λόγου χάρη, σύμφωνα με τον Aaron Bastani, το 1968 η μέση ηλικία των οπαδών της Manchester United στο Stratford End ήταν μόλις τα 17 έτη, ενώ τώρα είναι πάνω 40. Αντίστοιχα δεδομένα ισχύουν και για τους άλλους κορυφαίους συλλόγους. Σχετικά με το κόστος του ποδοσφαίρου και τον αποκλεισμό των πολλών από αυτό, βλ. Bastani, A., [Football is a Game for the Many – It's Time to Give It Back to Them](#), in Novara Media, 4/7/2019.

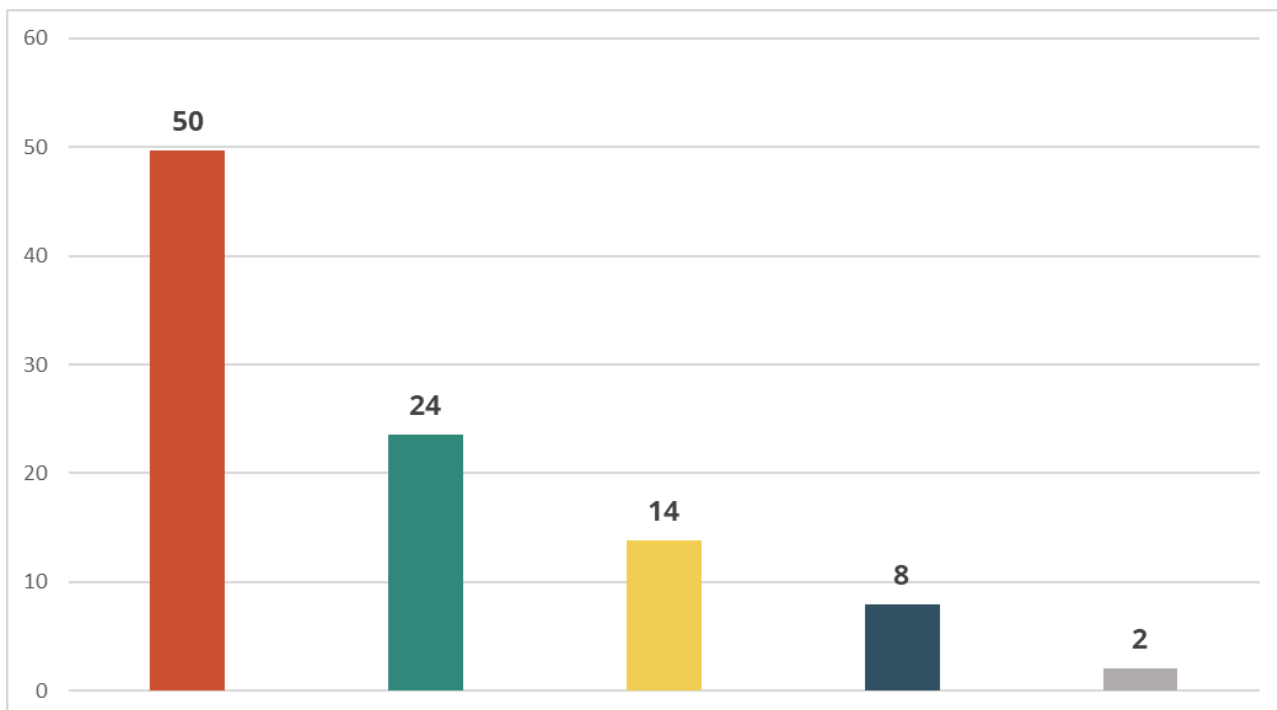
4. Αισθητική

Η αισθητική είναι ένα σύνθετο ζήτημα με πολλές υποκειμενικές και άρρητες παραμέτρους, γι' αυτό και η προσπάθεια να αναλυθεί με ποσοτικές μεθόδους σε μαζική κλίμακα είναι εγγενώς δύσκολη. Στο πλαίσιο της έρευνάς μας δεν επιχειρήσαμε, προφανώς, μια συστηματική ανίχνευσή της, κάτι που θα αποτελούσε μια αυτόνομη ξεχωριστή έρευνα. Επιλέξαμε ωστόσο να συμπεριλάβουμε μία σχετική ερώτηση, προκειμένου να έχουμε μία αρχική, γενική ιδέα. Και μάλιστα – αξιοποιώντας τις δυνατότητες που μας έδινε η διαδικτυακή διεξαγωγή της έρευνας – αντί μιας περιγραφικής ερώτησης γύρω από τη γνώμη των νέων επί αφηρημένων εννοιών (π.χ. «αναγεννησιακή» ή «μοντέρνα τέχνη»)³², ζητήσαμε από τους/τις ερωτώμενους/-ες να επιλέξουν με βάση την προσωπική τους άποψη για το ωραίο **μεταξύ συγκεκριμένων εικονιζόμενων έργων τέχνης διαφορετικών περιόδων**. Έτσι, αποφύγαμε τυχόν προκαταλήψεις και θετικές ή αρνητικές συνδηλώσεις των επιμέρους όρων και αντλήσαμε απευθείας το αισθητικό κριτήριο των ερωτώμενων πρωτογενώς.

Έτσι, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 18, οι νέοι και οι νέες δείχνουν **σαφώς μεγαλύτερη προτίμηση στα έργα τέχνης παλαιότερων εποχών** και μάλιστα με τρόπο ευθέως ανάλογο – σε όσο παλιότερη εποχή ανατρέχει ένα έργο, τόσο περισσότερο φαίνεται ότι ικανοποιεί τις περί αισθητικής αντιλήψεις της νέας γενιάς : Τα μεγαλύτερα ποσοστά προτίμησης (**50%**) συγκέντρωσε ο διάσημος αναγεννησιακός πίνακας του **Sandro Botticelli**, *Η Γέννηση της Αφροδίτης* (περ. 1485), ακολουθούμενος (**24%**) από τον ελάχιστα νεότερο και επίσης πολύ γνωστό πίνακα του **Johannes Vermeer**, *Το κορίτσι με το μαργαριταρένιο σκουλαρίκι* (1665), που αποτελεί κατά κάποιο τρόπο προάγγελο του ρεύματος του ρεαλισμού. Αντίθετα, η νεότερη τέχνη, ακόμα και στην «καθιερωμένη» της πλέον εκδοχή (που στο ερωτηματολόγιο εκπροσωπήθηκε από δύο πίνακες της αρχής και των μέσων του 20^{ου} αιώνα, τον πίνακα του **Pablo Picasso** *Τρεις μουσικοί* – που προτιμήθηκε από το **14%** μόλις – αλλά και από τον αφηρημένου εξπρεσιονισμού Άτιτλο πίνακα του **Mark Rothko**, ο οποίος επιλέχθηκε από το **8%** των ερωτώμενων), δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις των νέων για την ομορφιά.

³² Βλ. λ.χ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 127, 132-133.

Πολύ περισσότερο δε, ελάχιστες προτιμήσεις (**2%**) συγκέντρωσε το πρόσφατο (2019) έργο του **Maurizio Cattelan** με τίτλο *Comedian* – που έγινε περισσότερο γνωστό ανά τον κόσμο ως «μπανάνα κολλημένη σε τοίχο» και αμφισβητήθηκε ακόμα και η ιδιότητά του ως έργου τέχνης.

Διάγραμμα 18: Με βάση την προσωπική σας άποψη για την ομορφιά, ποιο σας αρέσει περισσότερο;

Αν τα χαμηλά ποσοστά προτίμησης υπέρ του έργου του Cattelan, διαψεύδουν, στο πεδίο της αισθητικής τουλάχιστον, όσους και όσες ισχυρίζονται ότι η νέα γενιά αρέσκεται στην πρόκληση, ενίοτε και κενή περιεχομένου, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι **και οι πιο αναγνωρίσιμες εκδοχές μοντέρνας ζωγραφικής από τους πιο καταξιωμένους δημιουργούς δεν επιλέχθηκαν παρά από λίγους/-ες** (συνολικά λίγο περισσότερο από έναν/μία στους πέντε) ερωτώμενους/-ες. Το στοιχείο αυτό θα πρέπει να μας απασχολήσει σε

σχέση με τις πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις που εξέφρασαν οι ερωτώμενοι/-ες, καθώς η μοντέρνα τέχνη τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα είχε είτε ευθείες είτε έμμεσες πολιτικές προεκτάσεις και αποτέλεσε **σημάδι ρήξης με τον συντηρητισμό και, κυρίως, τον αυταρχισμό της περιόδου**³³.

Πάντως, και με την αναγκαία επιφύλαξη, εξαιτίας του αποσπασματικού χαρακτήρα της ερώτησης, κάποιες **πρώτες σκέψεις** πιθανώς εξηγούν τις επιλογές των ερωτώμενων στην έρευνά μας. Πρώτα απ' όλα, τα ζητήματα αισθητικής καλλιέργειας και καλλιέργειας βλέμματος αντιμετωπίζονται στερεοτυπικά από τις βασικές βαθμίδες εκπαίδευσης και εντέλει προσχηματικά, αν αναλογιστεί κανείς την ελλιπέστατη επί της ουσίας παρουσία των αντίστοιχων μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών. Ταυτόχρονα, οι κυρίαρχες αντιλήψεις στην ελληνική κοινωνία προσανατολίζουν τα κριτήρια ομορφιάς κατά κύριο λόγο σε κλασσικά πρότυπα, επομένως τα ερεθίσματα των νέων και ο προσανατολισμός τους τόσο από την εκπαίδευση όσο και από τον οικογενειακό/κοινωνικό περίγυρο εξηγούν τις επιλογές τους. Πολύ περισσότερο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι σε περιόδους κρίσης αυθόρμητα η σκέψη προσανατολίζεται στην ασφάλεια των πιο οικείων μορφών. Και βέβαια, πρέπει να σημειώσουμε ότι οι απαντήσεις ακολουθούν εν πολλοίς το βαθμό αναγνωρισιμότητας των αντίστοιχων έργων στο ευρύ κοινό.

Ε. Νέοι/-ες και πολιτική

Όπως ήδη αναφέραμε στην εισαγωγή, **το ζήτημα της σχέσης της νέας γενιάς με την πολιτική** – το κατά πόσο η νέα γενιά είναι πολιτικά απαθής, αν επανακάμπτει στο πολιτικό προσκήνιο και, αν ναι, με ποιον τρόπο, ποιες από τις συμπεριφορές της αναγνωρίζονται, κυρίως την ίδια, ως πολιτικές πράξεις – είναι κεντρικό ερώτημα τα τελευταία

³³ Το φαινόμενο, ωστόσο, δεν είναι νέο. Στην έρευνα του 1999 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 127), σε αρκετά διαφορετικά διατυπωμένη ερώτηση για τα συναισθήματα των νέων για την τέχνη κάθε επιμέρους περιόδου «ενθουσιασμό» δήλωσαν για την αρχαιοελληνική τέχνη το 31%, για τη βυζαντινή τέχνη το 23,5%, για την τέχνη της Αναγέννησης το 20,2% και για τη μοντέρνα/αφηρημένη τέχνη μόλις το 12,4%.

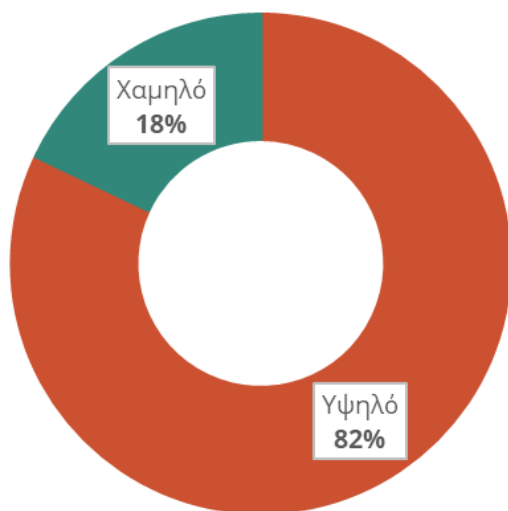
χρόνια, τόσο στην επιστημονική, όσο και στη δημόσια πολιτική συζήτηση. Για να το απαντήσουμε, προσπαθήσαμε πρώτα απ' όλα να αναζητήσουμε πώς τοποθετούνται οι νέοι και οι νέες σε σχέση με **σταθερές παραμέτρους της πολιτικής με την ευρεία έννοια**, όπως είναι οι ιδεολογίες, οι θεσμοί, η διαρκής αντιπαράθεση μεταξύ προόδου και συντήρησης, η διάκριση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, η σχέση με τα κόμματα και η εκλογική συμπεριφορά, η οργανωμένη συμμετοχή σε κοινωνικούς και πολιτικούς σχηματισμούς, αλλά και η συμμετοχή σε δράσεις και πρωτοβουλίες. Και την ίδια στιγμή, αναζητήσαμε τους τρόπους μέσω των οποίων οι νέοι και οι νέες διαμορφώνουν την πολιτική τους ταυτότητα, τα γεγονότα που καθόρισαν την πολιτικοποίησή τους, αλλά και τις επιδράσεις που δέχονται από το περιβάλλον τους.

1. Και όμως, ενδιαφέρονται (οι νέοι για την πολιτική)

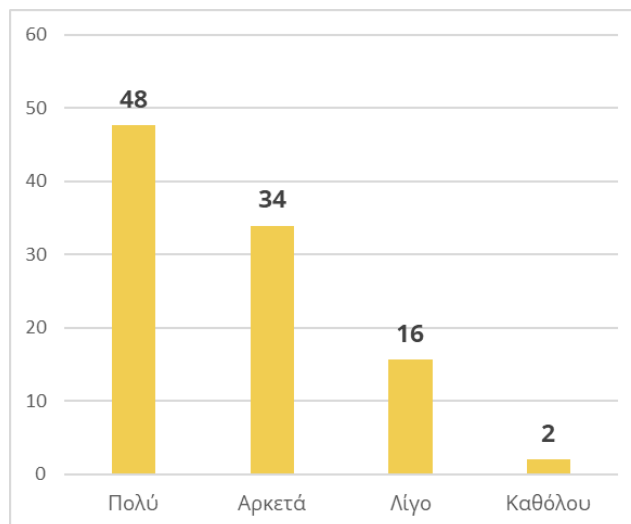
Συνολικά μιλώντας, τα ευρήματα της έρευνας διαψεύδουν την κοινή αντίληψη περί μιας πολιτικά αδιάφορης νέας γενιάς και αιτιολογούν τον τίτλο αυτού του κεφαλαίου : **Και όμως, ενδιαφέρονται**. Συγκεκριμένα, 8 στους/στις 10 ερωτώμενους/-ες δήλωσαν ότι ενδιαφέρονται «πολύ» ή «αρκετά» για την πολιτική (Διάγραμμα 19)³⁴. Ειδικότερα δε από τις αναλυτικές απαντήσεις φαίνεται ότι οι περισσότεροι/-ες δηλώνουν ότι ενδιαφέρονται «πολύ» για την πολιτική (**48%**), ενώ ένα επίσης μεγάλο ποσοστό δήλωσε ότι ενδιαφέρεται «αρκετά» (**34%**). Ενθαρρυντικό είναι βέβαια το πολύ χαμηλό (μόλις **2%**) ποσοστό όσων δήλωσαν ότι δεν ενδιαφέρονται «καθόλου» για την πολιτική (Διάγραμμα 20).

---

³⁴ Ακόμα δε και αν λάβει κανείς υπόψη του έναν εύλογο μεθοδολογικό αντίλογο – την πιθανή δηλαδή προκατάληψη (bias) του δείγματος, λόγω του τρόπου διεξαγωγής της έρευνας – βλέπουμε ότι ακολουθώντας προηγούμενα δεδομένα ερευνών με διαφορετική μεθοδολογία (τηλεφωνικές στο σύνολο του πληθυσμού), από τη στάθμιση των απαντήσεων προκύπτει και πάλι ότι το 52% έχει υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον, ποσοστό που παραμένει και πάλι αρκετά αυξημένο.

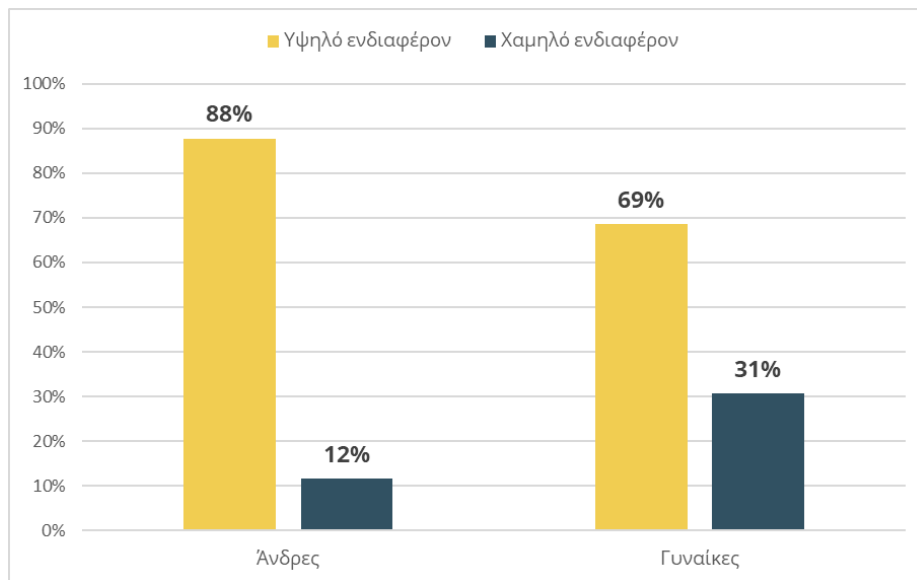
Διάγραμμα 19: Υψηλό vs χαμηλό ενδιαφέρον για την πολιτική

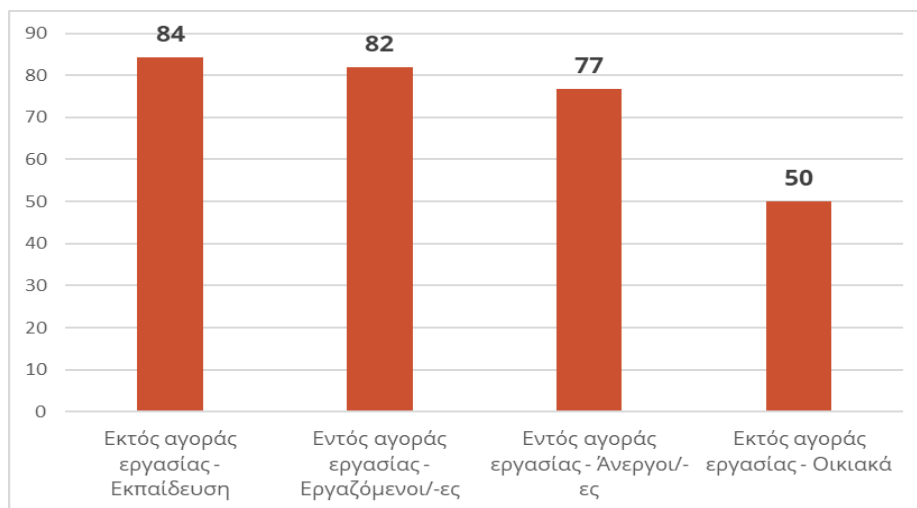
Διάγραμμα 20: Συνολικά μιλώντας πόσο θα λέγατε ότι ενδιαφέρεστε για την πολιτική;

Ως προς το πώς επιδρούν τα **επιμέρους χαρακτηριστικά** των ερωτώμενων στο βαθμό πολιτικού ενδιαφέροντος που επιδεικνύουν, η **ηλικιακή κατηγορία** φαίνεται ότι δεν διαδραματίζει κανέναν απολύτως ρόλο ως παράγοντας διαφοροποίησης, σε αντίθεση δυστυχώς με το **φύλο**. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων δείχνουν να επιβεβαιώνουν το **έμφυλο στερεότυπο περί (συγκριτικά πάντοτε) μικρότερου ενδιαφέροντος των γυναικών για την πολιτική** σε σχέση με τους άντρες (Διάγραμμα 21). Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι και στην περίπτωση των νέων γυναικών υπερτερούν κατά πολύ, έστω και με μικρότερη διαφορά, εκείνες που δηλώνουν υψηλό ενδιαφέρον για την πολιτική.

Τέλος, ένας ακόμη παράγοντας που σχετίζεται με το βαθμό πολιτικού ενδιαφέροντος κάθε ερωτώμενου/-ης είναι αυτός της **θέσης του/της εντός της εκπαιδευτικής διαδικασίας ή της αγοράς εργασίας**. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 22, τόσο η ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και η ενεργός συμμετοχή (ως εργαζόμενος/-η) στην αγορά εργασίας σχετίζεται με αυξημένα ποσοστά ενδιαφέροντος για την πολιτική. Αντίθετα, όσοι/-ες ανήκουν μεν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, αλλά είναι αυτή τη στιγμή άνεργοι/-ες, και σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό όσοι/-ες βρίσκονται πλήρως εκτός αγοράς εργασίας (οικιακά), τείνουν να έχουν λιγότερο υψηλό ενδιαφέρον για την πολιτική, πάντοτε συγκριτικά.

Διάγραμμα 21 : Υψηλό ή χαμηλό ενδιαφέρον για την πολιτική - Άνδρες vs γυναικών

Διάγραμμα 22 : Ποσοστό όσων δηλώνουν υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον ανά κατηγορία ένταξης στην αγορά εργασίας/στην εκπαιδευτική διαδικασία

Το σε κάθε περίπτωση υψηλό πολιτικό ενδιαφέρον της νέας γενιάς - ανεξάρτητα από τις μικρές εσωτερικές διαφοροποιήσεις που επισημάναμε παραπάνω - διαφοροποιείται σημαντικά από παλιότερα δεδομένα. Συγκεκριμένα, στις έρευνες του 1997 και του 1999³⁵ δήλωσαν ότι ενδιαφέρονται «πολύ» ή «αρκετά» για την πολιτική μόλις το

³⁵ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 91

21% και 20% αντίστοιχα, επομένως φαίνεται να επιβεβαιώνεται η τάση επιστροφής της νεολαίας στην πολιτική, που επισημάναμε και στην εισαγωγή.

2. «Εμπρός...πίσω;»³⁶ : Προοδευτικές και συντηρητικές αντιλήψεις εντός της νεολαίας

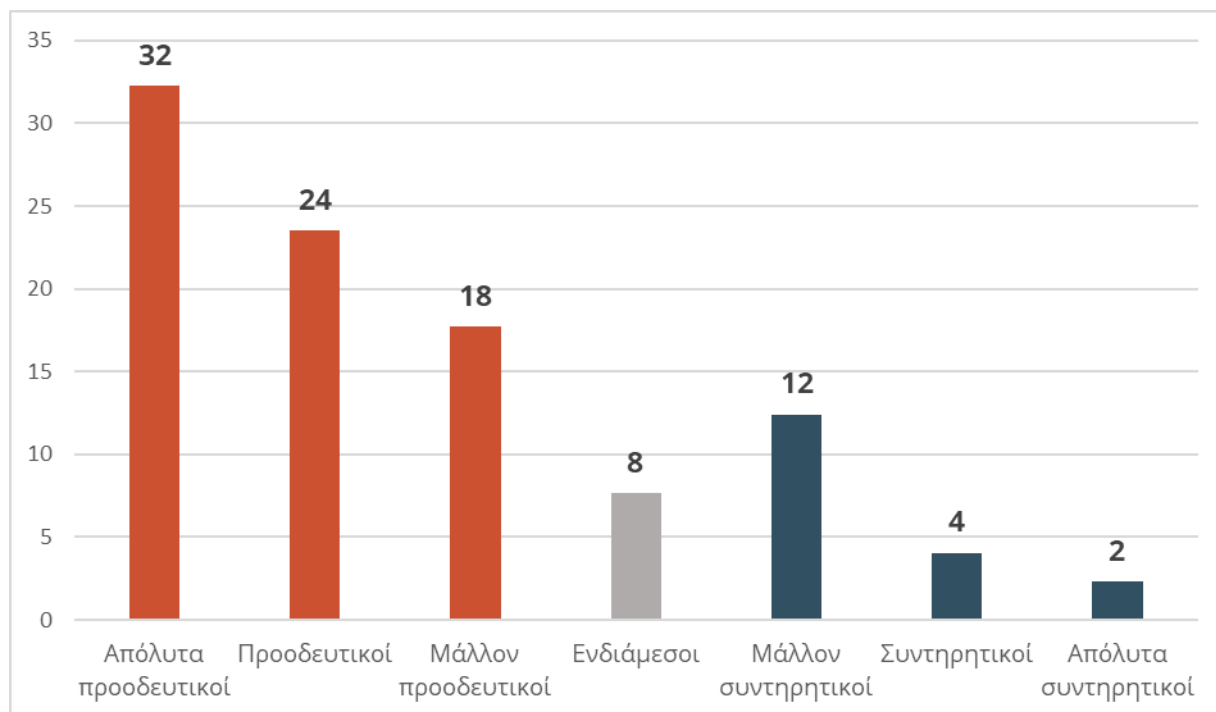
Συχνά η νεότητα ταυτίζεται με την πρόοδο, αφού θεωρείται ότι οι νέοι και οι νέες είναι εξ ορισμού περισσότερο ανοιχτοί/-ές στην αλλαγή και στις καινούριες ιδέες. Στην έρευνά μας δεν ρωτήσαμε ωστόσο ευθέως τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες αν θεωρούν τους εαυτούς τους προοδευτικούς/-ές ή συντηρητικούς/-ες, καθώς η αυτο-εικόνα συχνά διαφέρει από τις πραγματικές τοποθετήσεις σε επιμέρους θέματα που άπτονται της διάκρισης προόδου/συντήρησης. Αντίθετα, μέσα από μία σειρά ερωτήσεων, όπου ζητήσαμε από τους/τις ερωτώμενους/-ες να τοποθετηθούν σε μία κλίμακα μεταξύ δύο αντίθετων απόψεων (μιας απόλυτα προοδευτικής και μιας απόλυτα συντηρητικής), κατασκευάσαμε εκ των υστέρων έναν **δείκτη προόδου/συντήρησης**, ανάλογα με το «σκορ» στις ερωτήσεις αυτές (Πίνακας 1).

Ερώτηση	Απάντηση	Βαθμολογία
Πού θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5, όπου το 1 σημαίνει απόλυτη ταύτιση με την πρώτη άποψη/πρόταση και το 5 απόλυτη ταύτιση με τη δεύτερη;	«Είναι καθήκον μας να υποδεχόμαστε τους πρόσφυγες και τους μετανάστες που έρχονται στη χώρα μας και να τους βοηθάμε να ενταχθούν στην κοινωνία μας» (1) - 2 - 3 - 4 - (5) «Η κοινωνία μας έχει καθήκον να φροντίζει μόνο για τους Έλληνες πολίτες, ενώ οι ξένοι θα πρέπει να μένουν στις χώρες τους και να προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους εκεί»	1-5 ανάλογα με την απάντηση σε κάθε ερώτηση (συνολικά 3-15 και με ανακωδικοποίηση 0-12)
	«Κάθε γυναίκα πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερη να επιλέξει αν θα κάνει άμβλωση ή όχι σε περίπτωση εγκυμοσύνης» (1) - 2 - 3 - 4 - (5) «Από τη σύλληψή του το έμβρυο έχει δικαίωμα στη ζωή και αυτό πρέπει να προστατεύεται, ακόμα και αν η μητέρα του δεν επιθυμεί να συνεχίσει την εγκυμοσύνη»	
	«Οι εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ασθενείς και να στηρίζονται προκειμένου να απεξαρτηθούν» (1) - 2 - 3 - 4 - (5) «Οι εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως παραβάτες και να τιμωρούνται αφού έκαναν τις επιλογές τους»	

Πίνακας 1 : Δείκτης προόδου/συντήρησης

³⁶ Ο τίτλος δανεισμένος από το σύνθημα της δημοφιλούς τηλεοπτικής περσόνας του Κωνσταντίνου Κατακουζηνού που ενσάρκωσε ο Χάρης Ρώμας στη σειρά «Κωνσταντίνου και Ελένης» (1998-2000, ANT1)

Έτσι, με βάση τα δεδομένα του δείκτη αυτού, προκύπτει ότι **η πολύ μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων, περίπου τρεις στους/στις τέσσερις, ανήκει στους/στις προοδευτικούς/-ές**, επιβεβαιώνοντας την κοινά διαδεδομένη αντίληψη. Αντίθετα, μόνο ένας στους/στις πέντε νέους/-ες παίρνει συντηρητικές θέσεις (Διάγραμμα 23).

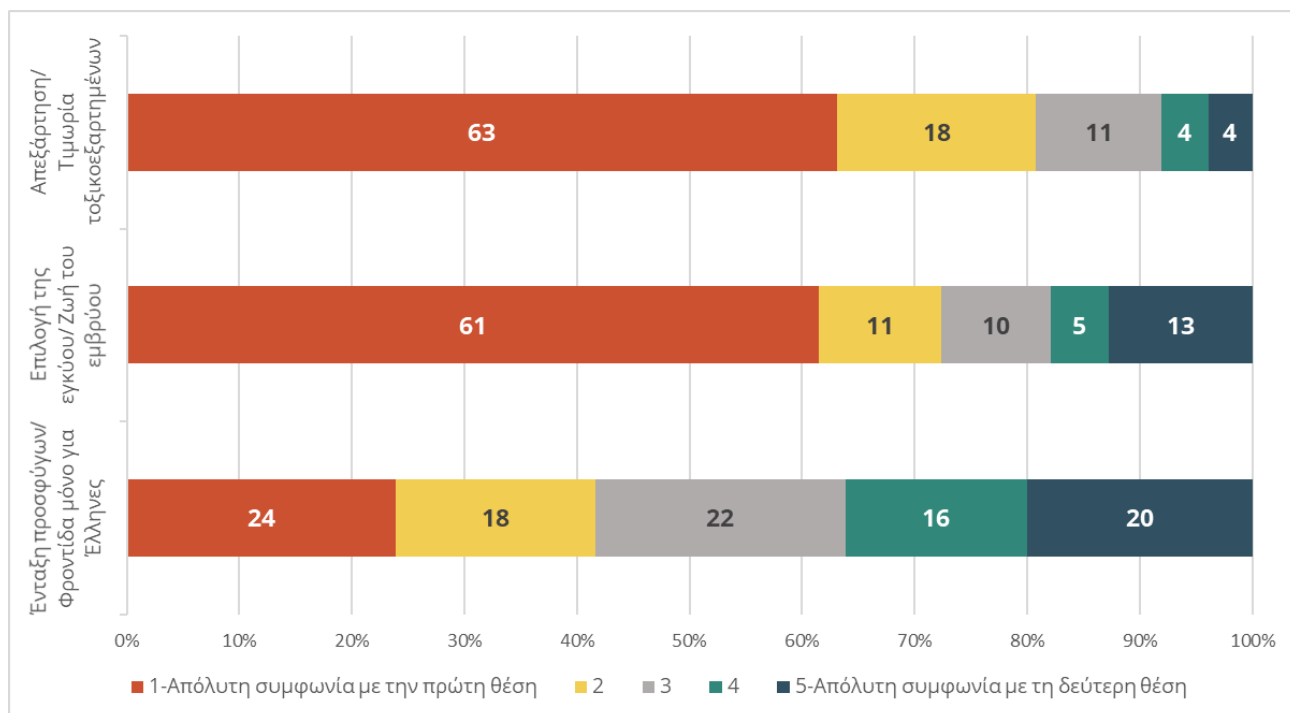

Διάγραμμα 23 : Κατάταξη βάσει του "δείκτη προόδου/συντήρησης"

Ειδικότερα στα **επιμέρους θέματα** βάσει των οποίων συγκροτήσαμε το δείκτη προόδου/συντήρησης, οι απαντήσεις έχουν ως εξής (Διάγραμμα 24) : Την ευρύτερη αποδοχή (**80%**) μεταξύ των θεωρούμενων ως «προοδευτικών» θέσεων έχει η άποψη ότι «οι εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ασθενείς και να στηρίζονται προκειμένου να απεξαρτηθούν» σε αντιπαραβολή προς τη θέση ότι «οι εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως παραβάτες και να τιμωρούνται αφού έκαναν τις επιλογές τους». Αντίστοιχα πολύ ευρεία αποδοχή (**71%**) έχει η λεγόμενη pro-choice άποψη στο θέμα των αμβλώσεων, δηλαδή η θέση ότι «κάθε γυναίκα πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερη να επιλέξει αν θα κάνει αμβλωση ή όχι σε περίπτωση εγκυμοσύνης» σε αντιπαραβολή προς την άποψη ότι

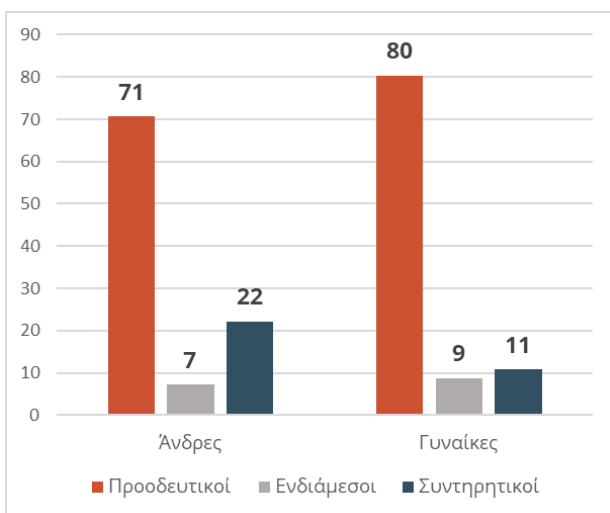
«από τη σύλληψή του το έμβρυο έχει δικαίωμα στη ζωή και αυτό πρέπει να προστατεύεται, ακόμα και αν η μητέρα του δεν επιθυμεί να συνεχίσει την εγκυμοσύνη».

Αντίθετα, το δίλημμα που φαίνεται ότι διχάζει περισσότερο τη νεολαία σχετίζεται με το **προσφυγικό**, αφού η θέση ότι «είναι καθήκον μας να υποδεχόμαστε τους πρόσφυγες και τους μετανάστες που έρχονται στη χώρα μας και να τους βοηθάμε να ενταχθούν στην κοινωνία μας» συγκεντρώνει την αποδοχή του **41%** των ερωτώμενων, έναντι **36%** υπέρ της άποψης ότι «η κοινωνία μας έχει καθήκον να φροντίζει μόνο για τους Έλληνες πολίτες, ενώ οι ξένοι θα πρέπει να μένουν στις χώρες τους και να προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους εκεί». Για την αξιολόγηση των απαντήσεων στην τελευταία αυτή ερώτηση θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι **κατά το χρόνο συλλογής των δεδομένων κυριαρχούσε στην επικαιρότητα το προσφυγικό ζήτημα, και μάλιστα με όρους κάθε άλλο παρά νηφάλιους**, καθώς η ρητορική που επικράτησε δημόσια με αφορμή την κατάσταση στην περιοχή του Έβρου είχε πολεμικά χαρακτηριστικά, περιγράφοντας τους πρόσφυγες ως «εισβολείς» και κάνοντας λόγο για «ασύμμετρη επίθεση», με αποτέλεσμα να οξύνει φοβικά χαρακτηριστικά εντός της ελληνικής κοινωνίας.

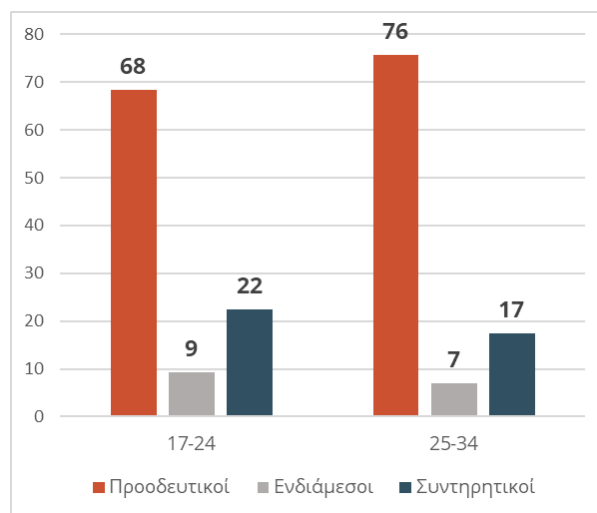

Διάγραμμα 24: Πού θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας σε μια κλίμακα από το 1 ως το 5, όπου το 1 σημαίνει απόλυτη ταύτιση με την πρώτη άποψη/πρόταση και το 5 απόλυτη ταύτιση με τη δεύτερη;

Τέλος, σε ό,τι αφορά τα **επιμέρους χαρακτηριστικά** βάσει των οποίων παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς την κατάταξη των ερωτώμενων στον άξονα προόδου/συντήρησης, σημειώνουμε τα εξής: Τόσο το **φύλο**, όσο και η **ηλικία** φαίνεται ότι αποτελούν **παράγοντες διαφοροποίησης**, καθώς οι **γυναίκες** εμφανίζονται (συγκριτικά) πιο προοδευτικές έναντι των ανδρών (Διάγραμμα 25), ενώ η μεγαλύτερη **ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών** εμφανίζεται επίσης συγκριτικά περισσότερο προοδευτική έναντι της αμέσως προηγούμενης ηλικιακής ομάδας των 17-24 ετών (Διάγραμμα 26). Ειδικά ως προς τις επιμέρους ηλικιακές ομάδες, πρέπει να πάρουμε υπόψη μας, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο κοινωνικοποιήθηκε κάθε ηλικιακή κατηγορία και την κυρίαρχη τότε τάση στην ελληνική δημόσια σφαίρα, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στις μεθοδολογικές διευκρινίσεις παραπάνω. Έτσι, κατά την προ κρίσης περίοδο, οπότε και κοινωνικοποιήθηκαν ως παιδιά/έφηβοι όσοι/-ες ανήκουν σήμερα στην ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών, μεγάλο μέρος της δημόσιας συζήτησης περιστρεφόταν γύρω από το ζήτημα της προόδου, ενόψει και της κυριαρχίας του «εκσυγχρονισμού» ως κεντρικού αφηγήματος³⁷.

Διάγραμμα 25 : Διαφορές στην κατάταξη στο δείκτη προόδου-συντήρησης με βάση το φύλο

Διάγραμμα 26 : Διαφορές στην κατάταξη στο δείκτη προόδου-συντήρησης με βάση την ηλικιακή κατηγορία

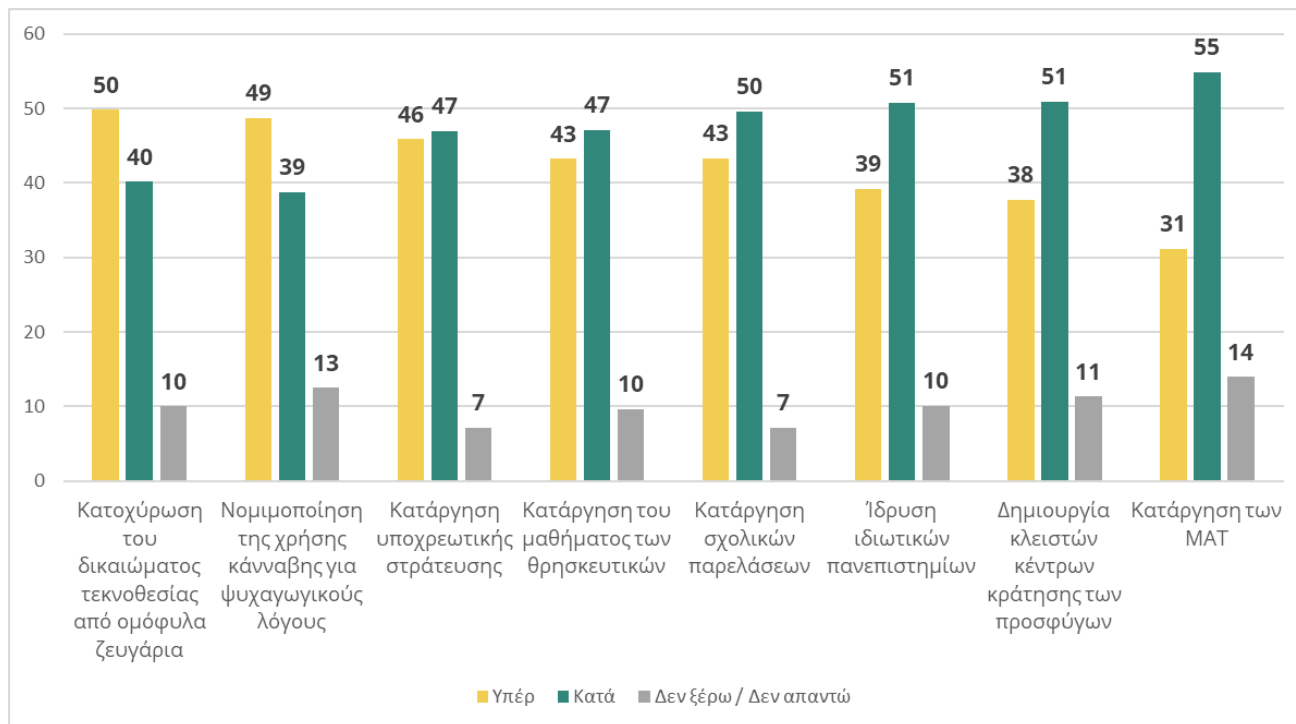
³⁷ Λόγου χάρη την περίοδο εκείνη έλαβε χώρα η σύγκρουση της τότε κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ και κυρίως του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης Μ. Σταθόπουλου με την Εκκλησία γύρω από το θέμα των ταυτοτήτων, που έληξε με την κατάργηση της αναγραφής του θρησκευματος (2005), ενώ λίγα χρόνια αργότερα (2008) ψηφίστηκε επί κυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας ο πρώτος νόμος για το σύμφωνο συμβίωσης (μόνο για ετερόφυλα ωστόσο ζευγάρια).

3. Παιδιά ενός «μεταϋλιστικού» κόσμου; Η νεολαία απέναντι σε επιμέρους διακυβεύματα.

Εκτός από γενικές κοινωνικές στάσεις και αξίες, τις οποίες είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, επιχειρήσαμε επίσης – χρησιμοποιώντας σκληρά διλημματικές ερωτήσεις (υπέρ ή κατά) αντί μίας κλίμακας συμφωνίας διαφωνίας – να δούμε πώς τοποθετούνται οι νέοι και οι νέες σε **επιμέρους διακυβεύματα στο πεδίο πλέον των συγκεκριμένων πολιτικών αποφάσεων**. Έτσι, ζητήσαμε τη γνώμη τους πάνω σε μια σειρά συγκεκριμένων προτάσεων που έχουν κατά καιρούς ακουστεί από διαφορετικές πολιτικές δυνάμεις και έχουν διχάσει τη δημόσια συζήτηση, τα οποία υποθέσαμε ότι ενδιαφέρουν περισσότερο τη νέα γενιά, και διαπιστώνουμε ότι διχασμένη εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό και η νεολαία (Διάγραμμα 27).

Πιο συγκεκριμένα, περισσότερες θετικές γνώμες έναντι των αρνητικών συγκεντρώνουν μόνο δύο προτάσεις : η κατοχύρωση του **δικαιώματος τεκνοθεσίας για τα ομόφυλα ζευγάρια** (υπέρ **50%**, κατά 40%) και η **νομιμοποίηση της χρήσης κάνναβης για ψυχαγωγικούς λόγους** (υπέρ **49%**, κατά 39%). Απόλυτος φαίνεται ότι είναι ο διχασμός – πιθανόν και για λόγους που αφορούν άμεσα προσωπικά μεγάλο μέρος του δείγματός μας – σε ό,τι αφορά την **κατάργηση της υποχρεωτικής στράτευσης** (υπέρ **46%**, κατά 47%). Αντίθετα, περισσότερες είναι οι αρνητικές γνώμες για τις προτάσεις που αφορούν την **κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών** (υπέρ **43%**, κατά 47%) και την **κατάργηση των σχολικών παρελάσεων** (υπέρ **43%**, κατά 50%) – δύο θέματα που απασχόλησαν έντονα τη δημόσια συζήτηση για την παιδεία κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ, παρ' όλο που επισήμως σε κυβερνητικό επίπεδο δεν κατατέθηκαν ποτέ. Αρνητική ωστόσο εμφανίζεται η πλειοψηφία των νέων και σε δύο θέσεις που εκπορεύονται από την νυν κυβέρνηση : την **ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων** (υπέρ **39%**, κατά 51%), καθώς και τη **δημιουργία κλειστών κέντρων κράτησης των προσφύγων** (υπέρ **38%**, κατά 51%). Τέλος, η πιο αντιδημοφιλής πρόταση αφορά την **κατάργηση των ΜΑΤ**, με το **31%** να τοποθετείται θετικά και το 55% αρνητικά.

Διάγραμμα 27 : Είστε υπέρ ή κατά...;

Μια παρατήρηση που επίσης αξίζει να γίνει σε σχέση με τις απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση έχει να κάνει με τη σύγκρισή τους με τις απαντήσεις στις κλίμακες της προηγούμενης ενότητας, βάσει των οποίων συγκροτήσαμε τον άξονα προόδου/συντήρησης. Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε πώς τοποθετήθηκαν οι νέοι/νέες σε ερωτήσεις διαβάθμισης μεταξύ δύο αντιτιθέμενων απόψεων, μίας προοδευτικής και μίας συντηρητικής. Φεύγοντας ωστόσο από τις απόψεις και πηγαίνοντας πια **στο πιο «σκληρό» πεδίο των συγκεκριμένων πολιτικών αποφάσεων διαπιστώνουμε μεγαλύτερη δυσκολία των νέων να τοποθετηθούν το ίδιο ξεκάθαρα στην προοδευτική πλευρά**, όπως λ.χ. συμβαίνει με τις απαντήσεις τους σχετικά με την κατάργηση της υποχρεωτικής στράτευσης, την κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών, αλλά και την κατάργηση των σχολικών παρελάσεων.

Ενδιαφέρον είναι όμως το γεγονός ότι – ενώ στην προηγούμενη ενότητα είδαμε ότι οι νέοι και οι νέες διχάζονται ανάμεσα στην άποψη που θεωρεί καθήκον μας την υποδοχή και την ένταξη των προσφύγων που φτάνουν στη χώρα μας και σε εκείνη που θεωρεί ότι πρέπει να φροντίζουμε μόνο για τους Έλληνες και ότι οι πρόσφυγες πρέπει να μείνουν στις χώρες τους –

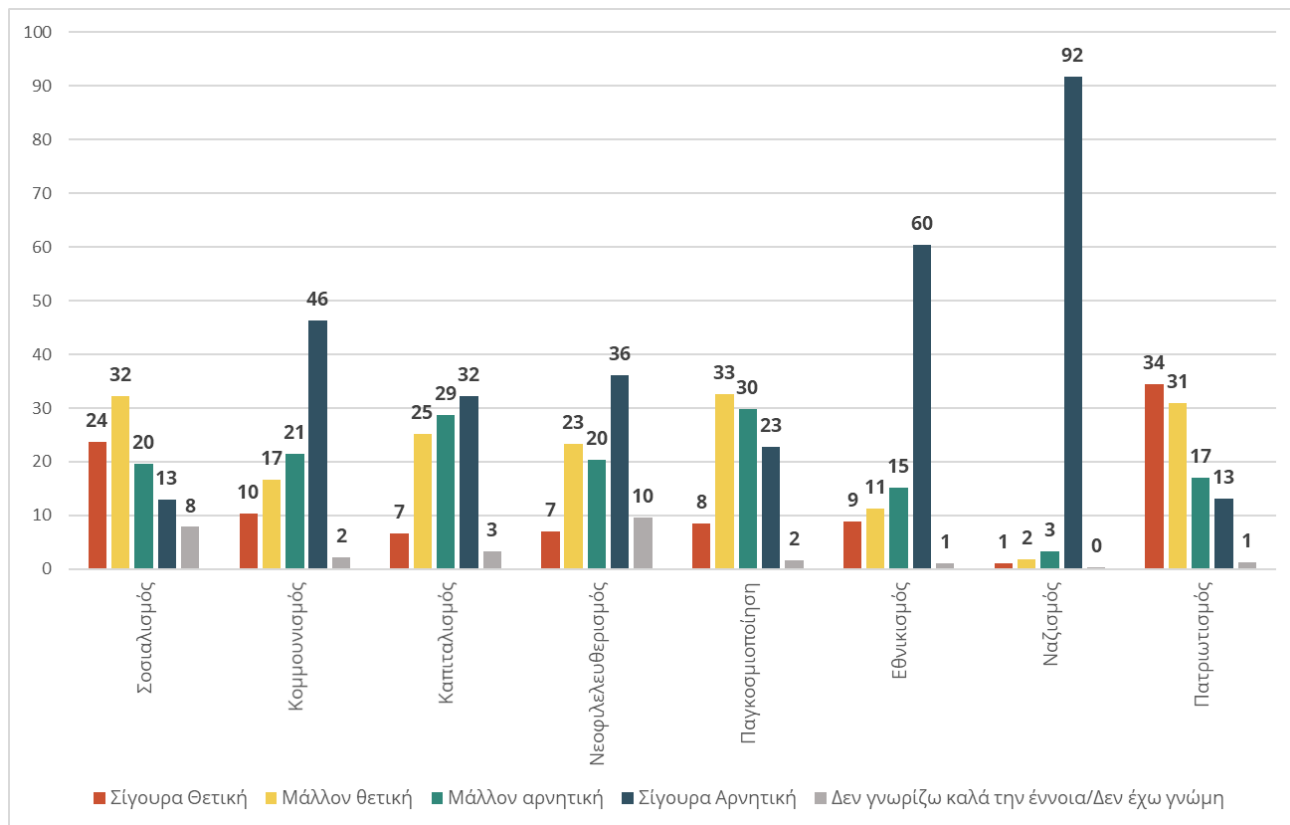
όταν τους ρωτήσαμε για **κλειστά κέντρα κράτησης προσφύγων** τοποθετούνται σαφώς αρνητικά κατά πλειοψηφία. Η πιο πιθανή εξήγηση της στάσης αυτής είναι ότι υπάρχει ένα τμήμα της νεολαίας που κατ' αρχήν αισθάνεται δυσαρέσκεια για την έλευση προσφύγων και μεταναστών στη χώρα, ωστόσο εκκινώντας πιθανόν από **ανθρωπιστικές** ή **δικαιοκρατικές** αντιλήψεις δεν συμφωνεί με την κράτησή τους σε κλειστά κέντρα. Συγκεκριμένα, ενώ το 1/5 των ερωτώμενων δήλωσε απόλυτη συμφωνία με την πρόταση «η κοινωνία μας έχει καθήκον να φροντίζει μόνο για τους Έλληνες πολίτες, ενώ οι ξένοι θα πρέπει να μένουν στις χώρες τους και να προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους εκεί», οι ίδιοι/-ες ερωτώμενοι/-ες εμφανίζονται διχασμένοι/-ες ως προς τα κλειστά κέντρα κράτησης.

4. «Εγώ με τις ιδέες μου»³⁸ : Τι απέμεινε από τις «βαριές» ιδεολογικές αναφορές του παρελθόντος;

Το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων και των ιδεολογιών έχει εξαγγελθεί πολλές φορές. Ωστόσο, από τις γνώμες («σίγουρα θετική», «μάλλον θετική», «μάλλον αρνητική» ή «σίγουρα αρνητική») που κλήθηκαν να εκφράσουν οι ερωτώμενοι/-ες για ιδεολογίες ή κοινωνικά συστήματα αποδεικνύει ότι αυτό δεν είναι αληθές, τουλάχιστον όχι με την απολυτότητα που διατυπώνεται, για την ελληνική νεολαία.

Αναλυτικότερα, μετά την έννοια του **πατριωτισμού** που, αναμενόμενα, συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό σε θετικές γνώμες (**65%**), σημαντικό ποσοστό θετικών απόψεων συγκέντρωσε και ο **σοσιαλισμός (56%)**, η παγκοσμιοποίηση (**41%**), ο καπιταλισμός (**32%**), ο νεοφιλελευθερισμός (**30%**) και ο κομμουνισμός (**27%**). Μικρότερα ποσοστά θετικών γνώμων συγκέντρωσε ο εθνικισμός (**20%**) και σχεδόν αμελητέα (**3%**) ευτυχώς ο ναζισμός (Διάγραμμα 28).

³⁸ Από το ομότιτλο τραγούδι του Νικόλα Άσιμου (Παράνομη κασέτα Νο 000008 – Στο φανάρι του Διογένη, 1987)

Διάγραμμα 28 : Παρακάτω υπάρχουν κάποιες έννοιες που σχετίζονται με πολιτικές ιδεολογίες. Τι άποψη, θετική ή αρνητική, έχετε για καθεμία από αυτές;

Επίσης, από τα δεδομένα προκύπτουν ορισμένες ενδιαφέρουσες **συγκρίσεις/δίπολα**, καθώς : Πρώτον, ενώ ο **σοσιαλισμός** και ο **κομμουνισμός** είναι κατ' αρχήν συναφείς έννοιες, ο σοσιαλισμός έλαβε σχεδόν διπλάσιες θετικές γνώμες ή, με άλλα λόγια, το **54%** όσων τοποθετήθηκαν θετικά για τον σοσιαλισμό, τοποθετήθηκαν αρνητικά για τον κομμουνισμό, πιθανότατα γιατί ο τελευταίος ταυτίζεται στην καθομιλουμένη με το συγκεκριμένο ιστορικό προηγούμενο της ΕΣΣΔ. Δεύτερον, στο **δίπολο μεταξύ σοσιαλισμού και καπιταλισμού**, ο σοσιαλισμός εμφανίζεται επίσης σχεδόν με διπλάσια δημοφιλία έναντι του καπιταλισμού μεταξύ των νέων - παρά το γεγονός ότι μιλάμε στην ουσία για **την πρώτη γενιά που μεγάλωσε εξ ολοκλήρου την περίοδο μετά το «τέλος της ιστορίας»**, αφού γεννήθηκε από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80 και μετά. Υπάρχει δε ένα όχι ευκαταφρόνητο ποσοστό (**12%** του συνολικού δείγματος) που τοποθετείται και για τις δύο έννοιες θετικά. Επίσης σημαντική διαφοροποίηση εμφανίζεται μεταξύ της αποδοχής των όρων

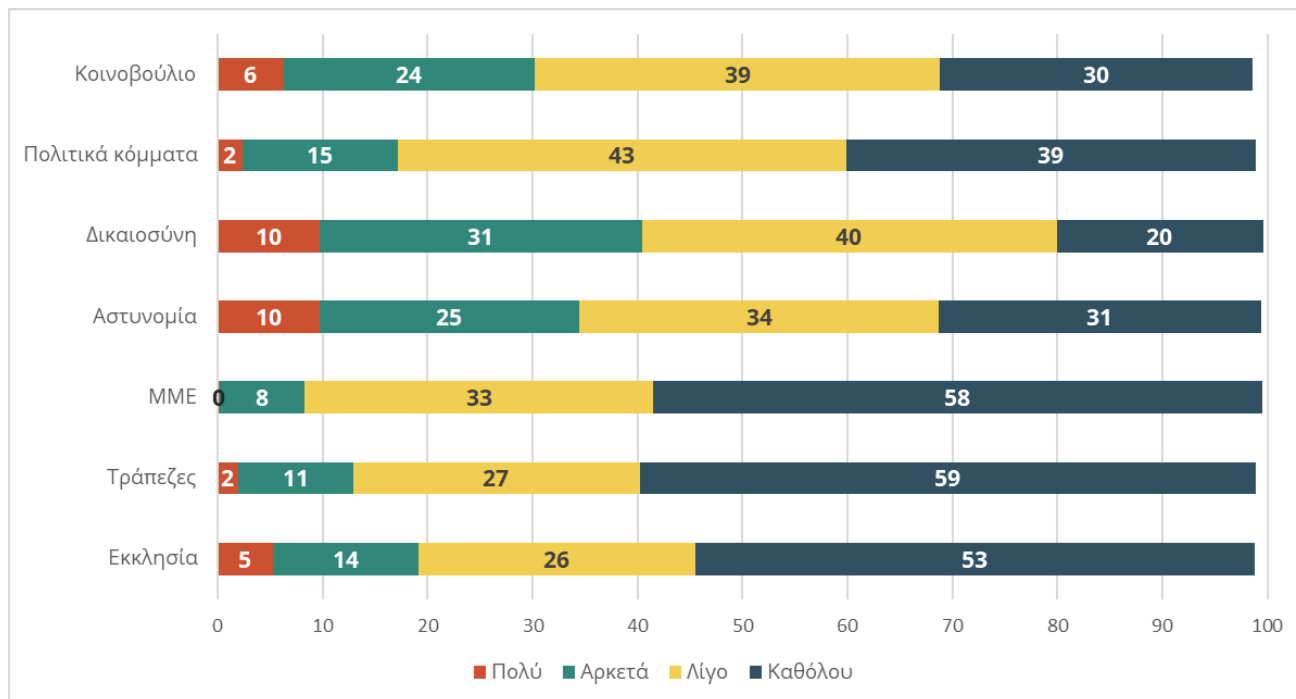
«**νεοφιλελευθερισμός**» και «**παγκοσμιοποίηση**», παρά το γεγονός ότι συχνά στο λόγο ιδίως της Αριστεράς αποτυπώνονται ενιαία ως «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση».

Στο πεδίο δε των **ακροδεξιών** ιδεών, είναι εξαιρετικά θετικά δύο στοιχεία : Αφ' ενός η νέα γενιά διαχωρίζει πλήρως τον **πατριωτισμό**, τον οποίο και κρίνει θετικά ως έννοια, από τον **εθνικισμό**, τον οποίο και αποδοκιμάζει στην πλειοψηφία της. Και, αφ' ετέρου, παρά τη συστηματική προσπάθεια προώθησης της **θεωρίας των «δύο άκρων» και της εξίσωσης κομμουνισμού-ναζισμού**, που επιχειρείται και σε θεσμικό πλέον επίπεδο εντός της Ε.Ε., η νεολαία φαίνεται ότι δεν ασπάζεται αντίστοιχες απόψεις, γι' αυτό και αποδοκιμάζει πλήρως τον ναζισμό, χωρίς να κάνει το ίδιο για τον κομμουνισμό.

Τέλος, χαρακτηριστικό είναι το ότι οι δύο έννοιες που «μπερδεύουν», για διαφορετικούς προφανώς λόγους, τους νέους και τις νέες, συγκεντρώνοντας τα υψηλότερα ποσοστά στην απάντηση «δεν γνωρίζω καλά την έννοια/δεν έχω γνώμη» είναι αφ' ενός ο νεοφιλελευθερισμός (**10%**), αφ' ετέρου ο σοσιαλισμός (**8%**).

5. Θεσμικά δύσπιστοι, αλλά όχι πολιτικά κυνικοί

Η χαμηλή εμπιστοσύνη στους περισσότερους – και κυρίως στους ευθέως σχετιζόμενους με την πολιτική ζωή – θεσμούς είναι ένα από τα βασικά ευρήματα όλων των ερευνών των αρκετών τελευταίων χρόνων και ιδίως κατά τη διάρκεια της δεκαετούς κρίσης και αποτελεί μία από τις σαφείς ενδείξεις ενός αυξανόμενου **πολιτικού κυνισμού** ή συνολικά **πολιτικής απάθειας** εντός της ελληνικής κοινωνίας συλλήβδην. Από τον κανόνα αυτό, ασφαλώς, **δεν αποτελεί εξαίρεση η νεολαία, χωρίς τα αποτελέσματα να διαφοροποιούνται σημαντικά από το γενικό πληθυσμό** (Διάγραμμα 29).

Διάγραμμα 29 : Στη δημόσια κοινωνική και πολιτική ζωή, υπάρχουν διάφοροι θεσμοί. Πόσο εμπιστεύεστε καθέναν από τους παρακάτω θεσμούς;

Όπως παρατηρούμε, η Δικαιοσύνη (**41%**) αλλά και η Αστυνομία (**35%**) είναι μεταξύ των νεότερων ηλικιών (όπως και στο γενικό πληθυσμό) από τους θεσμούς που περιβάλλονται με τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη από τους/τις ερωτώμενους/-ες διαχρονικά³⁹, αν και **μειοψηφική** σε σύγκριση προς όσους/όσες δηλώνουν χαμηλή ή καθόλου εμπιστοσύνη. Το γεγονός δε ότι το προηγούμενο διάστημα είχαν σημειωθεί σε χώρους κυρίως νεολαίας (ΑΣΟΕΕ, κέντρο διασκέδασης στο Γκάζι, κατάληψη στο Κουκάκι, περιοχή των Εξαρχείων κ.α.) **περιστατικά καταστολής ή/και αστυνομικής αυθαιρεσίας** φαίνεται ότι ενδεχομένως συντελεί στα χαμηλότερα σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό ποσοστά εμπιστοσύνης προς την Αστυνομία, χωρίς όμως να τη φέρνει σε χαμηλότερη κατάταξη σε σύγκριση προς τους άλλους θεσμούς.

³⁹ Στην έρευνα του 1999 τα ποσοστά εμπιστοσύνης ήταν 57% και 42% αντίστοιχα (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 120-121), στην έρευνα του 2005 σε κλίμακα 0-10 ο βαθμός εμπιστοσύνης ήταν 6,2 και 5,6 αντίστοιχα (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 98) και στην έρευνα του 2012 στην ίδια κλίμακα ο βαθμός εμπιστοσύνης ήταν 6,2 και 4,1 αντίστοιχα (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 56).

Αμέσως μετά στα επίπεδα εμπιστοσύνης των νέων έρχεται το Κοινοβούλιο (**30%**), στοιχείο ενθαρρυντικό, ενώ η εμπιστοσύνη προς τα Πολιτικά Κόμματα, ουσιώδεις θεσμούς της κοινοβουλευτικής ζωής, ανέρχεται σε πολύ χαμηλότερα ποσοστά (**17%**). Με άλλα λόγια, μόνο το **45%** όσων δήλωσαν ότι εμπιστεύονται «πολύ» ή «αρκετά» το Κοινοβούλιο έδωσαν την ίδια απάντηση και για τα Πολιτικά Κόμματα. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι οι νέοι και οι νέες δεν απαξιώνουν γενικά τη δημοκρατική κοινοβουλευτική πολιτική ζωή, αλλά το συγκεκριμένο κομματικό σύστημα, όπως έχει σήμερα. Η διαφοροποίηση εξάλλου μεταξύ Κοινοβουλίου αφ' ενός και Πολιτικών Κομμάτων αφ' ετέρου δεν είναι καινούρια, αφού είχε αποτυπωθεί ήδη στην έρευνα του 1999⁴⁰ (όπου τα ποσοστά εμπιστοσύνης ήταν, αντίστοιχα, 31% και 7%). Μάλιστα, θα μπορούσε κανείς να πει ότι **η εμπιστοσύνη προς τα κόμματα δείχνει να επανακάμπτει έστω ασθενικά συγκριτικά με τα προ 20 ετών ευρήματα**⁴¹.

Ενδιαφέρον έχει επίσης το γεγονός ότι η **Εκκλησία** συγκεντρώνει πολύ χαμηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης (**19%**) σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό, όπου σε όλες τις έρευνες είναι μεταξύ των πρώτων στην εμπιστοσύνη των πολιτών θεσμών, στοιχείο που επιβεβαιώνει την **απομάκρυνση της νεολαίας από την Εκκλησία**. Είναι ενδεικτικό ότι στην έρευνα του 1999⁴², δηλαδή ακριβώς πριν 20 χρόνια, τα ποσοστά εμπιστοσύνης προς την Εκκλησία μεταξύ των νέων ανέρχονταν σε 67%. Η αυξημένη εμπιστοσύνη φαίνεται να διατηρούνταν και στην έρευνα του 2005, όπου σε μια κλίμακα 0-10 η εμπιστοσύνη προς την Εκκλησία ανήλθε σε 6,6⁴³, ενώ μειώθηκε σημαντικά στην έρευνα του 2012 σε μόλις 3,9⁴⁴.

Τέλος, τα χαμηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης σημειώνονται προς τις **Τράπεζες (13%)** – στοιχείο ενδεχομένως αναμενόμενο μετά τη δεκαετία της κρίσης και συναφές με τις έρευνες

⁴⁰ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 121

⁴¹ Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η συνολική αξιολόγηση παραμένει χαμηλή και στην έρευνά μας και στις σχετικά πρόσφατες, αφού στην μεν έρευνα του 2005 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 98) σε κλίμακα εμπιστοσύνης 0-10 η Βουλή βαθμολογήθηκε με 4,5 και τα Πολιτικά Κόμματα με 4, ενώ σε αυτή του 2012 (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 56), τα Πολιτικά Κόμματα βαθμολογήθηκαν με 2, χωρίς να περιλαμβάνεται στη μέτρηση το Κοινοβούλιο.

⁴² Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π. σ. 120

⁴³ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 98

⁴⁴ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 56

στο γενικό πληθυσμό – αλλά και προς τα **Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (8%)**, προς τα οποία μάλιστα η αυξημένη εμπιστοσύνη («εμπιστεύομαι πολύ») είναι μηδενική. Ως μέτρο σύγκρισης, αναφέρουμε ότι εμπιστοσύνη προς τις μεγάλες επιχειρήσεις στην έρευνα του 1999⁴⁵ δήλωνε το 28%, ενώ εμπιστοσύνη προς τις εφημερίδες δήλωνε το 37%, προς την ιδιωτική τηλεόραση το 29% και την κρατική τηλεόραση το 55%. **Δύο δεκαετίες μετά τα ποσοστά αυτά δείχνουν να έχουν κατακυλήσει στο ναδίρ.**

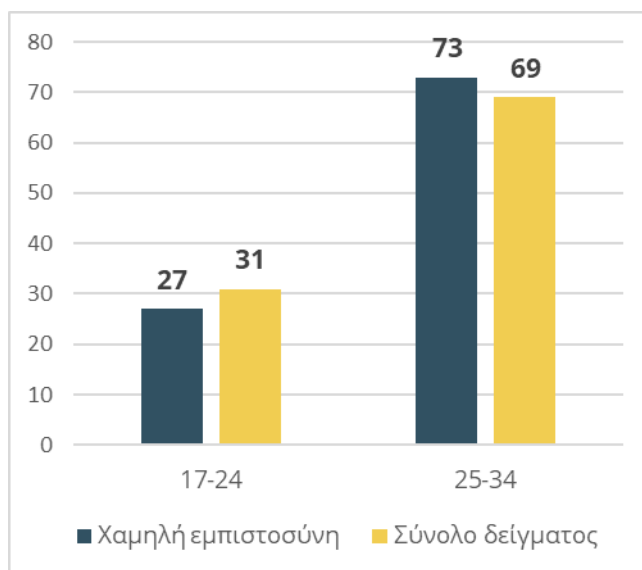
Αυτό, ωστόσο, που έχει μεγαλύτερη σημασία να σημειώσουμε είναι το γεγονός ότι **για όλους ανεξαιρέτως τους θεσμούς** που περιλάβαμε στην έρευνα **το ποσοστό όσων δηλώνουν χαμηλή ή καθόλου εμπιστοσύνη είναι μεγαλύτερο**, περισσότερο ή λιγότερο, από εκείνο όσων δηλώνουν υψηλή ή αρκετή εμπιστοσύνη σε κάθε θεσμό. Μάλιστα, στοιχείο ακόμα πιο ενδιαφέρον, το **34%** του συνολικού δείγματος δήλωσε χαμηλή ή καθόλου εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς για τους οποίους ρωτήθηκε, γεγονός ενδεικτικό της **συνολικής απαξίωσης τουλάχιστον των παραδοσιακών, θεσμικών τρόπων οργάνωσης της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής στη συνείδηση της νέας γενιάς.**

Εστιάζοντας λοιπόν λίγο περισσότερο σε **εκείνους/-ες που δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους ανεξαιρέτως τους θεσμούς**, παρατηρούμε τα εξής : Περισσότεροι/-ες θεσμικά δύσπιστοι/-ες εμφανίζονται συγκριτικά **εντός της μεγαλύτερης (25-34 ετών) ηλικιακής ομάδας** (Διάγραμμα 30), πιθανότατα γιατί ήταν αρκετά μεγάλοι/-ες ώστε να έχουν ζήσει όλη τη διαχείριση της πρόσφατης κρίσης και σε πολιτικό αλλά και σε κοινωνικό/οικονομικό επίπεδο και έχουν απαξιώσει περισσότερο στη συνείδησή τους το σύνολο των θεσμών. Επίσης, όπως εύλογα θα ανέμενε κανείς, μεταξύ όσων δηλώνουν δύσπιστοι/-ες έναντι όλων των θεσμών είναι περισσότεροι/-ες σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος **εκείνοι/-ες που αισθάνονται «λίγο» ή «καθόλου ικανοποιημένοι/-ες» από τη ζωή τους** (Διάγραμμα 31), αλλά και **εκείνοι/-ες που αισθάνονται «λίγο» ή «καθόλου σίγουροι/-ες» για το μέλλον τους** (Διάγραμμα 32). Πρόκειται για τους νέους και τις νέες που δεν αισθάνονται καλά για το παρόν που βιώνουν ή/και τις προοπτικές τους για το μέλλον και

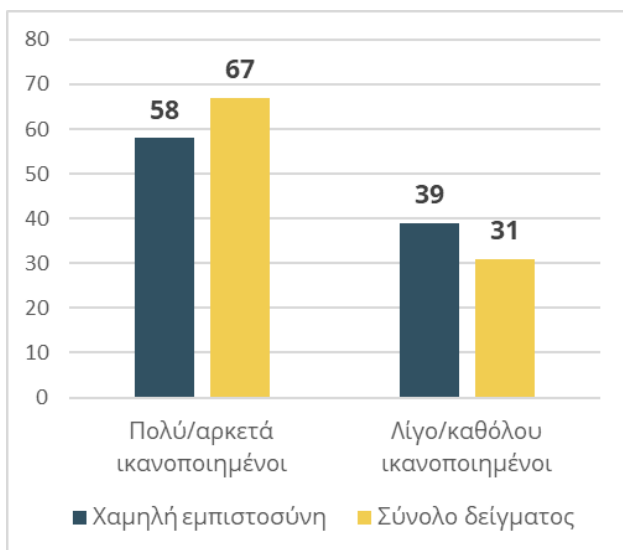
⁴⁵ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 120-121

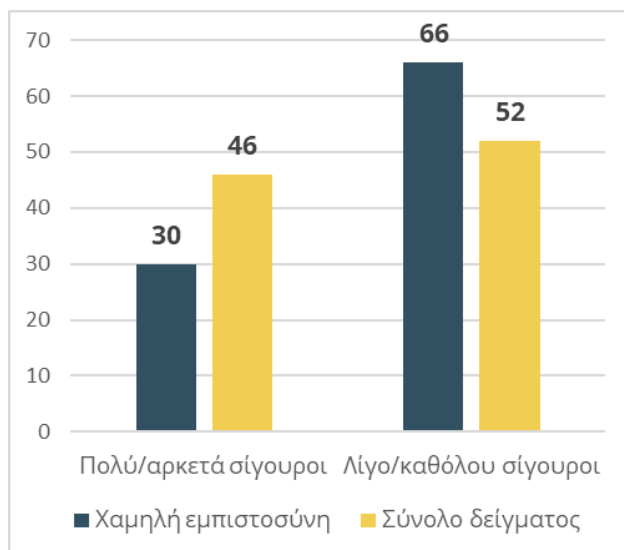
δεν φαίνεται να βρίσκουν στήριγμα ή προοπτική στους θεσμούς που κανονικά είναι επιφορτισμένοι με τη φροντίδα για την ευημερία του κοινωνικού συνόλου.

Διάγραμμα 30 : Σύγκριση της κατανομής ανά ηλικιακή ομάδα όσων δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς με το σύνολο του δείγματος

Διάγραμμα 31 : Σύγκριση του βαθμού ικανοποίησης από τη ζωή όσων δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς με το σύνολο του δείγματος

Διάγραμμα 32 : Σύγκριση του βαθμού σιγουριάς για το μέλλον όσων δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς με το σύνολο του δείγματος

Στο πολιτικό, ωστόσο, επίπεδο τα ευρήματά μας είναι πιο ενδιαφέροντα, καθότι μη αναμενόμενα. **Συνήθως, η χαμηλή εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς, ως ενδεικτικό**

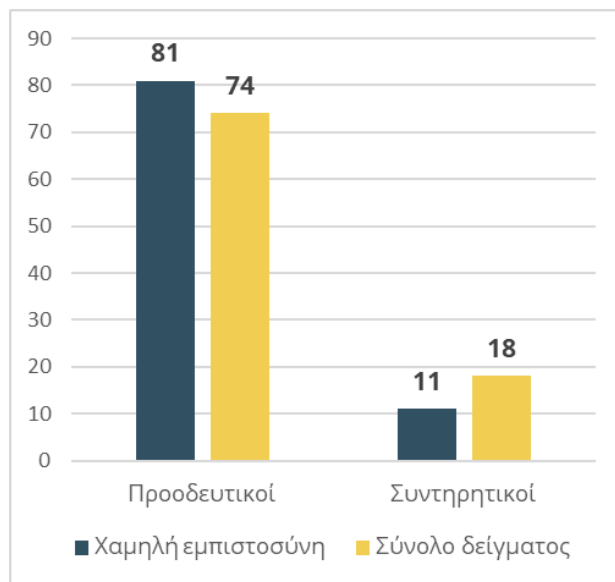
στοιχείο πολιτικού κυνισμού, συνδέεται με αντιπολιτικές συμπεριφορές εν γένει καθώς και με την άνοδο της ακροδεξιάς. Ωστόσο, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις στην έρευνά μας, πράγματι η **συμμετοχή** όσων δηλώνουν έλλειψη εμπιστοσύνης προς το σύνολο των θεσμών **στις πρόσφατες εκλογές** ήταν σχετικά χαμηλότερη (**75%**) σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος, αλλά πάντως **αρκετά υψηλή** (Διάγραμμα 33). Κυρίως όμως, είναι ενδιαφέρον ότι **η αμφισβήτηση των θεσμών φαίνεται ότι προέρχεται από ένα πιο προοδευτικό (81% - Διάγραμμα 34) και αριστερόστροφο τμήμα της νεολαίας**, αφού όσοι/ες εκ των θεσμικά δύσπιστων ψήφισαν στις τελευταίες εκλογές επέλεξαν σε πολύ μεγαλύτερα συγκριτικά ποσοστά τα κόμματα της Αριστεράς έναντι των κομμάτων της Δεξιάς, αλλά και της Ακροδεξιάς (Διάγραμμα 35), δίνοντας σαφώς υψηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος στον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και σε μικρότερα κόμματα της Αριστεράς (ΚΚΕ, Μέρα25, ΑΝΤΑΡΣΥΑ) και πολύ χαμηλότερα ποσοστά στα κόμματα της Δεξιάς (Νέα Δημοκρατία, Ελληνική Λύση), ενώ το ποσοστό των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής δεν διαφοροποιείται.

Φαίνεται λοιπόν και εδώ το στοιχείο που επισημάναμε και νωρίτερα, ότι **η αμφισβήτηση των «παραδοσιακών» πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών θεσμών εκ μέρους της νεολαίας είναι αποτέλεσμα μιν της δύσκολης συνθήκης που βιώνει και της απουσίας προοπτικής για το μέλλον, ωστόσο - τουλάχιστον μέχρι στιγμής - δεν φαίνεται το γεγονός αυτό να τη στρέφει προς την αντιπολιτική συλλήβδην και, το σημαντικότερο, προς συντηρητικές ή ακροδεξιές θέσεις.** Το φαινόμενο αυτό πιθανότατα εξηγείται από την εμπειρία της δεκαετούς κρίσης και τη διαχείρισή της από τις πολιτικές δυνάμεις. Όπως έχει κατ' επανάληψη επισημανθεί, η κρίση και η λιτότητα στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες, πυροδότησαν και μια πολιτική κρίση, καθώς τα σκληρά μέτρα λιτότητας και οι ανυπολόγιστες κοινωνικές τους επιπτώσεις δεν είχαν νομιμοποίηση εντός της κοινωνίας και οδήγησαν σύντομα σε αμφισβήτηση συνολικά του πολιτικού συστήματος. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπως και σε άλλες χώρες (λ.χ. Ισπανία), δόθηκε διέξοδος από αυτή την κρίση μέσα από την ανάδυση στο εκλογικό και πολιτικό επίκεντρο κομμάτων της Αριστεράς, τα οποία κατάφεραν να εκπροσωπήσουν πολιτικά τους δυσαρεστημένους και τις δυσαρεστημένες από το σύστημα και τη διαχείριση της κρίσης, χωρίς να τους/τις στρέφουν σε αντιπολιτικές

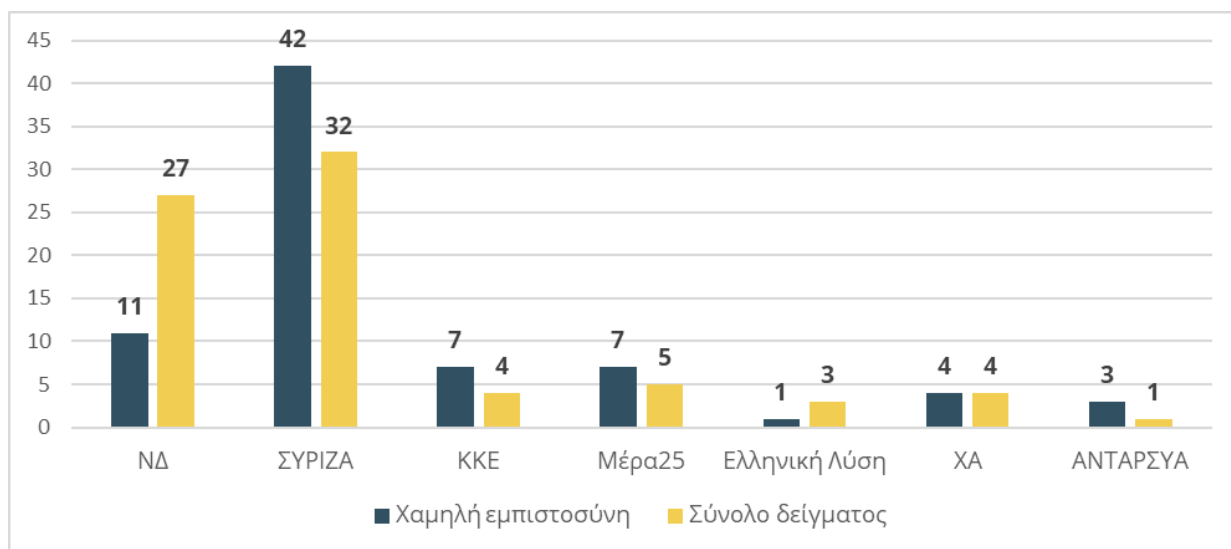
κατευθύνσεις και αποτρέποντας έτσι ή, τουλάχιστον, περιορίζοντας τη διεισδυτικότητα της Ακροδεξιάς σε αυτά τα ακροατήρια.

Διάγραμμα 33 : Ποσοστό όσων ψήφισαν στις ΒΕ του 2019 μεταξύ όσων δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς σε σύγκριση προς το σύνολο του δείγματος

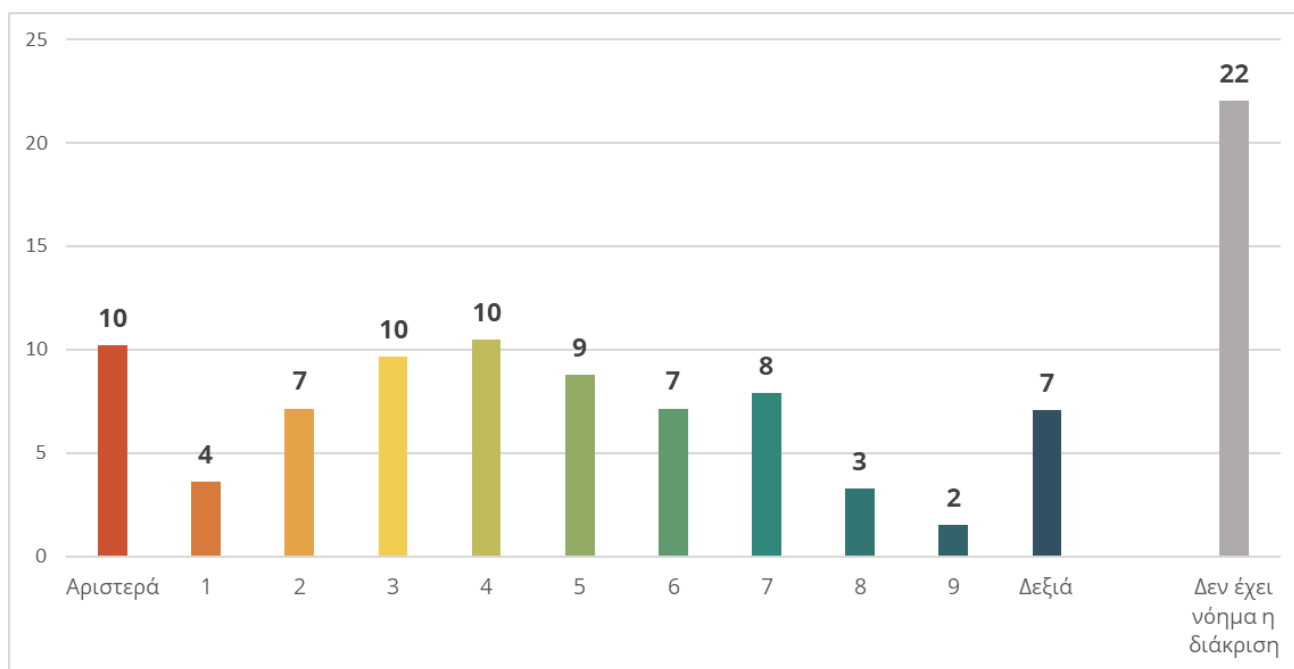
Διάγραμμα 34 : Ποσοστά προοδευτικών και συντηρητικών μεταξύ όσων δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος

Διάγραμμα 35 : Τι ψήφισαν στις ΒΕ 2019 όσοι δηλώνουν χαμηλή εμπιστοσύνη σε όλους τους θεσμούς σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος

6. «When nothing goes right, go left»⁴⁶: Κλίνετε επ' αριστερά;

Μετά τη «γενιά του Πολυτεχνείου» και τη «γενιά της Αλλαγής», υπήρξε στην ελληνική νεολαία μια αποχώρηση από το πολιτικό προσκήνιο και μια στροφή προς πιο δεξιές θέσεις, τάση η οποία ωστόσο – όπως έχει ήδη επισημανθεί⁴⁷ – έχει αναστραφεί μετά το ξέσπασμα της κρίσης⁴⁸. **Η στροφή αυτή της ελληνικής νεολαίας προς τα αριστερά επιβεβαιώνεται πλήρως και από τα ευρήματα της έρευνάς μας.**

Διάγραμμα 36 : Αυτοτοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (κλίμακα 0-10)

Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 36, στην κλασική ερώτηση αυτοτοποθέτησης των ερωτώμενων στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (κλίμακα 0-10), δεν επιβεβαιώνεται πλήρως η συνήθης τάση συσπείρωσης των περισσότερων απαντήσεων στο μέσο (στη βαθμίδα 5 της

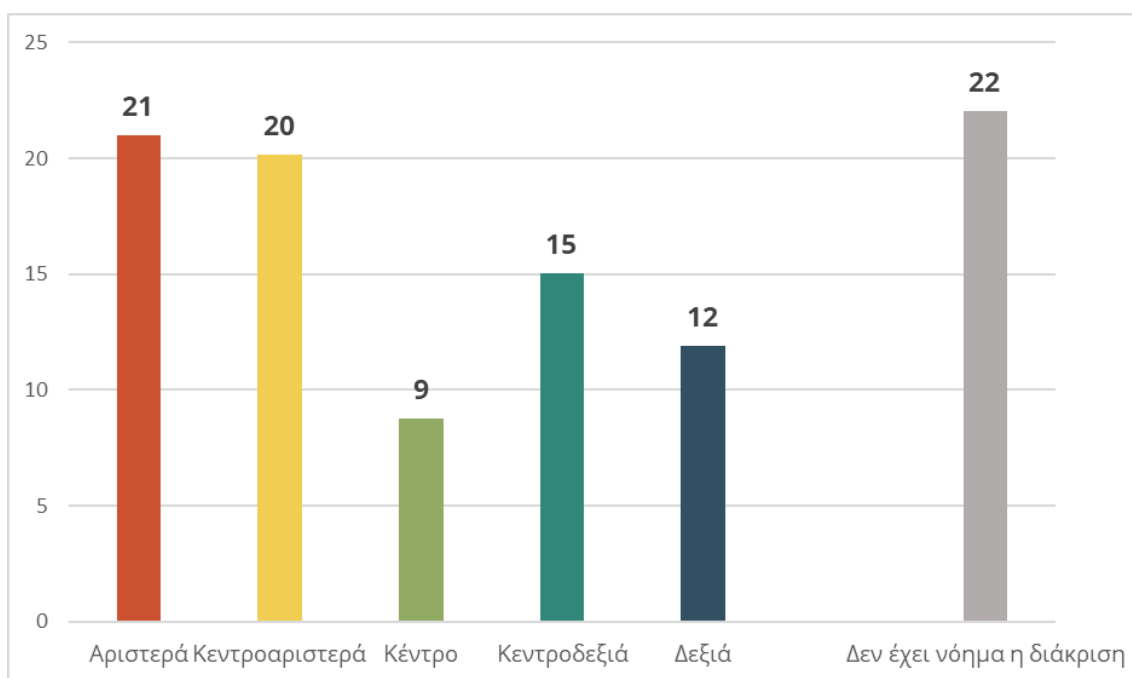
⁴⁶ Γνωστό λογοπαίγνιο με τη διττή σημασία της λέξης right στα αγγλικά (δεξιά, αλλά και σωστά). Μεταφράζεται «όταν τίποτα δεν πηγαίνει σωστά, πήγαινε αριστερά» (αλλά θα μπορούσε να σημαίνει, κατά κυριολεξία, «όταν τίποτα δεν πηγαίνει δεξιά, πήγαινε αριστερά»).

⁴⁷ Βλ. αναλυτικά στην Εισαγωγή παραπάνω.

⁴⁸ Παντελίδου Μαλούτα, Μ., ό.π.

κλίμακας). Η κατανομή είναι περίπου κανονική, αν εξαιρέσουμε τις δύο ακραίες τιμές (0-10), που συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά, η ακμή της ωστόσο βρίσκεται στην τιμή 4 αντί της τιμής 5, επομένως η καμπύλη μας είναι συνολικά **αριστερόστροφη**. Αυτό εξάλλου επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι ο μέσος όρος των απαντήσεων όσων τοποθετήθηκαν στην κλίμακα 0-10 είναι 4,45 και η διάμεσος των σχετικών τιμών είναι το 4.

Η ίδια ροπή της νέας γενιάς προς αριστερές θέσεις στο πολιτικό φάσμα φαίνεται με απλούστερο τρόπο, αν ομαδοποιήσουμε τις απαντήσεις ώστε να έχουμε όσους/όσες τοποθετούνται στην «Αριστερά» (0-2 της κλίμακας), στην «Κεντροαριστερά» (3-4 της κλίμακας), στο «Κέντρο» (5 της κλίμακας), στην «Κεντροδεξιά» (6-7 της κλίμακας) και στην «Δεξιά» (8-10 της κλίμακας)⁴⁹, όπως αποτυπώνεται στο [Διάγραμμα 37](#). Όπως προκύπτει, το **41%** των ερωτώμενων τοποθετείται στην Αριστερά/Κεντροαριστερά, έναντι μόλις **27%** που τοποθετείται στη Δεξιά/Κεντροδεξιά.

Διάγραμμα 37: Κατηγορίες πολιτικής αυτοτοποθέτησης

⁴⁹ Στις ομαδοποιήσεις επιλέξαμε να αφήσουμε τη μεσαία θέση (5) μόνη της στην κατηγορία «Κέντρο», καθώς αμφισβητείται το κατά πόσο η τοποθέτηση στο μέσο ταυτίζεται με πολιτική τοποθέτηση στο Κέντρο ή αν αποτελεί στην πραγματικότητα μια άλλη έκφραση της απόρριψης της κλίμακας. Γι' αυτό εξάλλου στις αναλύσεις μας στη συνέχεια δεν θα χρησιμοποιήσουμε το Κέντρο ως κατηγορία.

Ωστόσο, το στοιχείο που αξίζει να αναλύσουμε λίγο περισσότερο είναι το ποσοστό (22%) όσων αρνούνται να τοποθετηθούν στον άξονα, θεωρώντας ότι δεν έχει πλέον νόημα η διάκριση Αριστεράς-Δεξιάς, το οποίο αποτελεί μάλλον διαχρονικό φαινόμενο⁵⁰. **Η απόρριψη της διάκρισης μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς ή η άρνηση αυτοτοποθέτησης** θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι «σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ερμηνευθούν ως γενική αμφισβήτηση της δημοκρατίας, ή ως απόρριψη του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος»⁵¹. Όπως σωστά έχει επισημανθεί, «μάλλον, οι νέοι όλοι και περισσότερο τοποθετούνται κριτικά απέναντι στον τρόπο με τον οποίο με τον οποίο η δημοκρατία λειτουργεί στην πράξη»⁵².

Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι το συνολικό ποσοστό όσων δεν τοποθετούνται στον άξονα Αριστεράς/Δεξιάς (όσων δηλαδή δήλωσαν ότι «δεν έχει νόημα η διάκριση» ή αρνήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση, το γνωστό «δεν γνωρίζω/δεν απαντώ») στις προηγούμενες έρευνες που προαναφέραμε ήταν αρκετά υψηλά και τα ποσοστά όσων δήλωσαν ότι δεν ήξεραν ή δεν ήθελαν να απαντήσουν (14% το 1997, 11% το 1999 και 15% το 2005). Αντίθετα, στην έρευνά μας το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι δεν γνωρίζουν ή δεν θέλουν να απαντήσουν ανήλθε μόλις σε 1%. Συνεπώς, **συνολικά το ποσοστό όσων δεν τοποθετούνται στον άξονα Αριστεράς/Δεξιάς έχει πτωτική τάση, καθώς ήταν 29% το 1997, 28% το 1999, 31% το 2005 και μόλις 23% στην έρευνά μας.**

Είναι λοιπόν πιθανόν η πτωτική αυτή τάση να σχετίζεται με την επάνοδο της νέας γενιάς στην πολιτική και κυρίως με το γεγονός ότι λόγω της κρίσης **αναβίωσε η διαιρετική τομή μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς με πιο σαφή χαρακτηριστικά, καθώς τον «συγκλίνοντα δικομματισμό»⁵³ της περιόδου 1996-2010 ακολούθησε η πολωμένη συνθήκη της κρίσης, η κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ και η αντικατάστασή του από τον ΣΥΡΙΖΑ ως κυρίαρχου πόλου στα αριστερά του πολιτικού φάσματος και η μετάβαση σε έναν νέο διπολισμό με**

⁵⁰ Στις έρευνες του 1997 και του 1999 το ποσοστό απόρριψης του άξονα Αριστεράς-Δεξιάς ανέρχονταν σε 15% και 17%, αντίστοιχα (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 54), ενώ στην έρευνα του 2005 ανήλθε σε 16% (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., 106).

⁵¹ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 107

⁵² ό.π.

⁵³ Βλ. αναλυτικά Βερναρδάκης, Χρ., *Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

διαφορετικά χαρακτηριστικά. Άλλωστε, αυτό επισήμαιναν, σχεδόν προφητικά, οι αναλυτές της έρευνας του 2005⁵⁴ :

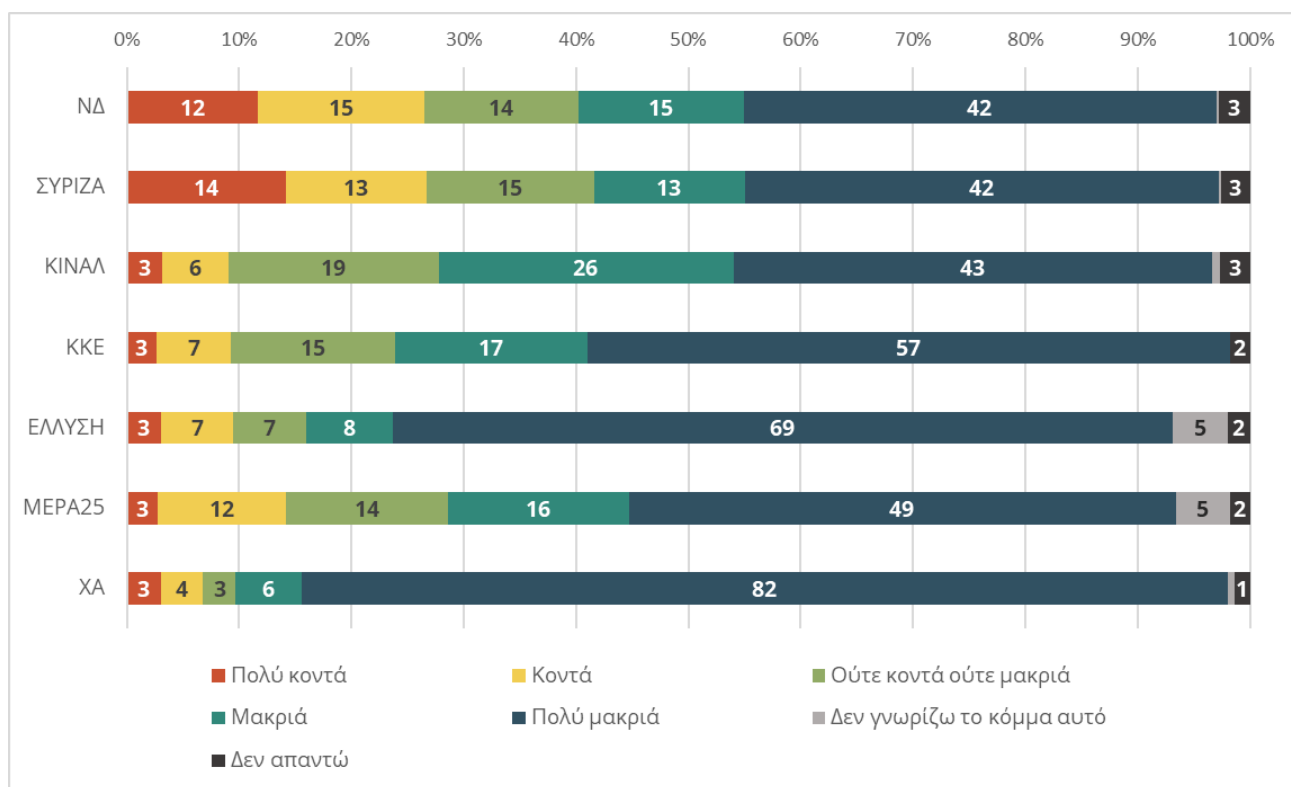
Ειδικά δε όσον αφορά την απόρριψη της διάκρισης ανάμεσα σε δεξιά και αριστερά θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκφράζει και μian ιδιότυπη αποσυσχέτιση κομματικών ταυτίσεων και τρόπου ζωής, η οποία παρατηρείται τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια. [...] Στο πλαίσιο αυτό δεξιές και αριστερές δυνάμεις οικειοποιούνται προγραμματικά και ρηματικά στοιχεία οι μεν των δε, προκειμένου να ανταποκριθούν στις μεταβαλλόμενες προτιμήσεις ενός ολοένα και εξατομικευόμενου εκλογικού σώματος, της νεολαίας συμπεριλαμβανομένης, σε συνθήκες αβεβαιότητας και ρίσκου. Ίσως τελικά να πρόκειται για το τέλος της πολιτικής κουλτούρας της μεταπολίτευσης, προάγγελος του οποίου να είναι η νεολαία.

7. Κομματική τοποθέτηση και μοτίβα εκλογικής συμπεριφοράς : Είναι τα κόμματα «ξεπερασμένα»;

Η άποψη που κυριαρχεί στη δημόσια συζήτηση, αλλά και σε μεγάλο μέρος των επιστημονικών αναλύσεων, όπως είδαμε στην εισαγωγή, είναι ότι **ακόμη κι αν δεχτούμε ότι οι νέοι και οι νέες επιστρέφουν στην πολιτική, αυτό γίνεται με μη παραδοσιακούς όρους** και επομένως ότι **«οι νέοι γυρίζουν την πλάτη τους στα κόμματα»**. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν επιβεβαιώνεται πλήρως από τα ευρήματά μας. Συγκεκριμένα, είδαμε ήδη ότι **ως γενική τοποθέτηση οι νέοι και οι νέες εκφράζουν χαμηλά ποσοστά εμπιστοσύνης στο θεσμό των κομμάτων συνολικά (υψηλότερο πάντως από άλλους θεσμούς)**. Εξετάζοντας όμως περισσότερο σε βάθος το θέμα, όταν ρωτήσαμε εάν αισθάνονται «πολύ κοντά», «κοντά», «ούτε κοντά ούτε μακριά», «μακριά» ή «πολύ μακριά» σε καθένα από τα επτά μεγαλύτερα κόμματα σύμφωνα με τα αποτελέσματα των τελευταίων εκλογών, το μεγαλύτερο ποσοστό (**70%**)

⁵⁴ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 107

δήλωσε ότι αισθάνεται «πολύ κοντά» ή «κοντά» σε τουλάχιστον ένα κόμμα, ενώ μόνο το **6%** του συνόλου των ερωτώμενων απάντησε ότι αισθάνεται «μακριά» ή «πολύ μακριά» και από τα επτά κόμματα. Επομένως, το ποσοστό κομματικής εγγύτητας/ταύτισης είναι στην πραγματικότητα αρκετά υψηλό μεταξύ των νέων, ενώ αναλυτικά τα ποσοστά εγγύτητας προς κάθε κόμμα φαίνονται στο Διάγραμμα 38⁵⁵.

Διάγραμμα 38 : Βαθμός εγγύτητας των νέων σε κάθε κόμμα

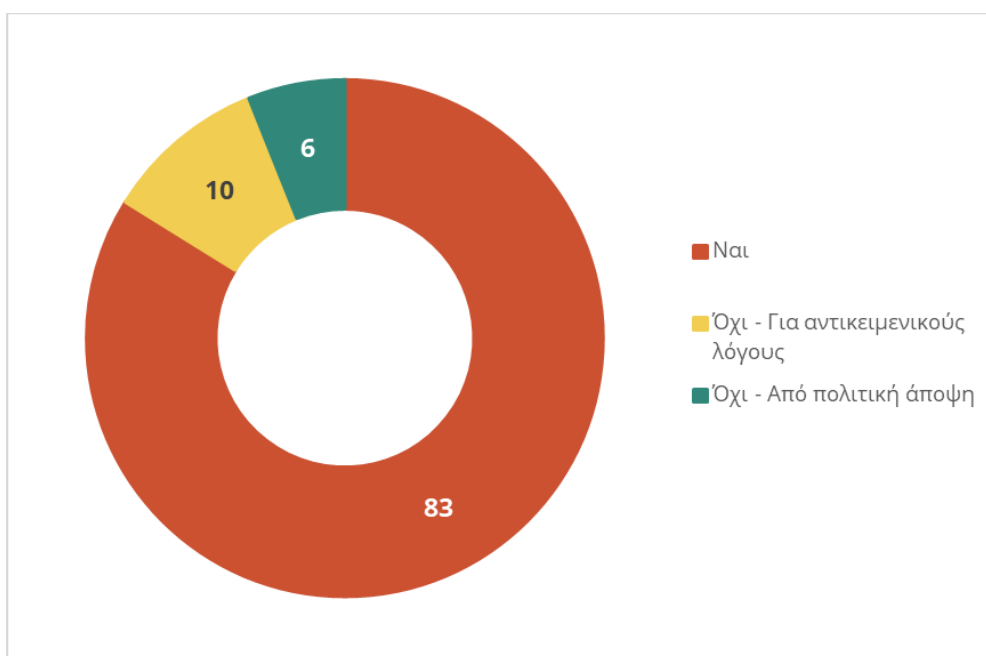
Σε ό,τι αφορά την εγγύτητα των νέων στα επιμέρους κόμματα, όπως είναι αναμενόμενο, υψηλότερα ποσοστά εγγύτητας («πολύ κοντά» ή «κοντά» στο συγκεκριμένο κόμμα) συγκεντρώνουν κατά σειρά ο ΣΥΡΙΖΑ (**27%**) και η Νέα Δημοκρατία (**27%**), ακολουθούμενα από το Μέρα25 (**15%**), τα ποσοστά αποδοχής του οποίου φαίνεται ότι υπερβαίνουν αρκετά την τελικώς εκφρασθείσα ψήφο προς αυτό, το ΚΚΕ (**10%**) και την Ελληνική Λύση (**10%**), το Κίνημα Αλλαγής (**9%**), ενώ υψηλό είναι, συγκριτικά, και το ποσοστό που δηλώνει «πολύ κοντά» ή

⁵⁵ Επίσης, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αντίστοιχα υψηλό είναι το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι συμμετέχουν ή θα συμμετείχαν σε πολιτικό κόμμα (35%) ή σε πολιτική νεολαία (23%).

«κοντά» στη Χρυσή Αυγή (**7%**). Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι, σε ό,τι αφορά τα δύο καινούρια κόμματα (Ελληνική Λύση και Μέρα 25) που μπήκαν στη Βουλή μετά τον Ιούλιο του 2019 υπάρχει και ένα σχετικά υψηλό ποσοστό (**5%**) που δήλωσε ότι δεν τα γνωρίζει. Το ποσοστό αυτό για τα υπόλοιπα κόμματα κινείται σε πολύ χαμηλά ποσοστά (<1%), ενώ για το ΚΚΕ είναι μηδενικό.

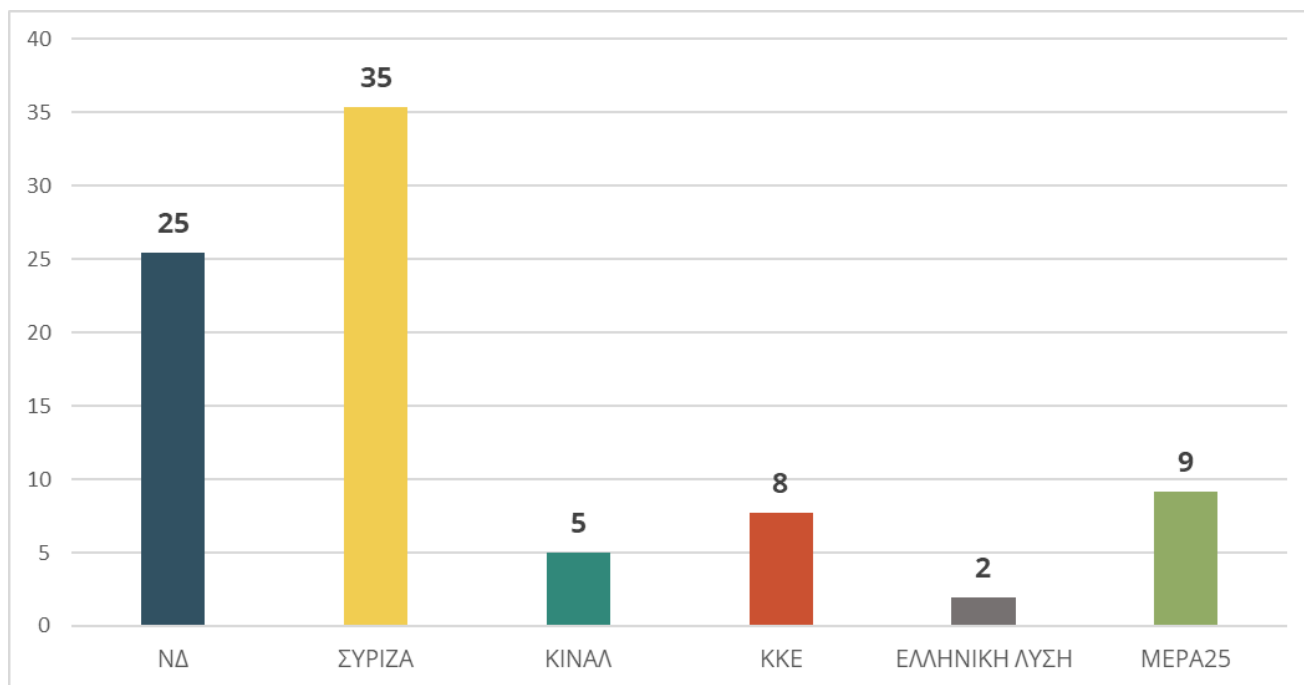
Εξάλλου, και η συμμετοχή των στην κατεξοχήν πολιτική στιγμή των κοινοβουλευτικών δημοκρατιών είναι αρκετά υψηλή, τουλάχιστον με τα δεδομένα του δείγματός μας, καθώς το **83%** δήλωσε ότι **ψήφισε στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές**, ενώ μόνο το **6%** δεν ψήφισε από πολιτική άποψη («δεν με εξέφραζε κανένα κόμμα», «δεν θεωρώ ότι οι εκλογές μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα», «δεν με ενδιαφέρει η πολιτική γενικά»), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 39⁵⁶.

Διάγραμμα 39 : Ψηφίσατε στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές του Ιουλίου του 2019 και, αν όχι, γιατί;

⁵⁶ Βλ. ωστόσο και την ανάλυση του Στράτου Φαναρά για το εκλογικό αποτέλεσμα του Ιουλίου του 2019, σύμφωνα με την οποία από τη σύγκριση του ποσοστού των νέων ψηφοφόρων στο exit roll με το ποσοστό των νέων στο γενικό πληθυσμό (εκλογικό σώμα) προκύπτει αυξημένη αποχή των νέων ψηφοφόρων σε σύγκριση με το σύνολο : Φαναράς, Στρ., *Βουλευτικές εκλογές 2019 – Μια πρώτη αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος*, Το Βήμα της Κυριακής, 14/7/2019

Η **προηγούμενη ψήφος** του δείγματός μας είναι αρκετά κοντά στα ευρήματα του exit poll των τελευταίων βουλευτικών εκλογών⁵⁷, με ελαφρά υπερεκπροσώπηση του ΚΚΕ και του Μέρα25 και υποεκπροσώπηση της ΝΔ, του ΣΥΡΙΖΑ και της Ελληνικής Λύσης, και φαίνεται στο Διάγραμμα 40⁵⁸.

Διάγραμμα 40: Ψήφος στις βουλευτικές εκλογές του 2019 (αστάθμιστα πρωτογενή δεδομένα)

Εμβαθύνοντας λίγο περισσότερο το επίπεδο της ανάλυσής μας σε ό,τι αφορά την εγγύτητα προς τα κόμματα και την εκλογική συμπεριφορά των ερωτώμενων, εντοπίζουμε ενδιαφέροντα στοιχεία :

Πρώτον, συγκρίνοντας τους/τις ερωτώμενους/-ες που δήλωσαν «πολύ κοντά» ή «κοντά» σε κάθε κόμμα είναι προφανές ότι υπάρχει ένα τμήμα αυτών που δηλώνει **εγγύτητα σε περισσότερα του ενός κόμματα**. Με βάση τα στοιχεία αυτά, σε ό,τι αφορά τα δύο μεγαλύτερα κόμματα βλέπουμε ότι η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ μοιράζονται ένα πολύ μικρό ποσοστό

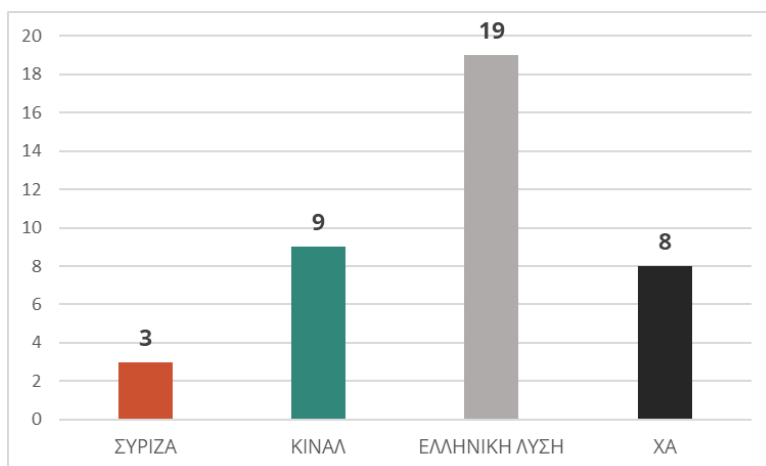
⁵⁷ Βλ. [Α. Εισαγωγή](#)

⁵⁸ Υπενθυμίζεται ότι όλα τα υπόλοιπα δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα ανάλυση, όπως έχει ήδη επισημανθεί στο κεφάλαιο [Β. Ταυτότητα έρευνας & μεθοδολογικές διευκρινίσεις](#), έχουν σταθμιστεί με βάση την προηγούμενη ψήφο των ηλικιών 17-34, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του exit poll.

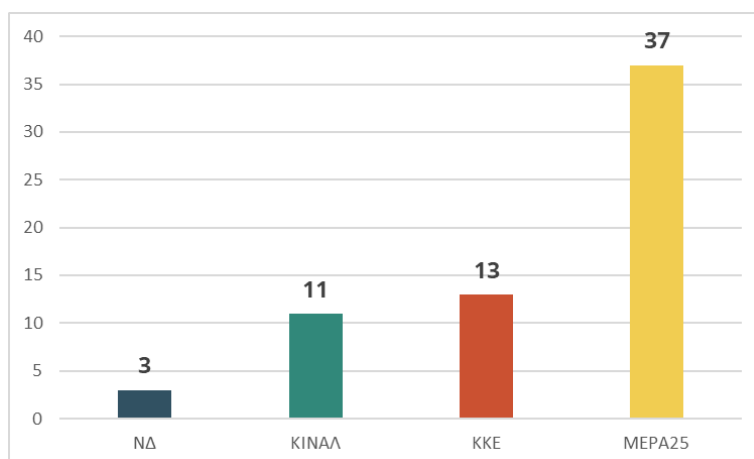
των «συμπαθούντων» τους, αφού **μόνο ένα 3% όσων δήλωσαν ότι «πολύ κοντά»/ «κοντά» στη Νέα Δημοκρατία, δήλωσαν το ίδιο και για τον ΣΥΡΙΖΑ και αντίστροφα** (στο συνολικό δείγμα ανέρχονται μόλις σε 1%) – στοιχείο ενδεικτικό της πολιτικής πόλωσης που επικρατεί μεταξύ τους (βλ. Διάγραμμα 41 και Διάγραμμα 42).

Αντίθετα, **το πιο συγγενές, από πλευράς δυνητικού εκλογικού ακροατηρίου, κόμμα προς τη Νέα Δημοκρατία είναι, όπως εύλογα θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, η Ελληνική Λύση**, αφού το **19%** όσων δηλώνουν «πολύ κοντά» ή «κοντά» στη Νέα Δημοκρατία δηλώνουν το ίδιο και για την Ελληνική Λύση, στοιχείο που μεταφράζεται αντίστροφα σε **53%** όσων δηλώνουν κοντά στην Ελληνική Λύση (συνολικά 5% του δείγματος – Διάγραμμα 41). Αντίστοιχα, **το πιο συγγενές προς τον ΣΥΡΙΖΑ κόμμα είναι, επίσης εύλογα, το Μέρα25**, αφού **37%** όσων δηλώνουν «πολύ κοντά» ή «κοντά» στον ΣΥΡΙΖΑ δηλώνουν το ίδιο και για το Μέρα25 ή, αντίστροφα, το **66%** όσων αισθάνονται «πολύ κοντά» ή «κοντά» στο Μέρα25 δηλώνουν το ίδιο και για τον ΣΥΡΙΖΑ (συνολικά 9% του δείγματος). Επίσης **αρκετά συγγενή είναι τα δυνητικά εκλογικά ακροατήρια του ΣΥΡΙΖΑ και του ΚΚΕ**, καθώς το **13%** όσων δηλώνουν εγγύτητα προς τον ΣΥΡΙΖΑ και αντίστοιχα **39%** όσων δηλώνουν εγγύτητα προς το ΚΚΕ απάντησαν ότι αισθάνονται «πολύ κοντά» ή «κοντά» και στα δύο κόμματα (Διάγραμμα 42).

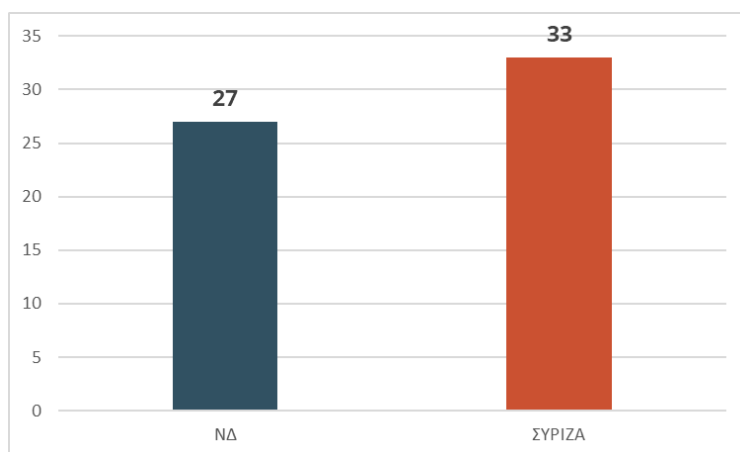
Σε ό,τι αφορά το **Κίνημα Αλλαγής**, αυτό φαίνεται ότι μοιράζεται όπως είναι εύλογο τη δυνητική εκλογική του βάση τόσο με τη Νέα Δημοκρατία (**27%** των «συμπαθούντων» το ΚΙΝΑΛ αισθάνονται και «πολύ κοντά» ή «κοντά» και στη ΝΔ – ποσοστό **9%** των δικών της «συμπαθούντων»), **όσο και με τον ΣΥΡΙΖΑ (33%** όσων δηλώνουν «πολύ κοντά» ή «κοντά» στο ΚΙΝΑΛ δηλώνουν το ίδιο και για τον ΣΥΡΙΖΑ, ποσοστό που αντιστοιχεί στο **11%** των δικών του «συμπαθούντων» - Διάγραμμα 43). Τέλος, σε ό,τι αφορά τη Χρυσή Αυγή, αυτή εμφανίζει μία περιορισμένη συνάφεια με τη Νέα Δημοκρατία, αφού το **8%** όσων δηλώνουν «πολύ κοντά» ή «κοντά» στη ΝΔ δηλώνουν το ίδιο και για τη ΧΑ (**32%** των δικών της «συμπαθούντων»), ενώ αντίθετα δεν υπάρχει κανένας/καμία που να δηλώνει εγγύτητα ταυτόχρονα προς τη ΧΑ και τον ΣΥΡΙΖΑ, όπως και προς την Ελληνική Λύση και τον ΣΥΡΙΖΑ.

Διάγραμμα 41 : Τι ποσοστό όσων δηλώνουν εγγύτητα προς τη ΝΔ, δηλώνουν το ίδιο και προς άλλα κόμματα

Διάγραμμα 42 : Τι ποσοστό όσων δηλώνουν εγγύτητα προς τον ΣΥΡΙΖΑ, δηλώνουν το ίδιο και προς άλλα κόμματα

Διάγραμμα 43 ; Τι ποσοστό όσων δηλώνουν εγγύτητα προς το ΚΙΝΑΛ, δηλώνουν το ίδιο και προς άλλα κόμματα

Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η σύγκριση που προκύπτει μεταξύ του **τι ψήφισαν στις βουλευτικές εκλογές του 2019 όσοι/όσες δηλώνουν κοντά σε κάθε κόμμα**, ώστε να δούμε πόσο επιτυχώς κάθε κόμμα μπορεί να μεταφράζει την εγγύτητα/τη συμπάθεια ενός μέρους της κοινωνίας (και δη της νεολαίας εν προκειμένω) σε έμπρακτη στήριξη στην κάλπη. Σύμφωνα με όσα αποτυπώνει ο Πίνακας 2, τη Νέα Δημοκρατία ψήφισε το **85%** όσων δήλωσαν ότι βρίσκονται «πολύ κοντά» ή «κοντά» σε αυτή, ενώ τον ΣΥΡΙΖΑ ψήφισε το **92%** όσων δήλωσαν εγγύτητα σε αυτόν. Αντίθετα, στις περισσότερες περιπτώσεις, ένα σημαντικό ποσοστό όσων δήλωσαν εγγύτητα σε κάποιο μικρό κόμμα ψήφισαν το πολιτικά συγγενές μεγάλο κόμμα (**34%** όσων δήλωσαν κοντά στο ΚΚΕ ψήφισαν ΣΥΡΙΖΑ, όπως και **66%** όσων δήλωσαν κοντά στο ΜέΡΑ25, ενώ αντίστοιχα **44%** όσων δήλωσαν κοντά στην Ελληνική Λύση ψήφισαν ΝΔ). Πιο χαρακτηριστικές βέβαια είναι οι περιπτώσεις όσων δηλώνουν κοντά στο ΚΙΝΑΛ που μοιράστηκαν στις εκλογές μεταξύ ΚΙΝΑΛ (**47%**), ΣΥΡΙΖΑ (28%) και ΝΔ (22%).

Εγγύτητα/Ψήφος	ΝΔ	ΣΥΡΙΖΑ	ΚΙΝΑΛ	ΚΚΕ	ΕΛΛΥΣΗ	ΜΕΡΑ25	ΧΑ
ΝΔ	85	4	3	0	2	1	3
ΣΥΡΙΖΑ	0	92	0	3	0	4	0
ΚΙΝΑΛ	22	28	47	0	0	0	0
ΚΚΕ	3	34	3	45	0	3	0
ΕΛΛΥΣΗ	44	0	0	0	19	3	22
ΜΕΡΑ25	0	66	0	7	0	23	0
ΧΑ	9	0	4	0	18	4	59

Πίνακας 2 : Ποιο ποσοστό όσων δηλώνουν εγγύτητα σε κάθε κόμμα ψήφισε τι στις ΒΕ 2019

8. «Για τα παιδιά που 'ναι στο Κόμμα»⁵⁹ : Μορφές κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής και δράσης

Η άμεση προσωπική συμμετοχή είτε σε διάφορες τυπικές και άτυπες μορφές κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης είτε σε αντίστοιχου περιεχομένου δράσεις θεωρείται εύλογα το **υψηλότερο επίπεδο κοινωνικής και πολιτικής ενεργοποίησης και εμπλοκής**, αφού

⁵⁹ Από το ομότιτλο τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου από το δίσκο Η Ρεζέρβα (1979).

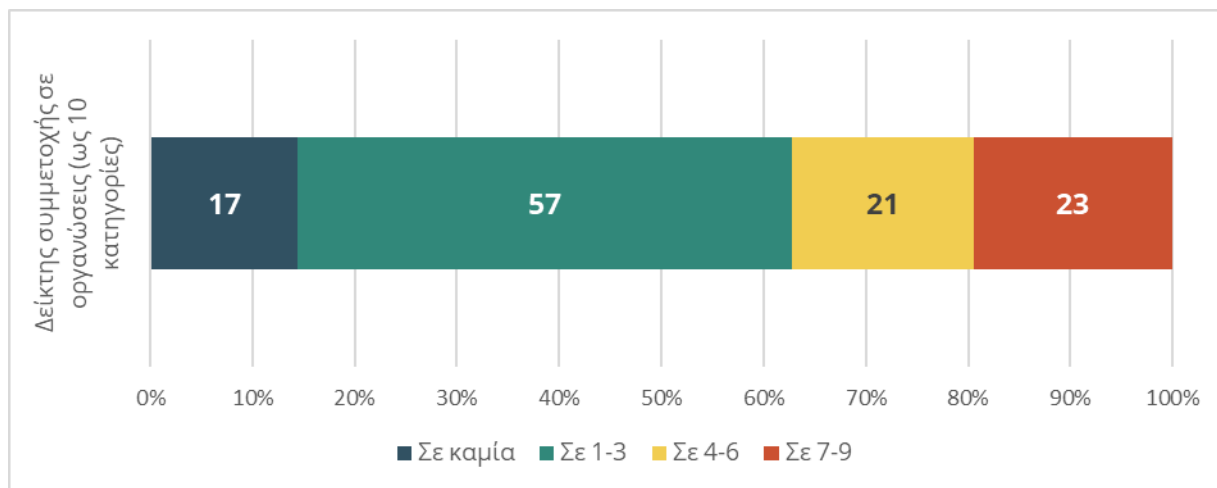
προϋποθέτει όχι γενικώς και αορίστως το ενδιαφέρον, αλλά την **άμεση επένδυση χρόνου και ενέργειας (ενίοτε και υλικών πόρων) από την πλευρά των συμμετεχόντων**. Με αυτή την έννοια θα περίμενε εύλογα κανείς τα ποσοστά διαθεσιμότητας για μια τέτοιου είδους πολιτική και κοινωνική εμπλοκή να είναι χαμηλά μεταξύ των νέων ανθρώπων. Ωστόσο, **τα ευρήματα της έρευνάς μας είναι εξαιρετικά ενθαρρυντικά – ειδικά μάλιστα αν ληφθεί υπόψη ότι σκοπίμως στις ερωτήσεις μας δεν περιλάβαμε μορφές διαδικτυακής κινητοποίησης και συμμετοχής, ακριβώς για να ανιχνεύσουμε το «σκληρό πυρήνα» όσων είναι διατεθειμένοι/-ες να συμμετέχουν σε οργανώσεις και δράσεις⁶⁰.**

Αναλυτικότερα, σε σχέση με την πολιτική συμμετοχή κάναμε δύο ομάδες ερωτήσεων. Η πρώτη ομάδα αφορούσε τη **συμμετοχή σε διαφόρων ειδών πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις** («Πολλοί άνθρωποι μετέχουν σε κοινωνικές ή πολιτικές οργανώσεις διαφόρων ειδών. Σε ποιες από τις παρακάτω οργανώσεις θα συμμετείχατε ως μέλος ή συμμετέχετε/συμμετείχατε ήδη;»), ενώ η δεύτερη τη **συμμετοχή σε πολιτικές και κοινωνικές δράσεις** («Μιλώντας για κοινωνικές και πολιτικές δράσεις, σε ποιες από τις παρακάτω μορφές κοινωνικής και πολιτικής δράσης και κινητοποίησης θα παίρνατε ή έχετε ήδη πάρει μέρος;»). Με βάση τις απαντήσεις σε κάθε ομάδα ερωτήσεων⁶¹, δημιουργήσαμε έναν **δείκτη συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε οργανώσεις**, με βάση τον αριθμό των οργανώσεων στον οποίο δήλωσε κάθε ερωτώμενος/-η ότι συμμετέχει/θα συμμετείχε, στον οποίο ο μέσος όρος των ερωτώμενων τοποθετήθηκε στο 2,46 σε μία κλίμακα 0-10, και έναν αντίστοιχο **δείκτη συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε δράσεις**, με βάση τον αριθμό των δράσεων στον οποίο δήλωσε κάθε ερωτώμενος/-η ότι συμμετέχει/θα συμμετείχε, στον οποίο ο μέσος όρος των ερωτώμενων τοποθετήθηκε στο 2,47 σε μία κλίμακα 0-7. Αναλυτικά τα ποσοστά όσων δήλωσαν υψηλή διαθεσιμότητα συμμετοχής σε οργανώσεις και σε δράσεις αντίστοιχα φαίνονται στο Διάγραμμα

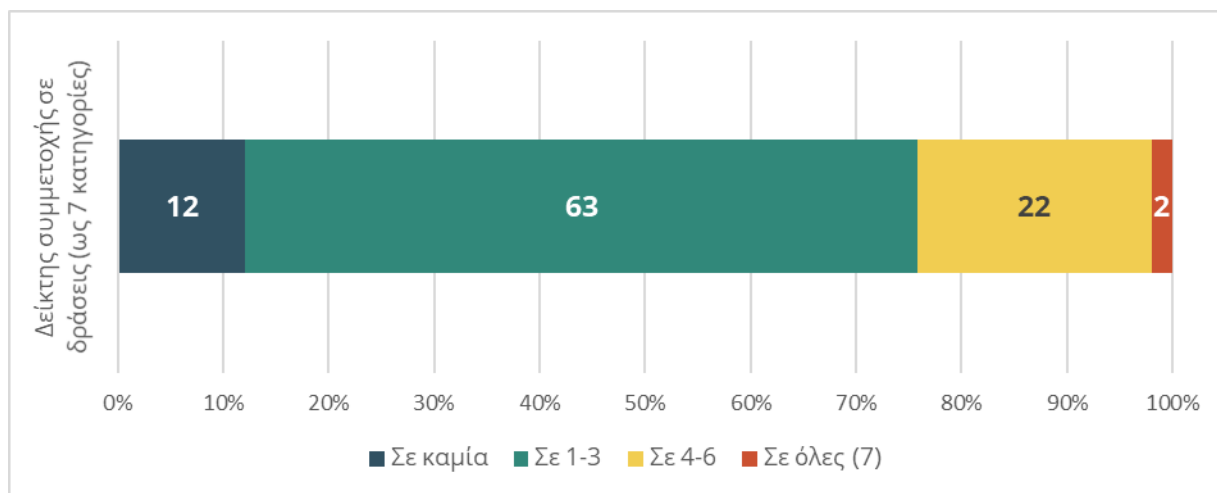
⁶⁰ Για τα ζητήματα της ψηφιακής δημοκρατίας και τη σχέση εικονικής και ενσώματης συμμετοχής, βλ. Moreno Gálvez, F.J., Τίλλη, Μ. (μτφρ.), *Δημοκρατία και συμμετοχή στην ψηφιακή εποχή: Τα νέα δικαιώματα της ψηφιακής πολιτείας*, E-paper για το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς και το Δίκτυο Transform! Europe, στο πλαίσιο του προγράμματος Τεχνολογία, Κοινωνία, Αριστερά.

⁶¹ Η βαθμολογία στον δείκτη υπολογίζεται προσθέτοντας 1 πόντο για κάθε θετική απάντηση συμμετοχής σε κάποια κατηγορία οργάνωσης (0-10). Αντίστοιχα στον δείκτη συμμετοχής διαθεσιμότητας συμμετοχής σε δράσεις (0-7).

44 και στο Διάγραμμα 45, από όπου προκύπτει ότι – όπως είναι λογικό – η πλειοψηφία των ερωτώμενων δηλώνει διαθεσιμότητα συμμετοχής σε έναν μικρό/μέσο αριθμό οργανώσεων και δράσεων.

Διάγραμμα 44 : Δείκτης συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε οργανώσεις - Σε πόσες κατηγορίες οργανώσεων συμμετέχουν/ θα συμμετείχαν οι ερωτώμενοι/-ες

Διάγραμμα 45 : Δείκτης συμμετοχής/διαθεσιμότητας συμμετοχής σε δράσεις - Σε πόσες κατηγορίες δράσεων συμμετέχουν/ θα συμμετείχαν οι ερωτώμενοι/-ες

Τα αναλυτικά στοιχεία είναι ακόμα πιο ενδιαφέροντα. Συγκεκριμένα, το πρώτο που πρέπει να επισημανθεί είναι το **σχετικά χαμηλό (13%) ποσοστό όσων δήλωσαν ότι δεν θα συμμετείχαν σε κανένος είδους κοινωνική ή πολιτική οργάνωση**, στοιχείο ενθαρρυντικό

για την ενεργή διάθεση της νέας γενιάς⁶². Ένα δεύτερο και εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο είναι το ότι – σε αντίθεση με ό,τι θα περίμενε κανείς – **η συμμετοχή ή διαθεσιμότητα για συμμετοχή σε πολιτικό κόμμα ή οργάνωση συγκεντρώνει το υψηλότερο (μαζί με τη συμμετοχή σε περιβαλλοντικές οργανώσεις) ποσοστό θετικών απαντήσεων (35%)**, γεγονός που συμβαδίζει με όσα επισημάναμε παραπάνω περί του ότι δεν ισχύει το στερεότυπο πως «οι νέοι γυρνούν την πλάτη τους στα κόμματα». Επίσης αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, αν και το δείγμα μας αποτελείται από ανθρώπους 17-34 ετών, το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι συμμετέχουν ή θα συμμετείχαν σε **πολιτική νεολαία (23%)** είναι πολύ μικρότερο όσων δήλωσαν ότι συμμετέχουν ή θα συμμετείχαν σε πολιτικό κόμμα⁶³, γεγονός που γεννά εύλογα ερωτηματικά για τον ουσιαστικό ρόλο των πολιτικών νεολαιών (ο οποίος μάλιστα προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα), την αυτονομία τους σε σχέση με τα οικεία κόμματα, αλλά και την ελκυστικότητά τους για τους νέους και τις νέες όπου απευθύνονται⁶⁴.

Ένα ακόμα στοιχείο άξιο επισημάνσης είναι η **πολύ χαμηλή κατάταξη στις θετικές απαντήσεις των συνδικαλιστικών σωματείων, στα οποία δήλωσε ότι συμμετέχει ή θα συμμετείχε μόλις το 16% των ερωτώμενων**, ποσοστό το οποίο μεταξύ όσων εργάζονται αυτή τη στιγμή διαφοροποιείται ελάχιστα σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος και ανέρχεται μόλις σε **18%**. Το γεγονός ότι η νέα γενιά – με τη σημαντική εργασιακή ανασφάλεια που επισημάναμε παραπάνω – δεν αισθάνεται την ανάγκη να συμμετάσχει σε συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι ενδεικτικό της εξαιρετικά μεγάλης απαξίωσης του συνδικαλισμού στη χώρα μας και της μειωμένης χρησιμότητας για τους ίδιους και για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας τους που βλέπουν οι νέοι/-ες στα σωματεία.

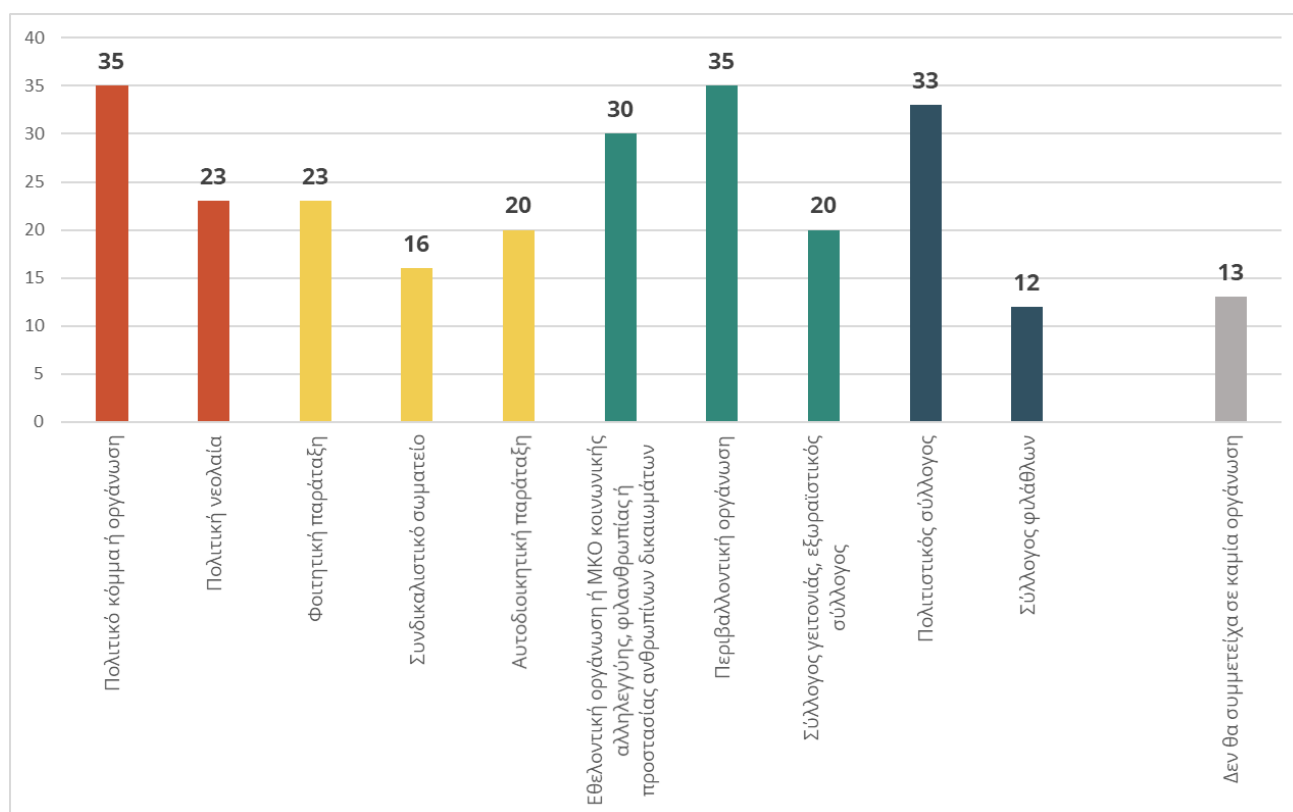
⁶² Για τα ποσοστά σε παρόμοιες ερωτήσεις προηγούμενων ερευνών, βλ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 61-63 (όπου ωστόσο οι ερωτήσεις είχαν διατυπωθεί με πιο περιοριστικό τρόπο – αν πράγματι μετέχει ο ερωτώμενος/-η σε οργάνωση αυτή τη στιγμή), καθώς και Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, ό.π., σ. 149.

⁶³ Μάλιστα το ποσοστό δεν διαφοροποιείται ούτε μεταξύ των νεότερων του δείγματος (κατηγορία 17-24 ετών).

⁶⁴ Σημειώνεται ότι στην έρευνα του 1997 σε ερώτηση σχετικά με τη χρησιμότητα των πολιτικών νεολαιών το 36% απάντησε ότι «δεν χρησιμεύουν σε τίποτα», ενώ το 45% ότι «είναι χρήσιμες στους νέους» (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 147).

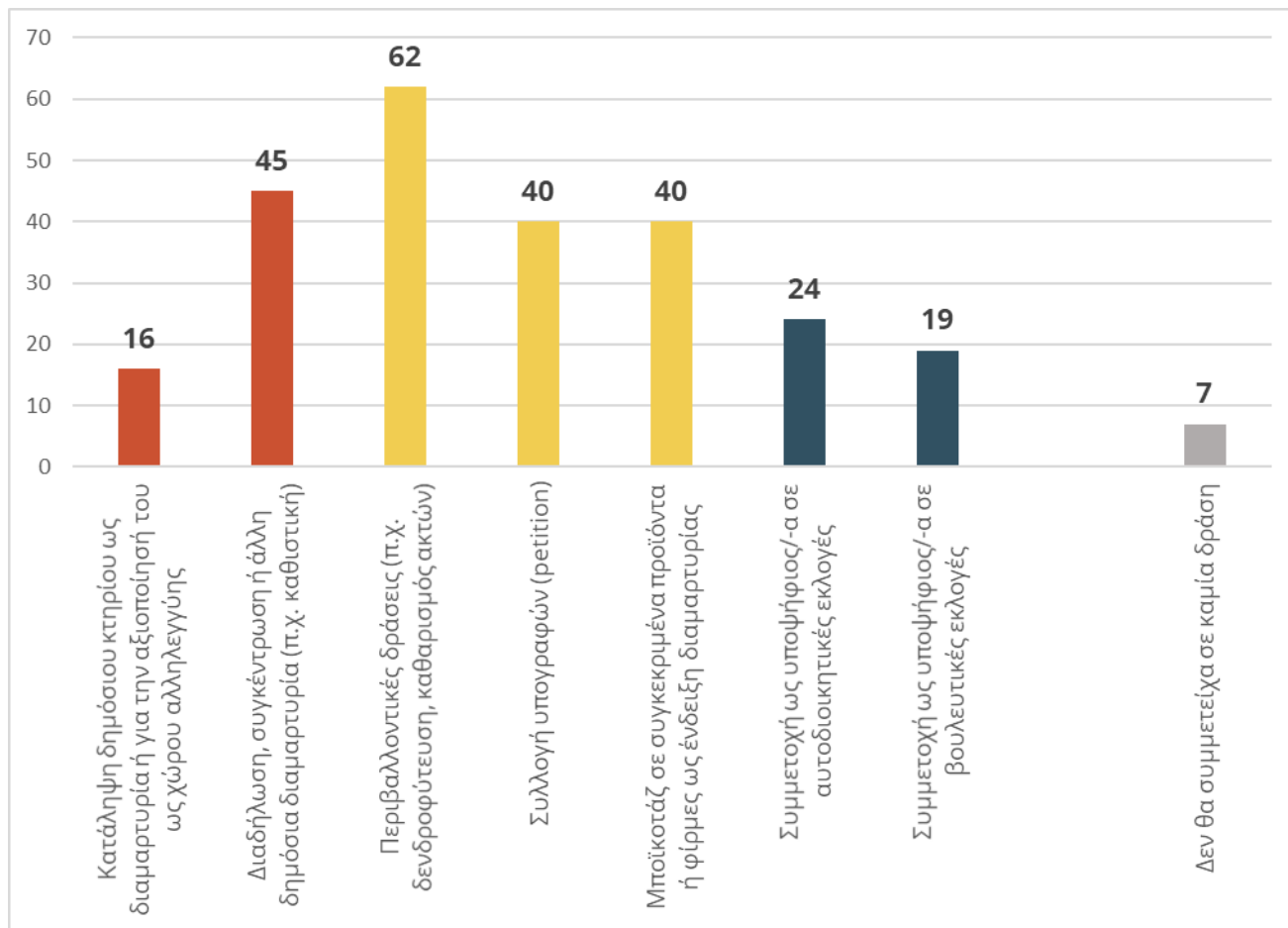

Τέλος, **συνολικά τα ποσοστά των απαντήσεων περί της συμμετοχής/ διαθεσιμότητας συμμετοχής** που βλέπουμε (Διάγραμμα 46) είναι **αρκετά υψηλότερα από αυτά που όλοι και όλες αντιλαμβανόμαστε ως πραγματική πολιτική και κοινωνική συμμετοχή των νέων** και έχουν αποτυπωθεί σε άλλες έρευνες στο παρελθόν. Είναι λοιπόν εύλογο να ερμηνεύσει κανείς τις απαντήσεις των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα ως μία **έκφραση κατ' αρχήν διάθεσης συμμετοχής, η οποία όμως δεν πραγματώνεται γιατί οι σήμερα υπάρχοντες θεσμοί και οργανώσεις δεν εμπνέουν τους νέους και τις νέες αρκετά.**

Διάγραμμα 46 : Πολλοί άνθρωποι μετέχουν σε κοινωνικές ή πολιτικές οργανώσεις διαφόρων ειδών. Σε ποιες από τις παρακάτω οργανώσεις θα συμμετείχατε ως μέλος ή συμμετέχετε/συμμετείχατε ήδη;

Αντίστοιχα ενθαρρυντική είναι η εικόνα που προκύπτει από τις απαντήσεις στην ερώτηση σχετικά με τη συμμετοχή ή τη διαθεσιμότητα συμμετοχής σε κοινωνικές και πολιτικές δράσεις, κινητοποιήσεις, διαμαρτυρίες, πρωτοβουλίες κ.λπ., όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 47.

Διάγραμμα 47 : Μιλώντας για κοινωνικές και πολιτικές δράσεις, σε ποιες από τις παρακάτω μορφές κοινωνικής και πολιτικής δράσης και κινητοποίησης θα παίρνατε ή έχετε ήδη πάρει μέρος;

Ειδικότερα, εκτός από τη συμμετοχή/διαθεσιμότητα συμμετοχής σε **περιβαλλοντικές δράσεις** που συγκεντρώνει και μακράν το υψηλότερο ποσοστό θετικών απαντήσεων (**62%**), επίσης σημαντικά ποσοστά θετικών απαντήσεων συγκεντρώνουν και οι **διαδηλώσεις**, συγκεντρώσεις και άλλες διαμαρτυρίες (**45%**), η **συλλογή υπογραφών** (**40%**) και το **μποϊκοτάζ** σε συγκεκριμένα προϊόντα ή φέρμες ως ένδειξη διαμαρτυρίας (**40%**). Ενδιαφέρον δε είναι το γεγονός ότι δύο μορφές πολιτικής δράσης που προϋποθέτουν μεγάλη έκθεση σε δημοσιότητα και επένδυση σε χρόνο και προσπάθεια, αλλά και υψηλό βαθμό ταύτισης με κάποιο κόμμα, η **υποψηφιότητα** σε αυτοδιοικητικές, αλλά και σε εθνικές εκλογές, έλαβαν σχετικά υψηλά ποσοστά θετικών απαντήσεων (**24%** και **19%** αντίστοιχα δήλωσε ότι συμμετέχει ή θα συμμετείχε ως υποψήφιος/-α). Τέλος, είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι ακόμα και η συμμετοχή

σε **κατάληψη δημοσίου κτηρίου**, η οποία αντίκειται στην ισχύουσα νομοθεσία, συγκέντρωσε τις θετικές απαντήσεις του **16%** των ερωτώμενων, ενώ οι νέοι και οι νέες που δήλωσαν ότι **δεν θα συμμετείχαν σε καμία δράση δεν υπερβαίνουν το 7%**⁶⁵.

9. «Γίνε η αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο»⁶⁶; Απόψεις των νέων για την κοινωνική αλλαγή

Ιστορικά, η νεολαία θεωρούνταν – και κατά κανόνα ήταν – πρωταγωνίστρια σε όλες τις μεγάλες αλλά και τις μικρότερες κοινωνικές αλλαγές. Ωστόσο τις τελευταίες αρκετές δεκαετίες και κυρίως από την αρχή της δεκαετίας του 1990 η κυρίαρχη ρητορική είναι αυτή του **«There Is No Alternative»** (Δεν Υπάρχει Εναλλακτική), του διάσημου ΤΙΝΑ, και η προσπάθεια περιορισμού κάθε συζήτησης για ριζικές κοινωνικές αλλαγές. Αντίθετα, στο πλαίσιο της αποθέωσης της ατομικότητας, η κοινωνική αλλαγή επιχειρείται να ταυτιστεί με την αυτοβελτίωση, την αλλαγή στάσης, τη «θετική ενέργεια» του ατόμου. Με αυτά τα δεδομένα, θεωρήσαμε ότι θα είχε ενδιαφέρον να ερευνήσουμε τις απόψεις των νέων αφ' ενός σχετικά με το αν και με ποιον τρόπο θεωρούν ότι πρέπει να αλλάξει η ελληνική κοινωνία και αφ' ετέρου σχετικά με το αν προκρίνουν την ατομική βελτίωση ή τη συλλογική δράση ως μέσο για την κοινωνική αλλαγή.

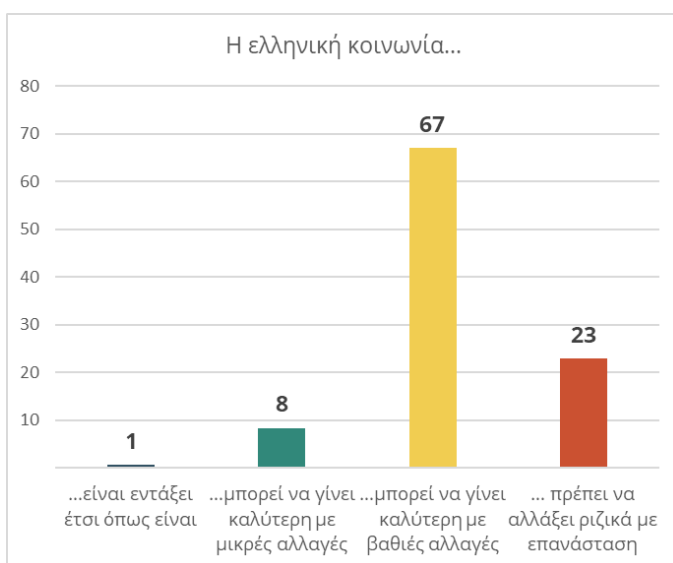
Σε ό,τι αφορά το **αν και με ποιον τρόπο πρέπει να αλλάξει η ελληνική κοινωνία**, δεν υπήρξε παρά μόνο ένα αμελητέο ποσοστό (**1%**) που απάντησε ότι «η ελληνική κοινωνία είναι εντάξει έτσι όπως είναι», ενώ λίγοι/-ες είναι και εκείνοι/-ες που θεωρούν ότι αρκούν μικρές αλλαγές (**8%**). Αντίθετα, η μεγάλη πλειοψηφία θεωρεί ότι η ελληνική κοινωνία **χρειάζεται βαθιές αλλαγές (67%)**, ενώ περίπου ένας στους τέσσερις (**23%**) νέους και νέες

⁶⁵ Για τα αντίστοιχα ποσοστά στην ερώτηση ποιες δράσεις είναι πιο αποτελεσματικές για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των νέων, βλ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Envirometrics Τεχνικοί Σύμβουλοι, ό.π., σ. 57.

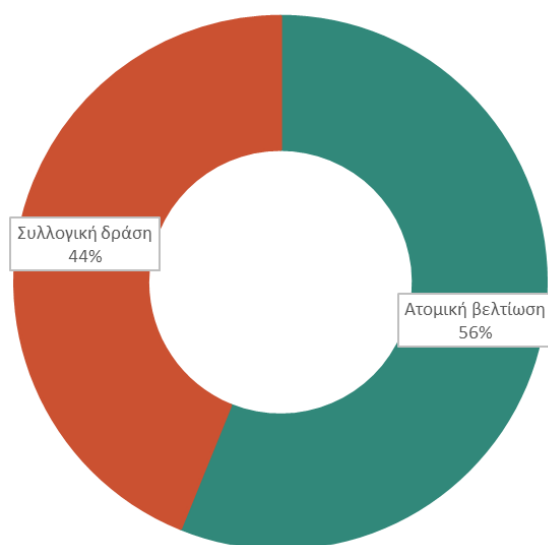
⁶⁶ Η συγκεκριμένη πολύ διαδεδομένη φράση αποδίδεται εσφαλμένα στον Μαχάτμα Γκάντι. Την παραθέτουμε εδώ στον τίτλο μας, σκοπίμως προκειμένου να υπενθυμίσουμε την κυρίαρχη ρητορική γύρω από την ατομοκεντρική/ατομικιστική διάσταση που επιχειρείται να προσδοθεί στην κοινωνική αλλαγή συχνά και με όρους marketing.

θεωρεί ότι «η ελληνική κοινωνία πρέπει να αλλάξει ριζικά με επανάσταση» (Διάγραμμα 48).

Αντίθετα, διχασμένη εμφανίζεται η νεολαία στο ερώτημα του **τρόπου με τον οποίο μπορούμε να επιτύχουμε την επιθυμητή κοινωνική αλλαγή**, καθώς το **56%** θεωρεί ότι «ο καλύτερος τρόπος για να αλλάξει και να βελτιωθεί μια κοινωνία είναι ο καθένας μας προσωπικά να προσπαθήσει πρώτα απ' όλα να αλλάξει και να βελτιωθεί ο ίδιος/η ίδια **ατομικά**», ενώ το **43%** προκρίνει τη **συλλογική οργάνωση**, πρωτοβουλίες και δράσεις που θα διεκδικούν τις αναγκαίες αλλαγές (Διάγραμμα 49).

Διάγραμμα 48 : Ανάγκη και τρόποι βελτίωσης/αλλαγής της ελληνικής κοινωνίας

Διάγραμμα 49 : Καλύτερος τρόπος να αλλάξει και να βελτιωθεί μια κοινωνία

Για λόγους σύγκρισης, υπενθυμίζεται ότι στην ερώτηση για το αν και πώς πρέπει να αλλάξει η ελληνική κοινωνία, στην έρευνα του 1999⁶⁷, τα ποσοστά ήταν αρκετά διαφορετικά, καθώς : Το **1,2%** είχε αναφέρει ότι «η κοινωνία μας είναι εντάξει έτσι όπως είναι», το **28%** ζητούσε μικρές αλλαγές (πλέον έχει περιοριστεί στο 8%), το **57%** ζητούσε βαθιές αλλαγές (πλέον έχει ανέλθει στο 67%) και μόλις το **13,2%** θεωρούσε ότι πρέπει να αλλάξει ριζικά με επανάσταση (έχει ανέλθει στο 23%).

⁶⁷ Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, ό.π., σ. 84.

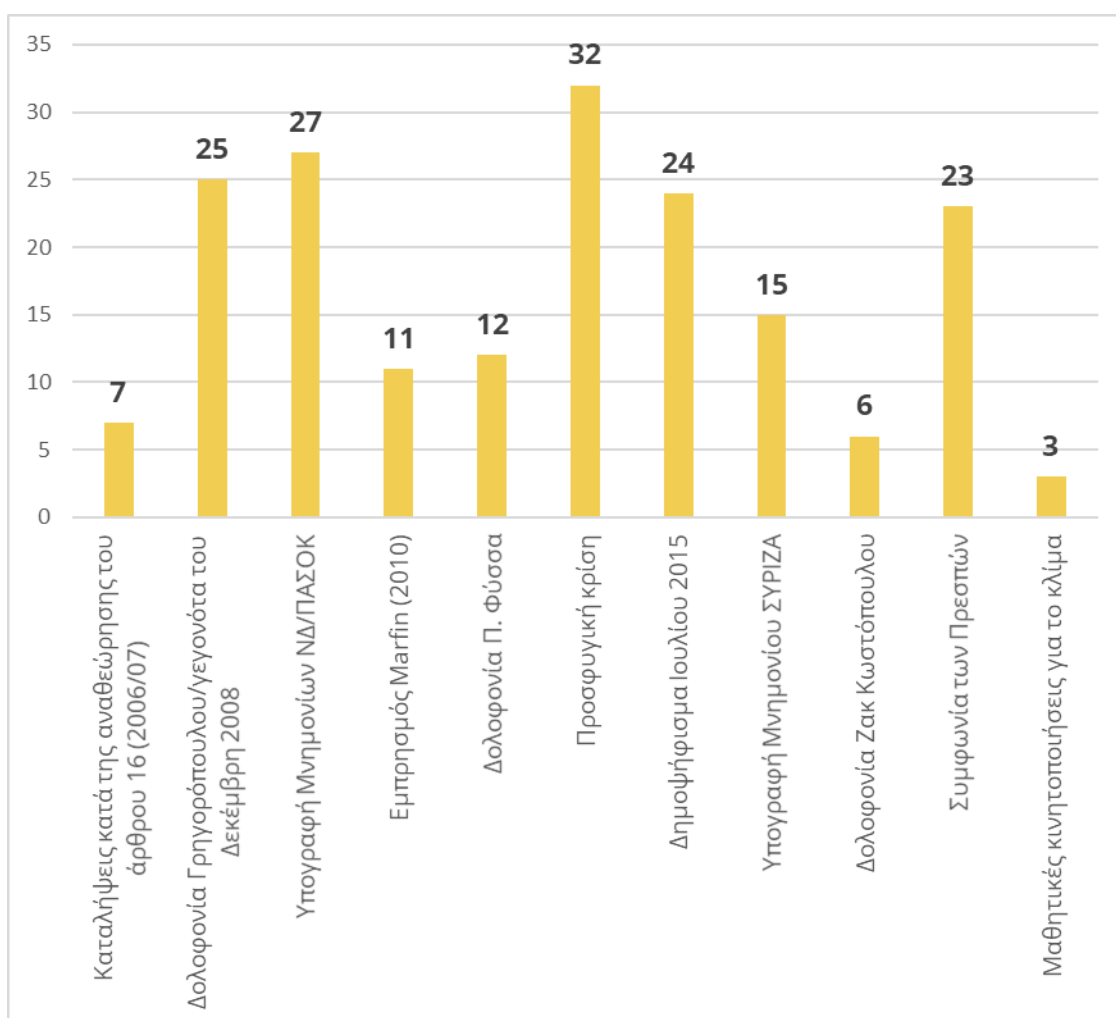
10. Από το Δεκέμβρη του 2008 στους «μακεδονομάχους» : Διαδρομές πολιτικοποίησης

Ως γνωστόν, στη διαδρομή της ζωής των περισσότερων ανθρώπων συμβαίνουν **γεγονότα που επιδρούν καθοριστικά στη διαμόρφωση των κοινωνικών τους αντιλήψεων και της πολιτικής τους συνείδησης**, τα οποία – συλλογικά βιωμένα – είναι αυτά που διαμορφώνουν τα κοινά χαρακτηριστικά μιας γενιάς. Στο πλαίσιο της έρευνάς μας, προτείναμε στους ερωτώμενους/στις ερωτώμενες μια σειρά από περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά γεγονότα της περιόδου από το 2006 μέχρι και σήμερα, που θεωρήσαμε ότι είναι πιθανό να έχουν επιδράσει στην πολιτική συνείδησή τους, είτε αλλάζοντας είτε ισχυροποιώντας τις πεποιθήσεις τους, ζητώντας τους να επιλέξουν εκείνα (μέχρι 2) που θεωρούν ότι πράγματι επέδρασαν. Από τις απαντήσεις προκύπτουν τα ακόλουθα ευρήματα (Διάγραμμα 50) :

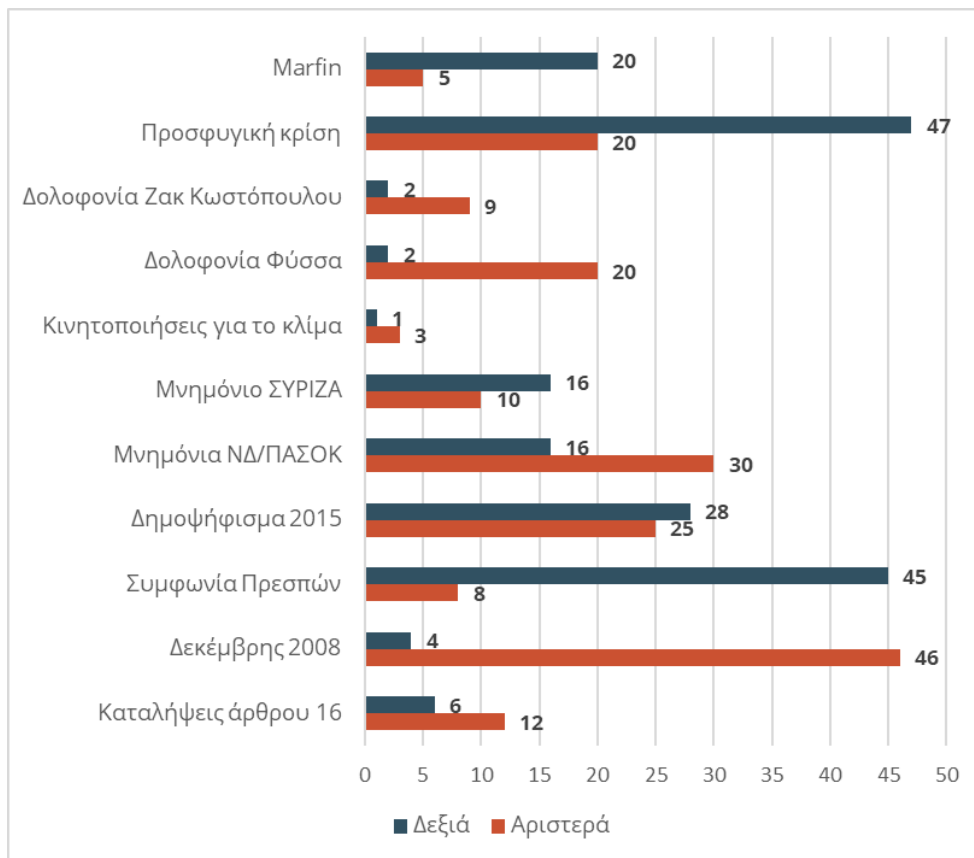
Τα γεγονότα που επηρέασαν περισσότερο τις πολιτικές απόψεις των σημερινών νέων, σύμφωνα με τους ίδιους/τις ίδιες, είναι κατά σειρά η προσφυγική κρίση (**32%**), η υπογραφή των μνημονίων από τη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ (**27%**), η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και ο Δεκέμβρης του 2008 (**25%**), το δημοψήφισμα του 2014 (**24%**) και η Συμφωνία των Πρεσπών (**23%**). Αντίθετα, μικρότερη επίδραση στις πολιτικές απόψεις των νέων φαίνεται ότι είχε η υπογραφή του μνημονίου από τον ΣΥΡΙΖΑ (**15%**), η δολοφονία του Παύλου Φύσσα (**12%**), αλλά και ο εμπρησμός της Marfin το 2010 (**11%**).

Εμβαθύνοντας δε περισσότερο την ανάλυσή μας (Διάγραμμα 51), παρατηρούμε ότι **κάποια γεγονότα πολιτικοποίησαν τη νεολαία σαφώς προς αριστερή κατεύθυνση** (δολοφονία Π. Φύσσα, υπογραφή μνημονίων από τη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ, δολοφονία Αλ. Γρηγορόπουλου και Δεκέμβρης 2008, δολοφονία Ζακ Κωστόπουλου), **ενώ άλλα πολιτικοποίησαν τη νεολαία προς δεξιά κατεύθυνση** (συμφωνία των Πρεσπών, εμπρησμός Marfin). Σημειώνουμε ιδιαίτερα δύο στοιχεία: Αφ' ενός την **προσφυγική κρίση** την οποία επέλεξαν ως καθοριστικό για την πολιτικοποίησή τους στοιχείο και νέοι/-ες που ανήκουν στη Δεξιά (**47%**) και νέοι/-ες από την Αριστερά (**20%**) – φαινόμενο που σχετίζεται με τη μακρά διάρκεια του προσφυγικού (τουλάχιστον από το 2014 μέχρι σήμερα) κατά τη διάρκεια της

οποίας το θέμα έτυχε διαφορετικής διαχείρισης και πολιτικής πλαισίωσης. Αφ' ετέρου το **Δημοψήφισμα του 2015**, αλλά και την **υπογραφή του μνημονίου από τον ΣΥΡΙΖΑ**, τα οποία επίσης φαίνεται ως γεγονότα να προκάλεσαν μία **αμφίπλευρη πολιτικοποίηση** της νεολαίας τόσο προς τα δεξιά (επιλέγονται ως καθοριστικά από το **28%** και το **16%** όσων ανήκουν στη Δεξιά αντίστοιχα) όσο και προς τα αριστερά (επιλέγονται ως καθοριστικά από το **25%** και το **10%** όσων ανήκουν στην Αριστερά).

Διάγραμμα 50 : Ορισμένες φορές, κάποια μεγάλα γεγονότα επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τις πολιτικές απόψεις των ανθρώπων, είτε για να ενισχύσουν τις ήδη διαμορφωμένες απόψεις τους είτε για να τις αλλάξουν ριζικά. Αν έπρεπε να επιλέξετε μεταξύ των παρακάτω γεγονότων, ποια 2 θα λέγατε ότι επηρέασαν περισσότερο τις δικές σας πολιτικές απόψεις;

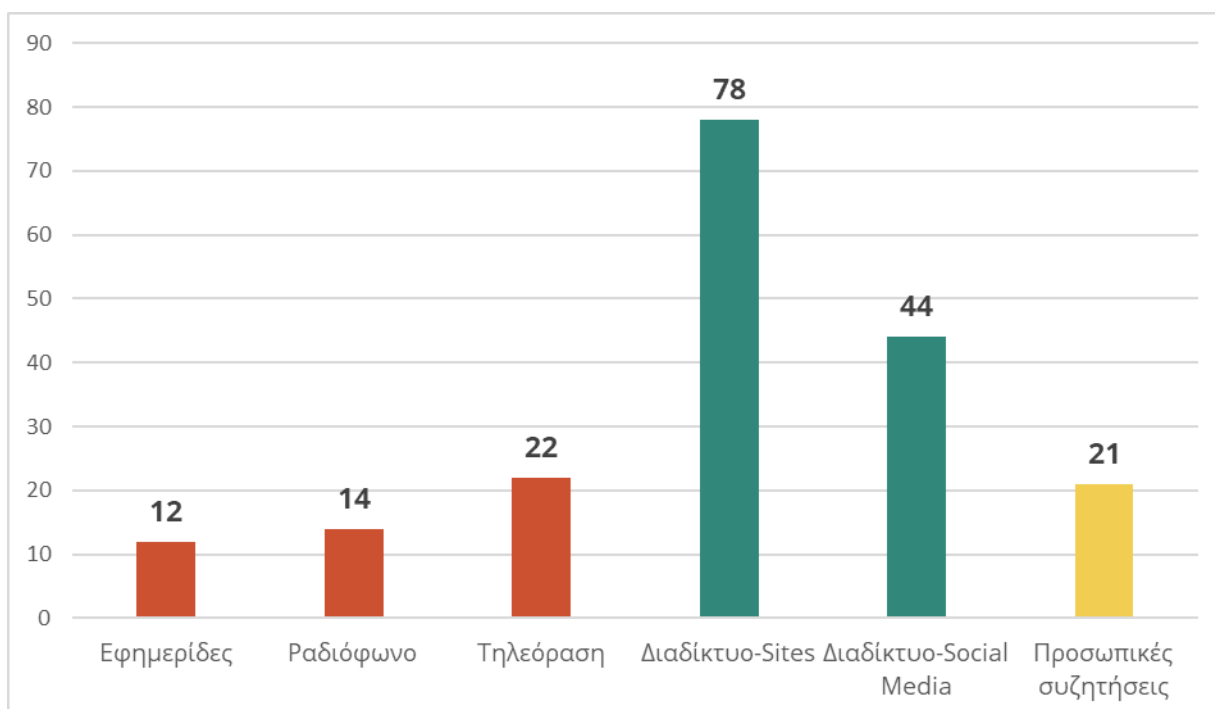
Διάγραμμα 51 : Γεγονότα πολιτικοποίησης και αυτοτοποθέτηση στην Αριστερά ή στη Δεξιά

11. «Το είπε το ραδιόφωνο - το είχα κλείσει, το είπε η τηλεόραση - την είχα σπάσει, το είπαν οι αρμόδιοι - δεν ψήφισα»⁶⁸ : Πηγές ενημέρωσης και παράγοντες επιρροής των πολιτικών αντιλήψεων της νεολαίας

Ένα ακόμη ερώτημα που αφορά τη σχέση των νέων με την πολιτική είναι το **από πού ενημερώνονται για τα πολιτικά και κοινωνικά θέματα και τι τους/τις επηρεάζει περισσότερο στη διαμόρφωση των πολιτικών τους αντιλήψεων**, καθώς σε μεγάλο βαθμό τα ερεθίσματα που δέχονται, σταθερά ή ευκαιριακά, καθορίζουν και την πολιτική τους συμπεριφορά.

⁶⁸ Στίχος από το τραγούδι Requiem του Αλκίνοου Ιωαννίδη (Ανεμοδείκτης, 1999)

Σε ό,τι αφορά τις **πηγές ενημέρωσής τους για την επικαιρότητα**, με διαφορά το πιο δημοφιλές μέσο βάσει των απαντήσεων των νέων είναι το **διαδίκτυο**, αφού το **78%** απάντησε ότι ενημερώνεται από το διαδίκτυο μπαίνοντας απευθείας σε **sites**, ενώ το **44%** ότι ενημερώνεται μέσω αναρτήσεων στα **social media**. Σε **χαμηλότερα** αντίθετα **ποσοστά** κινούνται τα **«παραδοσιακά» ΜΜΕ**, με την **τηλεόραση** να συγκεντρώνει την προτίμηση του **22%** των ερωτώμενων (ποσοστό και πάλι χαμηλό σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό), το **ραδιόφωνο** του **14%** και τις **εφημερίδες** του **12%**. Επίσης, υψηλό σχετικά είναι το ποσοστό (**21%**) όσων συνηθίζουν να ενημερώνονται για την επικαιρότητα μέσω **προσωπικών συζητήσεων** (Διάγραμμα 52).

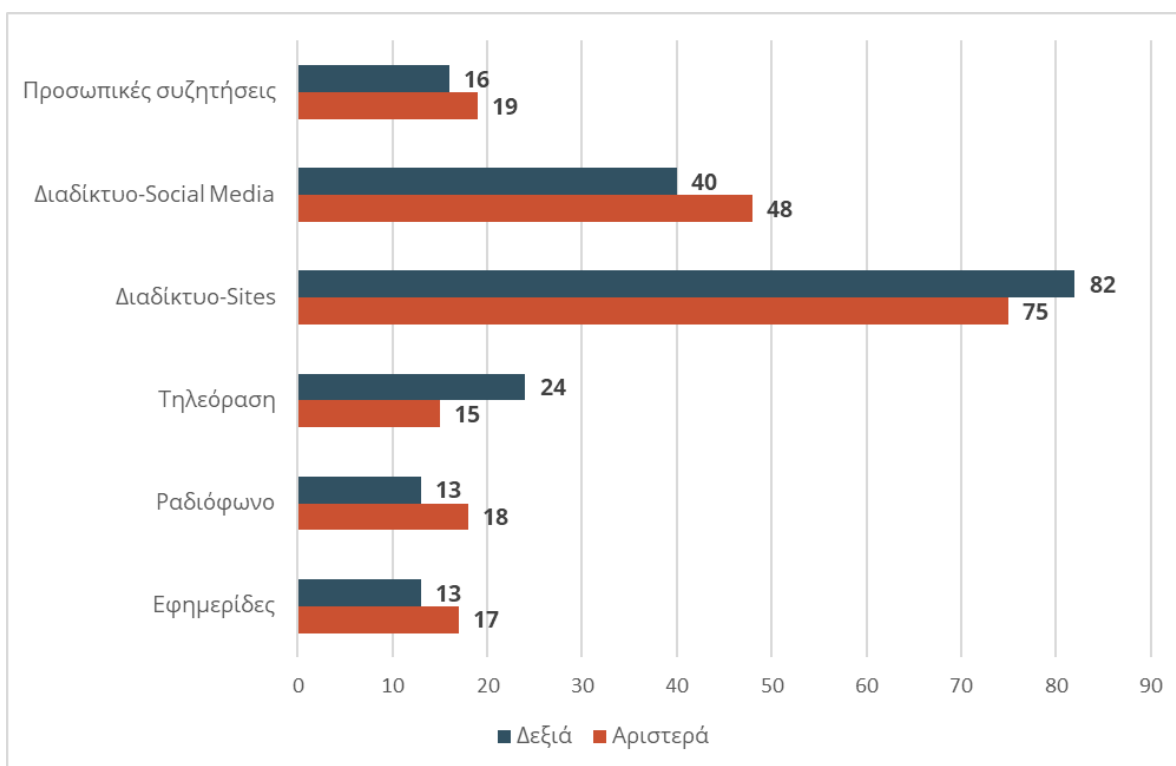

Διάγραμμα 52 : Παρακαλώ επιλέξτε 2 από τα παρακάτω μέσα, με βάση το πόσο συχνά τα χρησιμοποιείτε για να μαθαίνετε την επικαιρότητα.

Ειδικότερα δε σε ό,τι αφορά την **πολιτική αυτοτοποθέτηση των νέων ανάλογα με τα μέσα που επιλέγουν για την ενημέρωσή τους**, φαίνεται ότι οι νέοι και οι νέες που τοποθετούνται στα **αριστερά** του πολιτικού φάσματος προτιμούν περισσότερο σε σύγκριση με όσους

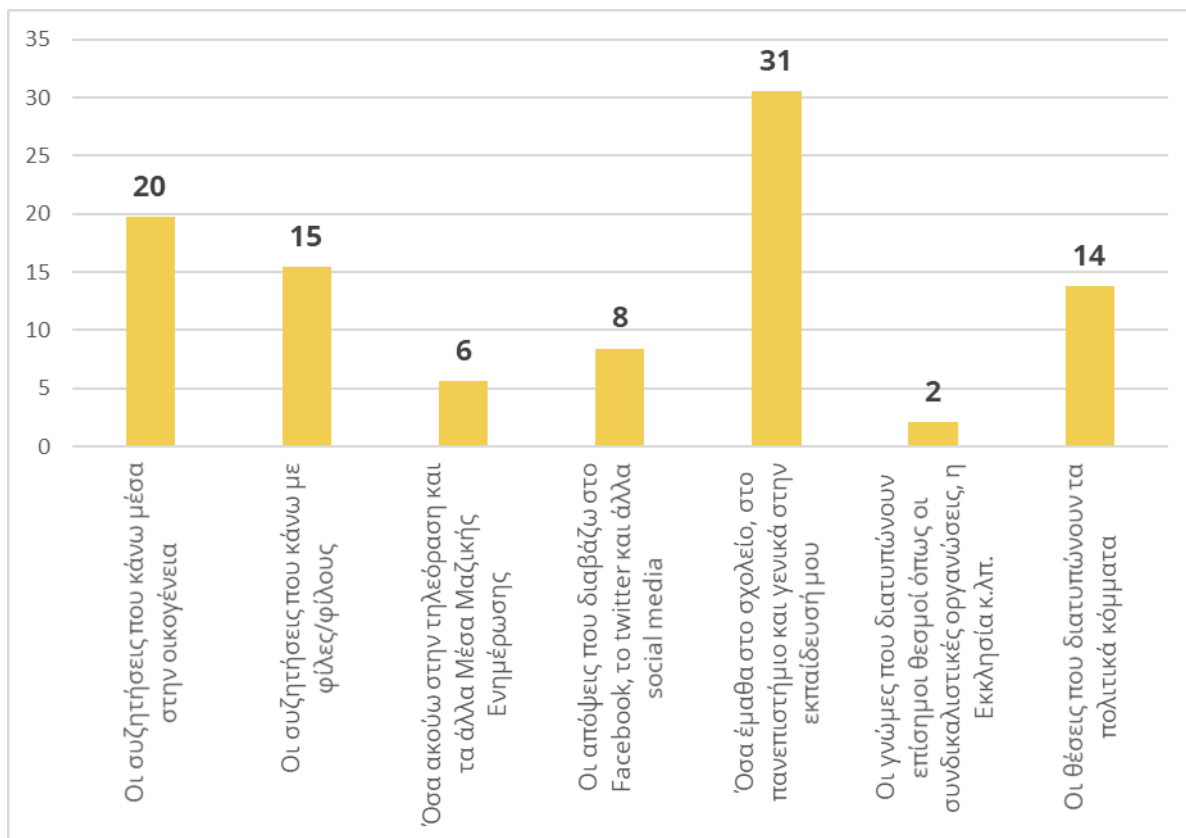
τοποθετούνται στα δεξιά το **ραδιόφωνο** και τις **εφημερίδες** έναντι της τηλεόρασης, σε ό,τι αφορά τα παραδοσιακά ΜΜΕ, καθώς και τα **social media** έναντι των sites στο πεδίο του διαδικτύου. Αντίθετα, όσοι τοποθετούνται πολιτικά στη Δεξιά, δείχνουν σχετικά μεγαλύτερη προτίμηση στην τηλεόραση και στα sites (Διάγραμμα 53).

Διάγραμμα 53 : Μέσο που χρησιμοποιούν συχνότερα για την ενημέρωσή τους ανάλογα με την αυτοτοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς

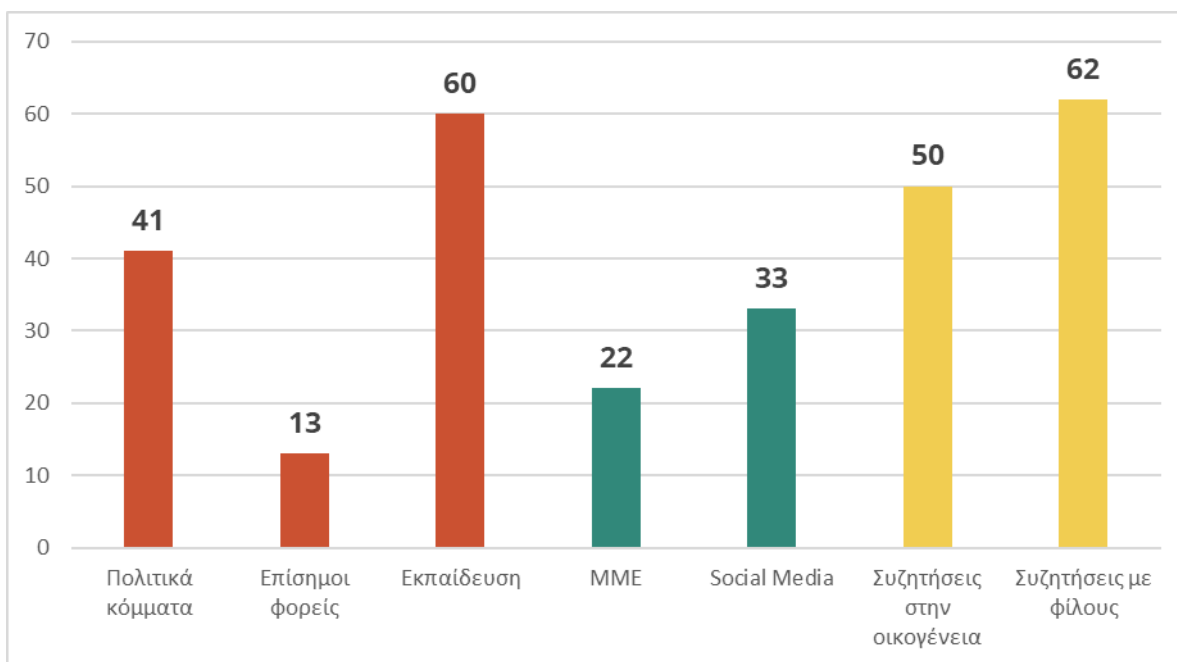
Εκτός των πηγών από τις οποίες ενημερώνονται, ρωτήσαμε τους νέους/τις νέες και για το **τι επηρεάζει περισσότερο την άποψή τους για τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα**, ζητώντας τους να ιεραρχήσουν τους **3 σημαντικότερους παράγοντες επιρροής**. Με βάση τις απαντήσεις που ιεράρχησαν **πρώτες κατά σειρά** (Διάγραμμα 54), οι νέοι/οι νέες θεωρούν σε σημαντικό ποσοστό (**31%**) ότι τη μεγαλύτερη επιρροή ασκούν στις πολιτικές και κοινωνικές απόψεις τους **όσα έμαθαν στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο και γενικά στην εκπαίδευσή τους**, ενώ ακολουθούν με αρκετή διαφορά οι συζητήσεις μέσα στην **οικογένεια (20%)**, οι συζητήσεις με τους **φίλους (15%)**, αλλά και οι θέσεις που διατυπώνουν τα **πολιτικά κόμματα**

(14%). Αντίθετα αρκετά λιγότεροι νέοι/νέες έθεσαν ως πρώτες επιλογές τους στην ταξινόμηση τις απόψεις που διαβάζουν στα **social media** (8%), τις θέσεις που διατυπώνονται στα **MME** (6%) και τις γνώμες **επίσημων κοινωνικών θεσμών** όπως η Εκκλησία, τα συνδικάτα κ.λπ. (2%).

Διάγραμμα 54: Παρακαλώ επιλέξτε και ιεραρχήστε τα 3 από τα παρακάτω που επηρεάζουν περισσότερο την άποψή σας για τα πολιτικά και κοινωνικά θέματα; [1η επιλογή]

Με βάση δε **το σύνολο των απαντήσεών τους και για τις 3 επιλογές ανεξαρτήτως ιεράρχησης** (Διάγραμμα 55), αναδεικνύεται σε σημαντικότερη επιρροή το φιλικό (62%) αλλά και το οικογενειακό περιβάλλον (50%), η εκπαίδευση (60%) και δευτερευόντως οι θέσεις των πολιτικών κομμάτων (41%). Αντίθετα, τις χαμηλότερες θέσεις καταλαμβάνουν οι δίαυλοι ενημέρωσης είτε άτυποι (social media – 33%) είτε τυπική (παραδοσιακά MME – 22%) και οι επίσημοι κοινωνικοί φορείς (13%).

Διάγραμμα 55 : Παρακαλώ επιλέξτε και ιεραρχήστε τα 3 από τα παρακάτω που επηρεάζουν περισσότερο την άποψή σας για τα πολιτικά και κοινωνικά θέματα; [Και οι 3 επιλογές]

ΣΤ. Ειδικά θέματα

Στο τελευταίο τμήμα της ανάλυσής μας επιλέξαμε να επικεντρωθούμε σε **δύο ειδικότερα θέματα τα οποία τελευταία βρίσκονται στο επίκεντρο των δημοσίων συζητήσεων και αναλύσεων, έχει δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να ιδωθούν από τη σκοπιά της νεολαίας.** Το πρώτο έχει να κάνει με τις στάσεις που διατυπώνουν οι νέοι και οι νέες στα **περιβαλλοντικά ζητήματα**, μιας που μέχρι στιγμής η νεολαία, μέσω και των μαθητικών κινητοποιήσεων για το κλίμα φαίνεται να έχει κάνει δική της υπόθεση την ευαισθητοποίηση για την κλιματική κρίση και το περιβάλλον.

Το δεύτερο θέμα στο οποίο θα εστιάσουμε έχει να κάνει με τα ζητήματα της **εθνικής συνείδησης και του πατριωτισμού**. Πρόκειται για ένα ζήτημα που αποκτά ανανεωμένη επικαιρότητα μετά τη σχεδόν πολεμική ρητορική που επικράτησε γύρω από το ζήτημα των προσφύγων στον Έβρο, αλλά και ενόψει της όξυνσης της έντασης με την Τουρκία και είναι ενδιαφέρον να δούμε πώς τοποθετούνται οι νεότερες γενιές στο θέμα αυτό.

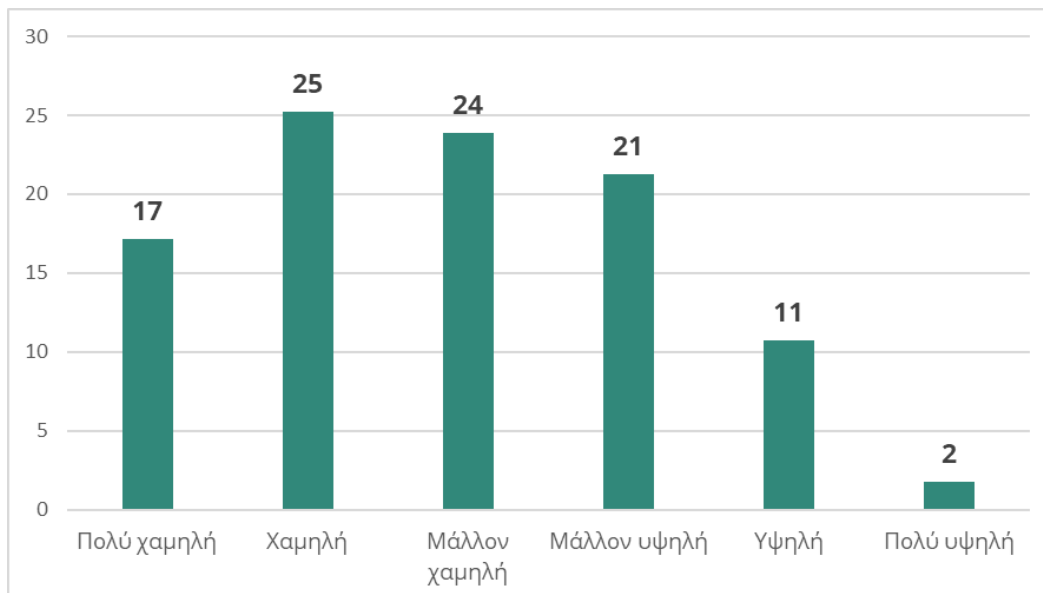
1. Η Γκρέτα και οι άλλοι : Περιβαλλοντική ευαισθησία στη νέα γενιά

Σε ό,τι αφορά τις σχετικές με το περιβάλλον απαντήσεις των νέων κατ' αρχήν δημιουργήσαμε έναν **δείκτη περιβαλλοντικής ευαισθησίας**, ανάλογα με τις απαντήσεις στις ακόλουθες ερωτήσεις (Πίνακας 3):

Ερώτηση	Απάντηση	Βαθμολογία δείκτη
Τι σας προκαλεί μεγαλύτερη ανησυχία για το μέλλον;	«Η κλιματική κρίση και οι φυσικές καταστροφές»	1 πόντος
Πού θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας σε μια κλίμακα από το 1 έως το 5;	«Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να είναι προτεραιότητα σήμερα, ακόμα και αν οδηγεί σε καταστροφή του περιβάλλοντος» (1) – 2 – 3 – 4 – (5) «Η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να είναι προτεραιότητα σήμερα, ακόμα και αν συνεπάγεται καθυστέρηση της οικονομικής ανάπτυξης»	1 πόντος (για την επιλογή 4 ή 5)
Αν έπρεπε να επιλέξετε μεταξύ των παρακάτω γεγονότων, ποια 2 θα λέγατε ότι επηρέασαν περισσότερο τις δικές σας πολιτικές απόψεις;	«Μαθητικές κινητοποιήσεις για το κλίμα»	1 πόντος
Σε ποιες από τις παρακάτω οργανώσεις θα συμμετείχατε ή συμμετέχετε ήδη;	«Περιβαλλοντική οργάνωση»	1 πόντος
Σε ποιες από τις παρακάτω μορφές κοινωνικής και πολιτικής δράσης θα παίρνατε ή έχετε ήδη πάρει μέρος;	«Περιβαλλοντικές δράσεις (π.χ. δενδροφύτευση, καθαρισμός ακτών κ.λπ.)»	1 πόντος

Πίνακας 3 : Δείκτης περιβαλλοντικής ευαισθησίας

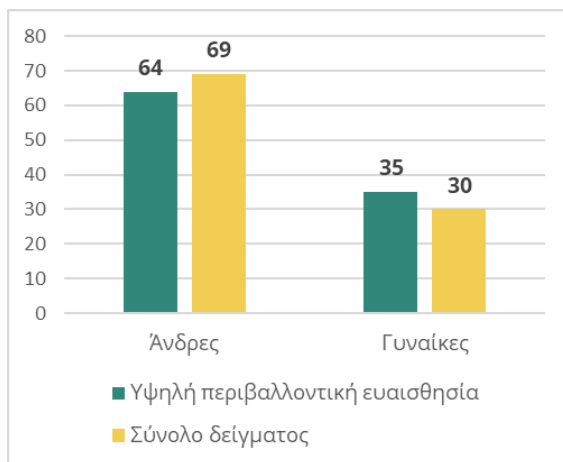
Η **μέση τιμή** του δείγματός μας για τον δείκτη αυτόν, ο οποίος λαμβάνει τιμές από 0 έως 5, σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, ανέρχεται σε 1,88, ενώ η κατανομή των απαντήσεων των ερωτώμενων απεικονίζεται στο Διάγραμμα 56.

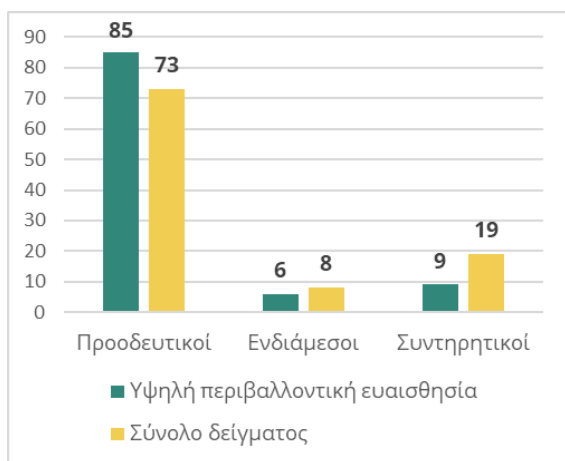
Διάγραμμα 56 : Δείκτης περιβαλλοντικής ευαισθησίας (ποσοστά ερωτώμενων ανά κατηγορία)

Ποιοι είναι όμως αυτοί οι νέοι και αυτές οι νέες που επιδεικνύουν, με βάση τα παραπάνω, αυξημένη περιβαλλοντική ευαισθησία; Επικεντρώνοντας την προσοχή μας στο **34%** που διαθέτει «μάλλον υψηλή», «υψηλή» ή «πολύ υψηλή» περιβαλλοντική ευαισθησία, σύμφωνα με τα παραπάνω (N=168), έχουμε μία μικρή **«ακτινογραφία»** τους. Συγκεκριμένα, η ομάδα των «περιβαλλοντικά ευαίσθητων» :

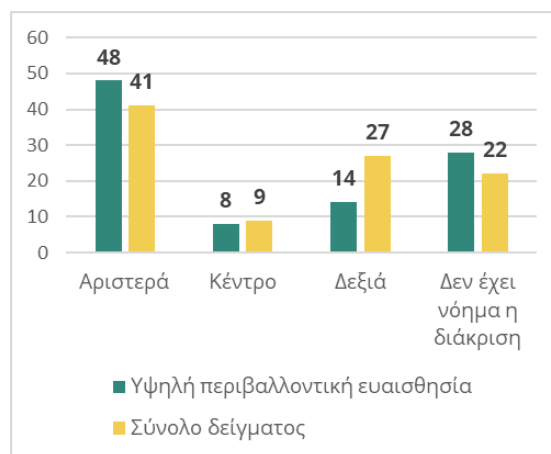
- Περιλαμβάνει περισσότερες **γυναίκες** σε σύγκριση με τους άνδρες (Διάγραμμα 57).
- Περιλαμβάνει υψηλότερο ποσοστό **προοδευτικών** (Διάγραμμα 58), καθώς και περισσότερους/-ες **αριστερούς και αριστερές**, αλλά και περισσότερους **σκεπτικούς/-ές ως προς τη διάκριση** Αριστεράς-Δεξιάς (Διάγραμμα 59).
- Περιλαμβάνει περισσότερους/-ες που βρίσκονται **κοντά στον ΣΥΡΙΖΑ** και λιγότερους/-ες που βρίσκονται κοντά στη ΝΔ (Διάγραμμα 60), καθώς και περισσότερους/-ες **ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ και του Μέρα25** και λιγότερους/-ες της ΝΔ (Διάγραμμα 61).

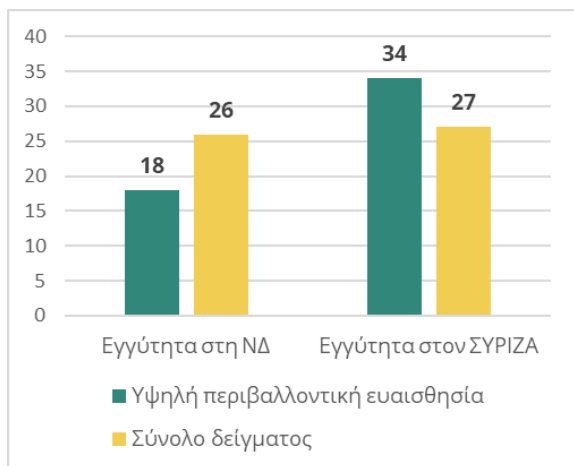
Διάγραμμα 57 : Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι ανά φύλο

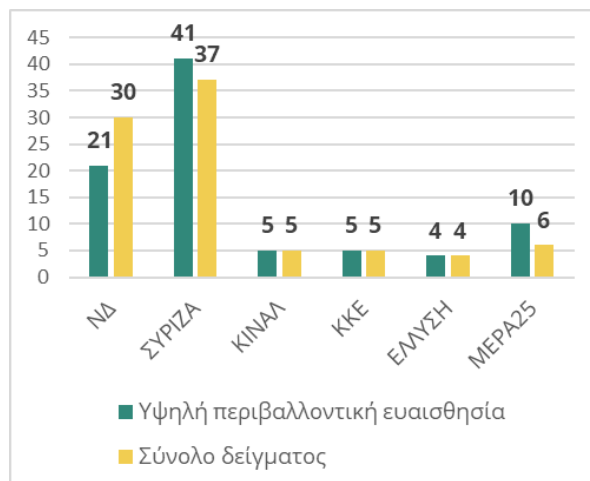
Διάγραμμα 58 : Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι ανά βαθμό προόδου

Διάγραμμα 59 : Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι ανά τοποθέτηση στον άξονα Α-Δ

Διάγραμμα 60 : Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι ανά κομματική εγγύτητα

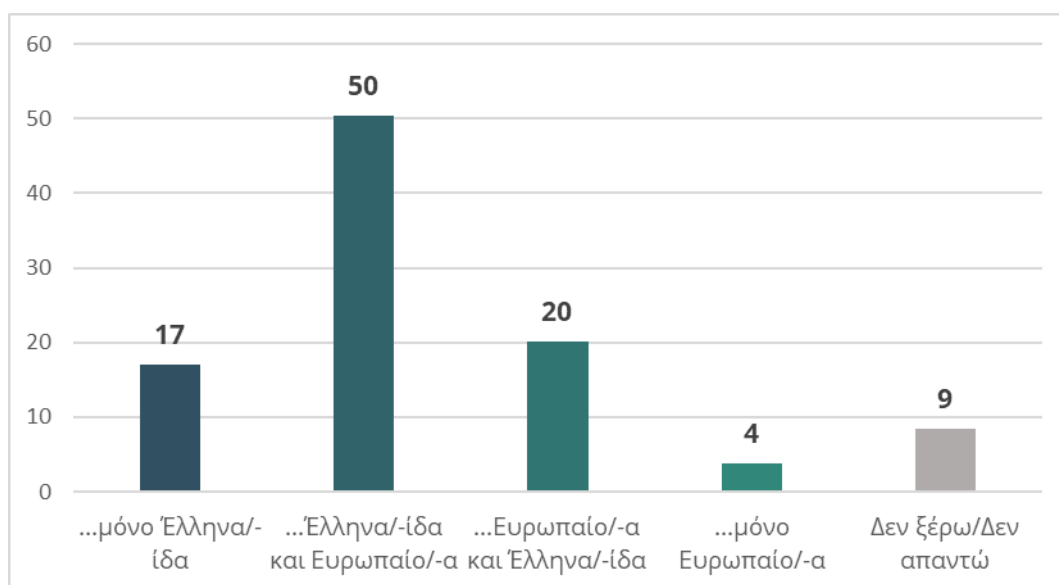

Διάγραμμα 61 : Περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι ανά ψήφο ΒΕ 2019

Φαίνεται λοιπόν ότι **το πεδίο του περιβάλλοντος και της κλιματικής κρίσης αποτελεί ένα προνομιακό πεδίο για τα κόμματα της Αριστεράς** και μπορεί και πρέπει να συνδυαστεί με μία **συνολικά προοδευτική ατζέντα, περιλαμβανομένης της φεμινιστικής διάστασης.**

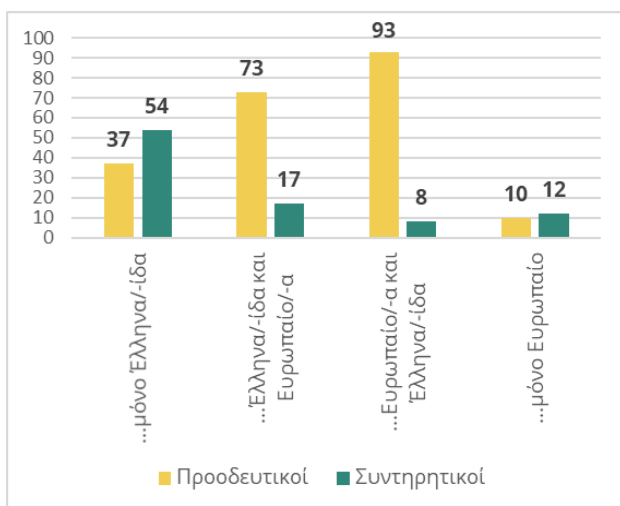
2. Πολίτες του κόσμου που ζουν στην Ελλάδα ή Έλληνες/-ίδες που ανοίγονται στον κόσμο; Πατριωτισμός, εθνική ταυτότητα και Ευρώπη στη νέα γενιά.

Παρά το γεγονός ότι η νέα γενιά θεωρείται – και είναι – περισσότερο ανοιχτή στον κόσμο και με μεγαλύτερη εξοικείωση με τη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία, **ο πατριωτισμός παραμένει ένα ισχυρό συναίσθημα, το οποίο μάλιστα δεν έχει αμιγώς συντηρητικό/δεξιό φορτίο, αλλά αποτελεί περισσότερο ένα οριζόντια ταυτοτικό στοιχείο για τους νέους και τις νέες.** Ειδικότερα, όταν τους ζητήθηκε να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης, η πλειοψηφία των ερωτώμενων (**67%**) προέταξε την ιδιότητα του Έλληνα/της Ελληνίδας είτε αμιγώς είτε ως πρώτη με την ιδιότητα του Ευρωπαίου/της Ευρωπαίας να έπεται (Διάγραμμα 62).

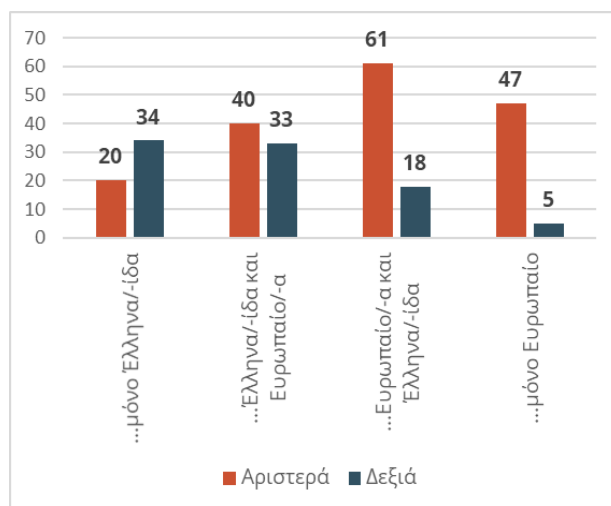

Διάγραμμα 62 : Βλέπετε τον εαυτό σας ως...

Το ποσοστό αυτό δείχνει να είναι απολύτως συμβατό με το ποσοστό του **65%** που ήδη είδαμε ότι έχει «πολύ θετική» ή «θετική» γνώμη για τον **πατριωτισμό** ως αξία/ιδέα. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το στοιχείο αυτό διαφοροποιείται από τον εθνικισμό και από δεξιές/συντηρητικές ιδέες, καθώς : Αφ' ενός, στο πεδίο της ταυτότητας, μόνο **όσοι-ες αυτοπροσδιορίζονται ως αμιγώς Έλληνες/-ίδες** είναι κατά πλειοψηφία συντηρητικοί/-ές, ενώ υπάρχει και σημαντικό ποσοστό (**37%**) προοδευτικών μεταξύ αυτών. Εξάλλου, **όσοι-ες προσδίδουν μεικτή ταυτότητα στον εαυτό τους** (είτε προτάσσουν το ελληνικό είτε το ευρωπαϊκό στοιχείο) είναι κατά πλειοψηφία προοδευτικοί/-ές ([Διάγραμμα 63](#)). Το ίδιο ισχύει και ως προς την **αυτοτοποθέτησή τους στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς** ([Διάγραμμα 64](#)). Αφ' ετέρου, **θετική γνώμη για τον πατριωτισμό** δεν εκφέρεται αποκλειστικά από νέους/-ες που αυτοτοποθετούνται στη Δεξιά ή που εκφράζουν συντηρητικές απόψεις, αλλά και από μεγάλη μερίδα αριστερών και προοδευτικών ([Διάγραμμα 65](#) και [Διάγραμμα 66](#)).

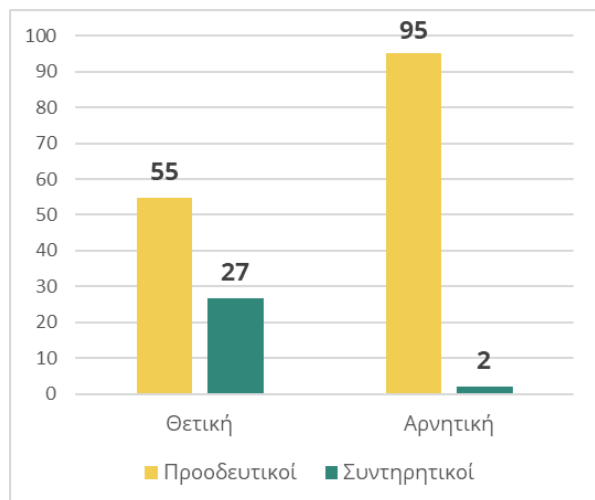

Διάγραμμα 63 : Ελληνική ή ευρωπαϊκή ταυτότητα και βαθμός προόδου

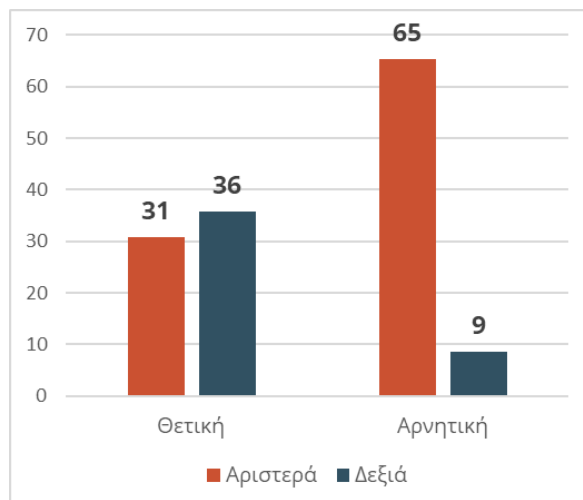

Διάγραμμα 64 : Ελληνική ή ευρωπαϊκή ταυτότητα και αυτοτοποθέτηση στον άξονα Α-Δ

Διάγραμμα 65 : Άποψη για την ιδέα του πατριωτισμού και βαθμός προόδου

Διάγραμμα 66 : Άποψη για την ιδέα του πατριωτισμού και αυτοτοποθέτηση στον άξονα Α-Δ

Από τα στοιχεία που είδαμε μόλις, καθώς και από άλλα που αναπτύξαμε στην πορεία της ανάλυσης – όπως ενδεικτικά το υψηλό ποσοστό όσων είναι εναντίον της κατάργησης της υποχρεωτικής στράτευσης και των μαθητικών παρελάσεων (47% και 50% αντίστοιχα – Διάγραμμα 27), αλλά και το ποσοστό (19%) όσων απάντησαν παραπάνω ότι τους προκαλεί ανησυχία για το προσωπικό τους μέλλον η όξυνση της έντασης στην περιοχή μας και το ενδεχόμενο ενός πολέμου – προκύπτει ότι **για μεγάλο μέρος των νέων η εθνική ταυτότητα και ο πατριωτισμός παραμένουν ιδιαίτερα σημαντικά, και μάλιστα όχι μόνο για όσους/όσες παίρνουν δεξιές/συντηρητικές θέσεις, αλλά και για εκείνους/-ες που κινούνται στον προοδευτικό και αριστερό χώρο.** Η πιο λογική εξήγηση είναι ότι **το αίσθημα του «εθνικώς ανήκειν»** αποτελεί για τους νέους – όπως και για τον υπόλοιπο πληθυσμό – ένα **καταφύγιο σε καιρούς αβεβαιότητας και η σημασία του ενισχύεται από τα συναισθήματα απειλής και φόβου** που δημιουργούνται ενόψει της πολεμικής ρητορικής γύρω όχι μόνο από την Τουρκία, αλλά και από τους πρόσφυγες.

Ζ. Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Amnå, E., Ekman, J., "Standby citizens: diverse faces of political passivity", *European Political Science Review*, 6(2), 2014, 261-281
- Bastani, A., [Football is a Game for the Many – It's Time to Give It Back to Them](#), in Novara Media, 4/7/2019
- Benett, W.L., "The Personalization of Politics: Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 20-39
- Βερναρδάκης, Χρ., *Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ενπιμετρικός Τεχνικοί Σύμβουλοι, *Εθνική Έκθεση για τη Νεολαία (National Report)*, Δεκέμβριος 2012
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Εργαστήριο Κοινωνικής και Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης Πανεπιστημίου Αιγαίου, [Η Νεολαία στην Ελλάδα 2003](#)
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο V-PRC, *Οι νέοι του καιρού μας. Αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της Ελληνικής νεολαίας (1997-1999)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2000
- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Alco, [Τελική έκθεση του έργου Η Νέα Γενιά στην Ελλάδα Σήμερα](#), Μάιος 2005
- Γιαννάκη, Ντ., «Νεολαία σε κατάσταση πολιορκίας. Μια ερμηνεία των νεανικών εξεγέρσεων στη Βρετανία και την Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, 117, Απρίλιος-Ιούνιος 2012, σ. 61-65
- Dimitrova, D.V., Shehata, A., Stromback, J., Nord, L.W., "The Effects of Digital Media on Political Knowledge and Participation in Election Campaigns: Evidence from Panel Data", *Communication Research*, 41(1), 2014, 95-118
- Ekström, M., Olsson, T., Shehata, A., "Spaces for public orientation? Longitudinal effects on Internet use in adolescence", *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 168-183
- European Commission, [Flash Eurobarometer 455. Report. European Youth](#), January 2018
- Κελπερής, Χ., Μουρίκη, Α., Μυριζάκης, Γ. Παραδέλλης, Θ., Γαρδική, Ο. και Τεπέρογλου, Α., «Νέοι: Διάθεση Χρόνου, Διαπροσωπικές Σχέσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 57, 1985, σ. 83-144.
- Κορωναίου, Α., *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1992
- Κουστένης, Π., [Ο εκλογικός κύκλος της κρίσης](#), Εφημερίδα των Συντακτών, 14/7/2019
- Κυριακόπουλος, Αλ., Γουργουρή, Ευθ. (επιμ.), [Ανησυχία. Μια καταγραφή του αυθόρμητου τον Δεκέμβριο του 2008](#), Καστανιώτης, Αθήνα, 2009.
- Loader, B.D., Vromen, A., Xenos, M.A., "The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement", *Information, Communication & Society*, 17(2), 2014, 143-150
- MacDonnell, A., Curtis, Chr., [How Britain voted in the 2019 general election](#), YouGov, December 17th 2019.
- Maggini, N., *Young People's Voting Behaviour in Europe. A Comparative Perspective*, Palgrave-Macmillan, UK, 2017
- Mannheim, K., "The sociological problem of generations", in Mannheim, K., Kecskemeti, P. (ed. and trans.), *Essays on the sociology of knowledge*, Routledge and Kegan Paul, 1928 (1952), London, pp. 276-322.
- Moreno Gálvez, F.J., Τίλλη, Μ. (μτφρ.), [Δημοκρατία και συμμετοχή στην ψηφιακή εποχή: Τα νέα δικαιώματα της ψηφιακής πολιτεότητας](#), Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς & Δίκτυο Transform! Europe, 2020

- Ortega y Gasset, J., *El tema de nuestro tiempo*, Austral, 1923 (2010), Madrid (αγγλική έκδοση: Ortega y Gasset, J., *The modern theme*, The C.W. Daniel Co, 1931, London)
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ., «Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 2015, 5-46
- Παντελίδου Μαλούτα, Μ., *Πολιτικές Στάσεις και Αντιλήψεις στην Αρχή της Εφηβείας*, Gutenberg, Αθήνα, 1987
- Theocharis, Y., Quintelier, E., "Stimulating citizenship or expanding entertainment? The effect of Facebook on adolescent participation", *New Media & Society*, 18(5), 2014, 817-836
- Thorson, K., "What Does It Mean to Be a Good Citizen? Citizenship Vocabularies as Resources for Action", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 2012, 70-85.
- Tiidenberg, K., Allaste, A,A, "Perceptions of Participation and the Share Button". *Studies of Transition States and Societies*, 8(2), 52-63,
- Φαναράς, Στρ., [Βουλευτικές εκλογές 2019 – Μια πρώτη αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος](#), Το Βήμα της Κυριακής, 14/7/2019.

Χρήσιμα sites

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς : www.neagenia.gr

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Έρευνα YouWho? : www.youwho.gr

Εταιρία ερευνών Prorata : www.prorata.gr